

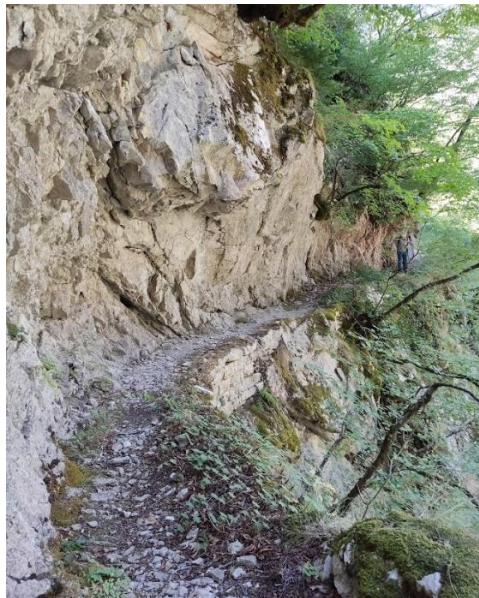

**ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Οικοτουριστικές διαδρομές-μονοπάτια στον Δήμο Αγράφων,
Νομού Ευρυτανίας**

Νικόλαος Β. Γκορόγιας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Μερτζάνης Αριστείδης, Καθηγητής Γενικού Τμήματος, Γ Π Α

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ, 2022

**ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Οικοτουριστικές διαδρομές-μονοπάτια στον Δήμο Αγράφων,
Νομού Ευρυτανίας

“Ecotouristic trails–paths in the Municipality of Agrafa,
Prefecture of Evrytania”

Νικόλαος Β. Γκορόγιας

Εξεταστική Επιτροπή:

Αριστείδης Μερτζάνης, Καθηγητής ΓΠΑ (Επιβλέπων)

Γεώργιος Ευθυμίου, Αναπληρωτής Καθηγητής ΓΠΑ

Σπυρίδων Καλούδης, Αναπληρωτής Καθηγητής ΓΠΑ

Οικοτουριστικές διαδρομές-μονοπάτια στον Δήμο Αγράφων, Νομού Ευρυτανίας

*ΠΜΣ Οικολογία και Διαχείριση Περιβάλλοντος
Γενικό Τμήμα*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία, μελετήθηκε η περιοχή του Δήμου Αγράφων, Νομού Ευρυτανίας, ως προς την δυνατότητα αξιοποίησης του τοπικού δικτύου μονοπατιών, ώστε να καταστεί ορειβατικός και πεζοπορικός προορισμός.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, προσεγγίζεται εννοιολογικά ο τουρισμός, παρουσιάζονται τα είδη του και η συμβολή του στην παγκόσμια οικονομία. Στη συνέχεια αναλύεται η έννοια του εναλλακτικού τουρισμού και ειδικότερα του οικοτουρισμού και ο ρόλος του στην τοπική ανάπτυξη. Δίνεται επίσης ο ορισμός των πεζοπορικών – ορειβατικών μονοπατιών και περιγράφονται τα είδη και οι κατηγορίες, καθώς και οι προδιαγραφές διάνοιξης και σήμανσής τους.

Στο δεύτερο μέρος αναλύεται η μεθοδολογία έρευνας και περιγράφεται η περιοχή η οποία αποτελεί το αντικείμενο της μελέτης.

Στο τρίτο μέρος παρατίθενται τα πεζοπορικά μονοπάτια - οικοτουριστικές διαδρομές που πληρούν σωρευτικά τις προϋποθέσεις και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (γεωμορφολογικά, τοπιολογικά, πολιτιστικά στοιχεία) ώστε να αναδειχθούν και να συμβάλλουν συνδυαστικά με άλλες ήπιες τουριστικές δραστηριότητες, στην προσέλκυση επισκεπτών στην περιοχή και κατ' επέκταση στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξή της. Αποτυπώθηκε η υφιστάμενη κατάσταση των μονοπατιών και διατυπώθηκαν παρατηρήσεις σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μονοπατιών καθώς και για τις ελλείψεις που διαπιστώθηκαν, ώστε οι διαδρομές αυτές να καταστούν προσπελάσιμες και ασφαλείς ακόμη και για τον μη έμπειρο φυσιολάτρη περιηγητή. Διερευνήθηκε η δυνατότητα για την ανάδειξη επιπλέον «μη αξιοποιηθέντων» τουριστικών πόρων, διαδρομών και δικτύων που διέρχονται από σημεία με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αποτελούν σημαντικό «απόθεμα» ιστορικής και πολιτιστικής αξίας, είτε ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς τοπία και γεώτοπους, είτε σημαντικούς ως την βιοποικιλότητα, οικοτόπους.

Η καταγραφή των διαδρομών έγινε με την χρήση GPS και αποτυπώθηκαν σε χάρτες με την χρήση του λογισμικού ανοικτού κώδικα QGIS και υπόβαθρο τους χάρτες OpenStreetMap.

Επιστημονική περιοχή: Οικοτουρισμός

Λέξεις κλειδιά: πεζοπορία, οικοτουρισμός, ανάπτυξη, περιβάλλον, δασική αναψυχή

Ecotouristic trails—paths in the Municipality of Agrafa, Prefecture of Evrytania

*MSc Ecology and Environmental Management
General Department*

ABSTRACT

In the present postgraduate thesis, the area of the Municipality of Agrafa, Prefecture of Evrytania was studied, in terms of the possibility of utilizing the local network of trails, in order to become a mountaineering and hiking destination.

In the first part of the thesis, tourism is conceptually approached and its types and contribution to the world economy are as well presented. Then the concept of alternative tourism and in particular ecotourism and its role in local development is analyzed. The definition of hiking - mountaineering trails is also given and the types and categories are described, as well as the specifications for their opening and marking.

The second part analyzes the research methodology and describes the area that is the subject of the study.

The third part presents the hiking trails - ecotourism routes that meet the cumulative conditions and special characteristics (geomorphological, landscape, cultural elements) in order to stand out and contribute in combination with other mild tourist activities, in attracting visitors to the area and consequently to its sustainable tourism development. The current condition of the trails was captured and remarks were made about the special features of the trails as well as the shortcomings that were found, so that these routes are accessible and safe even for the inexperienced nature-loving traveler. The possibility of highlighting additional "untapped" tourist resources, routes and networks that pass through places of special interest and are an important "stock" of historical and cultural value, either landscapes and geotopes of special natural beauty, or habitats important as biodiversity, was explored.

The routes were recorded using GPS and mapped using the QGIS open source software and the OpenStreetMap maps in the background.

Scientific area: Ecotourism

Keywords: hiking, ecotourism, development, environment, forest recreation

ΔΗΛΩΣΗ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ο μεταπτυχιακός φοιτητής που εκπόνησε την παρούσα διπλωματική εργασία φέρει ολόκληρη την ευθύνη προσδιορισμού της δίκαιης χρήσης του υλικού, η οποία ορίζεται στη βάση των εξής παραγόντων: του σκοπού και χαρακτήρα της χρήσης (μη-εμπορικός, μη-κερδοσκοπικός, αλλά εκπαιδευτικός-ερευνητικός), της φύσης του υλικού που χρησιμοποιεί (τμήμα του κειμένου, πίνακες, σχήματα, εικόνες κλπ.), του ποσοστού και της σημαντικότητας του τμήματος που χρησιμοποιεί σε σχέση με το όλο κείμενο υπό copyright, και των πιθανών συνεπειών της χρήσης αυτής στην αγορά ή την γενικότερη αξία του υπό copyright κειμένου.

Ο συγγραφέας

Γκορόγιας Νικόλαος

«Η παρούσα διπλωματική εργασία εγκρίθηκε ομόφωνα από την τριμελή εξεταστική επιτροπή, η οποία ορίστηκε από την Σ.Ε. του Γενικού Τμήματος του Γ.Π.Α. σύμφωνα με το νόμο και τον εγκεκριμένο Οδηγό Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Οικολογία και Διαχείριση Περιβάλλοντος».

Τα μέλη της Επιτροπής ήταν:

1. Αριστείδης Μερτζάνης (Επιβλέπων)
2. Γεώργιος Ευθυμίου (Μέλος)
3. Σπυρίδων Καλούδης (Μέλος)

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Γενικό Τμήμα του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε η περιοχή του Δήμου Αγράφων, της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, ως προς την οικοτουριστική της ανάπτυξη με εργαλείο τα πεζοπορικά – ορειβατικά μονοπάτια. Παρουσιάζεται η περιοχή, τα πολιτιστικά και ιστορικά της μνημεία, οι γεώτοποι και τα σημεία (τόποι) υψηλής αισθητικής αξίας. Καταγράφηκαν τα σημαντικότερα από τα πεζοπορικά μονοπάτια, αποτυπώθηκαν σε χάρτες και περιγράφηκαν αναλυτικά. Διατυπώθηκαν παρατηρήσεις σχετικά με ελλείψεις και προτάσεις για την περαιτέρω βελτίωσή τους. Επιπλέον προτείνονται και συνδυαστικές δραστηριότητες για την επαύξηση της ελκυστικότητας της περιοχής.

Εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα κ. Μερτζάνη Αριστείδη για την ανάθεση του θέματος της διατριβής, για την βοήθεια και τις σωστές κατευθύνσεις που μου παρείχε, καθώς και για τη συμπαράστασή του κατά τη διεξαγωγή της.

Ευχαριστώ επίσης τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής για τις υποδείξεις τους.

Τέλος ευχαριστώ τους φίλους που με συνόδευσαν στις πεζοπορικές εξορμήσεις και συνέβαλλαν στην επιτυχή ολοκλήρωση της εργασίας αυτής.

«Με την άδειά μου, η παρούσα εργασία ελέγχθηκε από την Εξεταστική Επιτροπή μέσα από λογισμικό ανίχνευσης λογοκλοπής που διαθέτει το ΓΠΑ και διασταυρώθηκε η εγκυρότητα και η πρωτοτυπία της»

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	III
ABSTRACT	IV
ΔΗΛΩΣΗ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	V
ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	VII
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	VIII
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	X
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	XI
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	XIII
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ	2
1.1 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	2
1.2 ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	3
1.3 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	4
1.4 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	6
1.5 ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΑ - ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ.....	8
1.5.1 ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	9
1.5.2 ΟΡΙΣΜΟΣ	9
1.5.3 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΩΝ – ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ	10
1.5.4 ΕΙΔΗ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ.....	12
1.5.5 ΒΑΘΜΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ.....	13
1.5.6 ΣΗΜΑΝΣΗ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ.....	14
1.5.7 ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ	20
2.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	20
2.2 ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ - ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	23
3.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	23
3.2 ΠΡΟΣΒΑΣΗ	25
3.3 ΤΟΠΙΟ-ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	26
3.4 ΚΛΙΜΑΤΙΚΑ - ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	31
3.5 ΧΛΩΡΙΔΑ-ΠΑΝΙΔΑ	34
3.6 ΓΕΩΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	36
3.7 ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	36
3.7.1 ΔΙΚΤΥΟ NATURA 2000	37
3.7.2 ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ ΑΓΡΙΑΣ ΖΩΗΣ (WILDLIFE REFUGES)	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ	41
4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	41
4.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	42
4.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	43
4.4 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΚΤΙΣΜΑΤΑ	45
4.4.1 ΠΕΤΡΙΝΑ ΤΟΞΩΤΑ ΓΕΦΥΡΙΑ	45
4.4.2 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΝΑΟΙ	53
4.5 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	54
4.6 ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ	55
4.7 ΜΟΥΣΕΙΑ	56
4.8 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	60
5.1 ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΑΓΡΑΦΩΝ.....	60
5.1.1 ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΝ.....	60
5.1.2 PINDUS TRAIL	62
5.2 ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ	63
5.3 ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	88
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	92

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ: ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ

ΓΥΣ: ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΕΛΣΤΑΤ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

ΕΟΟΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΟΡΕΙΒΑΣΙΑΣ ΑΝΑΡΡΙΧΗΣΗΣ

Ι.Ν.: ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ

ΚΥΑ : ΚΟΙΝΗ ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ

ΠΕ: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

ΥΠΕΝ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

ΥΠΠΟ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΦΕΚ: ΦΥΛΛΟ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

GPS: GLOBAL POSITIONING SYSTEM

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1.1 Πινακίδες σήμανσης Ευρωπαϊκού μονοπατιού	15
Εικόνα 3.1 Δήμος Αγράφων (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	24
Εικόνα 3.2 Υψομετρικές ζώνες στο Δήμο Αγράφων	27
Εικόνα 3.3 Λίμνη Κρεμαστών (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	29
Εικόνα 3.4 & 3.5 Το φαράγγι της Άπατης (Πηγή: https://www.epiniana.gr/wp-content/uploads/2020/08/Pezororia-Eriniana-2020-4-squashed.jpg), & Καταρράκτης στο φαράγγι Βίνιανης (πηγή: Ευρυτανικά νέα)	30
Εικόνα 3.6 & Ε 3.7 Σπηλιά του Κατσαντώνη στην περιοχή Μοναστηρακίου & Τρύπα της Τατάρνας (πηγή: Δήμος Αγράφων)	30
Εικόνα 3.8 Κλιματικό διάγραμμα των Emberger-Sauvage (πηγή: Ν. Γκορόγιας)	32
Εικόνα 3.9 Ομβροθερμικό διάγραμμα Bangouls et Gausсен για τον Μ.Σ. Καρπενησίου (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	33
Εικόνα 3.10 Ομβροθερμικό διάγραμμα Bangouls et Gausсен για τον Μ.Σ. Αγρινίου (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	33
Εικόνα 3.11 Απόσπασμα χάρτη βλάστησης (πηγή: Μαυρομάτης, 1978)	34
Εικόνα 3.12 Περιοχές Natura 2000 στο Δήμο Αγράφων (πηγή: ΥΠΕΝ- επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)	39
Εικόνα 3.13 Καταφύγια άγριας ζωής στο δήμο Αγράφων (πηγή: ΥΠΕΝ- επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)	40
Εικόνα 4.1 Το γεφύρι της Βίνιανης στο Μέγδοβα και δραστηριότητες rafting (φωτο: Γκορόγιας Ν.).....	46
Εικόνα 4.2 Γέφυρα Μανώλη (πηγή: google earth)	47
Εικόνα 4.3 Γέφυρα Τέμπλας (φωτο: Μπουμπουρής Ι.)	48
Εικόνα 4.4 Γέφυρα Αυλακίου (πηγή: https://karvasaras.gr/wp-content/uploads/2020/05/gefyra-avlakiou-axeloos-1-1024x680.jpg)	48
Εικόνα 4.5 Γεφύρι Δένδρου Βραγγιανών (πηγή: https://evrytixn.blogspot.com/2018/11/blog-post_92.html)	49
Εικόνα 4.6 & 4.7 Γεφύρι Αγράφων & ψηλό γεφύρι Μοναστηρακίου (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	50
Εικόνα 4.8 Γεφύρι Ανηφόρας (πηγή : Pindus Hiking)	50
Εικόνα 4.9 Γέφυρα Τατάρνας (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	52
Εικόνα 4.10 Γέφυρα Επισκοπής (πηγή: https://el.wikipedia.org/)	52
Εικόνα 4.11 Μονή Τατάρνας (πηγή: https://www.monastiria.gr/i-era-moni-tatarnas/)	53
Εικόνα 4.12 & 4.13 Μονή Παναγίας Στάνας (Φωτο Τσακανίκας Α.) & Μεταμορφώσεως του Σωτήρα (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	54
Εικόνα 5.1 Ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων αποστάσεων στην Ευρώπη (European Ramblers Association, 2021)	61
Εικόνα 5.2 Σήμανση μονοπατιού E4 με φόντο τον ποταμό Αγραφιώτη (πηγή: Στ. Σταμέλος). ...	61
Εικόνα 5.3 Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4 (European Ramblers Association, 2021) (πηγή: https://www.era-ewv-ferp.org/e-paths/e4/)	62
Εικόνα 5.4 Pindus trail (Πηγή: Terra Pindus)	63
Εικόνα 5.5, 5.6 & 5.7 Αφεταιρία, πινακίδα σήμανσης & άποψη του μονοπατιού. (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	65
Εικόνα 5.8 & 5.9 Εικονοστάσι με φόντο το φαράγγι Ασπρορέματος, & η μονή Παναγία της Στάνας στην απέναντι ορθοπλαγιά. (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	66
Εικόνα 5.10 & 5.11 Το μονοπάτι λαξευμένο στο βράχο (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	67
Εικόνα 5.12 & 5.13 Τμήμα του μονοπατιού λαξευμένο στον κατακόρυφο βράχο & πινακίδα σήμανσης σε κορμό δένδρου (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	68
Εικόνα 5.14 Χάρτης του μονοπατιού Επινιανά –Ασπρόρεμα (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	69
Εικόνα 5.15 & 5.16 Επικίνδυνα σημεία - κατάρρευση λιθοδομής. (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	70

Εικόνα 5.17 Χάρτης του μονοπατιού Λογγίτσι – Τσούκα (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	71
Εικόνα 5.18 & 5.19 Άποψη του μονοπατιού με θέα στην λίμνη (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	72
Εικόνα 5.20 & 5.21 Άποψη του μονοπατιού (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	73
Εικόνα 5.22 & 5.23 το Κάστρο Τσούκας (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	73
Εικόνα 5.24 Χάρτης μονοπατιού Σταυρός – Τριπόταμος – Μ. Τατάρνας (πηγή: Γκορόγιας Ν.) .	75
Εικόνα 5.25 Η περιοχή όπως ήταν στα τέλη του 19 ^{ου} αιώνα. (πηγή: https://www.flickr.com/photos/ccwm-woodhouse/34296846753/in/album-72157716834269768/)	76
Εικόνα 5.26 & 5.27 Απομεινάρια από αρχαίο κτίσμα όπως είναι σήμερα (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	76
Εικόνα 5.28, 5.29 & 5.30 Η θέα προς την οροσειρά των Αγραφών και την κοίτη του Αγραφιώτη, άποψη του μονοπατιού (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	77
Εικόνα 5.31 & 5.32 Η Λίμνη & η γέφυρα Τατάρνας όπως φαίνονται από τον Προφήτη Ηλία (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	78
Εικόνα 5.33 & 5.34 Αιωνόβιες Δρύες κατά μήκος της κορυφογραμμής (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	78
Εικόνα 5.35 & 5.36 Φαράγγι Μπουζονίκου (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	80
Εικόνα 5.37 Αποτύπωση διαδρομής φαράγγι Μπουζονίκου (πηγή: Γκορόγιας Ν.)	80
Εικόνα 5.38 & 5.39 φαράγγι Γρανιτσιώτη & αναρριχητικά πεδία (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	82
Εικόνα 5.40 Γενική άποψη του φαραγγιού Γρανιτσιώτη (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	83
Εικόνα 5.41 & 5.42 Φαράγγι Γρανιτσιώτη & χλωρίδα της περιοχής (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	83
Εικόνα 5.43 αποτύπωση του μονοπατιού (πηγή Γκορόγιας Ν.)	84
Εικόνα 5.44 & 5.45 Φαράγγι Τρύπας Αγραφιώτη (πηγή: Pindus Hiking)	85
Εικόνα 5.46 Η αφετηρία του μονοπατιού και η πεζογέφυρα (φωτο: Γκορόγιας Ν.)	86
Εικόνα 5.47 Rappel στη γέφυρα Τατάρνας (πηγή: Ορειβατικός Σύλλογος Αγραφών)	87

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.1 Διαφορές μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού (πηγή: Ανδριώτης Κ, 2008)	4
Πίνακας 3.1 Κλιματολογικά στοιχεία Μ.Σ. Καρπενησίου και Αγρινίου (πηγή: ΕΜΥ)	32
Πίνακας 3.2 Καταφύγια άγριας ζωής στο δήμο Αγράφων (πηγή: ΥΠΕΝ).....	40
Πίνακας 4.1 Διακύμανση του μόνιμου πληθυσμού του δήμου Αγράφων. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Απογραφές 1951,1961,1971,1981,1991,2001,2011- επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)	43
Πίνακας 4.2 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και τομέας απασχόλησης (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Απογραφή 2011-Ιδία επεξεργασία)	44
Πίνακας 4.3 Μόνιμος πληθυσμός και κατάσταση ασχολίας (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Απογραφή 2011 – επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)	44
Πίνακας 4.4 Στοιχεία εκμεταλλεύσεων και ζωικού κεφαλαίου στο νομό Ευρυτανίας για τα έτη 2010-2020 (πηγή: Καλαντζή, 2021)	45
Πίνακας 4.5 Μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι στο νομό Ευρυτανίας τα έτη 2016-2020 (πηγή: Καλαντζή, 2021)	45
Πίνακας 4.6 Τουριστικά καταλύματα στο δήμο Αγράφων (Πηγή: https://agrafa.gr/diamoni/) ...	57
Πίνακας 4.7 Επιχειρήσεις εστίασης στο δήμο Αγράφων (Πηγή: https://agrafa.gr/xoroi_estiasis/)	58
Πίνακας 4.8 Διανυκτερεύσεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), κατά Περιφερειακή Ενότητα και Δήμο (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ- επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)	59
Πίνακας 5.1 Σημαντικότερα μονοπάτια στο Δήμο Αγράφων	65
Πίνακας 5.2 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Επινιανά – Ασπρόρεμα.....	65
Πίνακας 5.3 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Λογγίτσι – Τσούκα.....	71
Πίνακας 5.4 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Σταυρός - Τριπόταμος.....	75
Πίνακας 5.5 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Φαράγγι Μπουζονίκου.....	80
Πίνακας 5.6 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Φαράγγι Γρανιτσιώτη – Καστράκι Τοπολιάνων.....	82

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε να μελετηθούν τα πεζοπορικά- ορειβατικά μονοπάτια - διαδρομές στην περιοχή του δήμου Αγράφων, της ΠΕ Ευρυτανίας. Η επιλογή της περιοχής έγινε, αφενός μεν γιατί αποτελεί τον τόπο καταγωγής μου, αφετέρου δε, γιατί αποτελεί μια περιοχή η οποία δεν ακολούθησε την τουριστική (και οικονομική κατ' επέκταση) ανάπτυξη, άλλων ορεινών περιοχών της χώρας, όπως οι όμοροι δήμοι Λίμνης Πλαστήρα και Καρπενησίου ή και άλλοι ορεινοί δημοφιλής προορισμοί. Η περιοχή διαθέτει όλα εκείνα τα στοιχεία (καθαρό περιβάλλον, φυσική ομορφιά, ιστορία, που θα μπορούσαν να την καταστήσουν ελκυστικό οικοτουριστικό προορισμό. Έχοντας ως στόχο την ανάδειξη των δυνατοτήτων για ενίσχυση του περιηγητικού τουρισμού και κατά προτίμηση του οικοτουρισμού στην περιοχή, καταγράψαμε υπάρχοντα πεζοπορικά μονοπάτια με απώτερο σκοπό να συντηρηθούν, σημανθούν, αναδειχθούν και αποτελέσουν πόλο έλξης για πεζοπόρους και περιηγητές. Προτεραιότητα δίδεται στα παλαιά μονοπάτια καθώς αυτά συνδέονται άμεσα με την ανθρώπινη παρουσία. Υπό προϋποθέσεις, αυτά μπορούν να συμβάλλουν στην οικοτουριστική ανάπτυξη, εφόσον:

- Αποτελούν πολιτιστικά στοιχεία ανθρώπινης παρουσίας και δραστηριότητας
- διέρχονται από περιοχές με μεγάλη βιοποικιλότητα και φυσική ομορφιά
- κατά μήκος τους ή στους τελικούς προορισμούς τους, συναντώνται πλήθος πολιτιστικών στοιχείων που σχετίζονται με τις καθημερινές δραστηριότητες και ασχολίες των κατοίκων όπως νερόμυλοι, νεροτριβές, αλώνια, γεφύρια, χάνια, αναβαθμίδες, αλλά και με τις λατρευτικές τους παραδόσεις όπως μοναστήρια και εκκλησίες (Χαρακίδα, 2005)

Τα μονοπάτια που διασχίζουν φυσικές περιοχές, προσφέρουν στους επισκέπτες – περιηγητές ευκαιρίες για αναψυχή, απολαμβάνοντας το φυσικό τοπίο ενώ ταυτόχρονα ασκούνται και μαθαίνουν για το περιβάλλον, την οικολογία, την βιοποικιλότητα, την γεωλογία, την ιστορία, τη μυθολογία, τον πολιτισμό και τις τοπικές παραδόσεις (Mertzanis et al, 2016)

Με βάση τις αρχές του οικοτουρισμού, η οικονομική στήριξη της τοπικής κοινωνίας μέσω της οικοτουριστικής ανάπτυξης, θα συμβάλει στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στην διάσωση ιστορικών και πολιτιστικών μνημείων της περιοχής.

Ο περιηγητικός τουρισμός αποτελεί μία μορφή εναλλακτικού τουρισμού, ο οποίος αποκτά όλο και περισσότερους λάτρεις, ειδικά τα τελευταία χρόνια. Στην Ευρώπη, η πεζοπορία είναι μια αγαπημένη δραστηριότητα και έχει αναπτυχθεί ένα μεγάλο δίκτυο περιηγητικών – πεζοπορικών μονοπατιών. Στον Ελλαδικό χώρο οι σχετικές υποδομές ήταν περιορισμένες και τα υπάρχοντα μονοπάτια δεν συντηρούνταν επαρκώς. Τα τελευταία χρόνια όμως καταβάλλεται προσπάθεια για την βελτίωση των δικτύων πεζοπορικών μονοπατιών, τόσο σε ορεινές περιοχές όσο και σε νησιωτικές. Ενδεικτικό της προσπάθειας αυτής και των θετικών αποτελεσμάτων, είναι η πιστοποίηση έξι μέχρι στιγμής, πεζοπορικών διαδρομών με διεθνή σήματα.

Η περιοχή μελέτης μας που αποτελεί ο δήμος Αγράφων, πρόκειται για μία εξ ολοκλήρου ορεινή περιοχή, με ανέγγιχτο σε μεγάλο βαθμό, φυσικό περιβάλλον, που θα δύναται να αποτελέσει ελκυστικό προορισμό για δραστηριότητες αναψυχής στη φύση.

Σύμφωνα με το χωροταξικό σχεδιασμό της περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας, οι περιοχές της χωρικής ενότητας της Ευρυτανίας, συνθέτουν ένα υψηλής βιοποικιλότητας και σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης σύνολο οικοσυστημάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η λέξη τουρισμός προέρχεται από την Γαλλική *tour* που σημαίνει γύρος (κίνηση με επιστροφή), περιοδεία. Ταυτόσημη έννοια με τον περιηγητισμό, αλλά επικράτησε έναντι αυτού.

Κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί για την έννοια τουρισμός. Ο πρώτος ορισμός που έτυχε ευρείας αποδοχής, διατυπώθηκε από τους Ελβετούς Hunziker και Krapf το 1942, σύμφωνα με τους οποίους: «Τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και φαινομένων που προκύπτουν από το ταξίδι και την παραμονή ξένων προς έναν τόπο στον τόπο αυτόν, εφόσον η παραμονή δεν έχει το χαρακτήρα της μόνιμης εγκατάστασης και συνεπώς δεν ασκείται κάποια δραστηριότητα για την εξασφάλιση εισοδήματος». Η σημασία του συγκεκριμένου ορισμού υπήρξε καθοριστικής σημασίας, καθώς αρκετά επιστημονικά συγγράμματα στηρίχθηκαν σε αυτόν (Κούτουλας, 2001).

Σύμφωνα με τον Κούτουλα, ο τουρισμός ορίζεται ως: μια ανθρώπινη δραστηριότητα, η οποία συνίσταται στο ταξίδι, δηλαδή στη μετάβαση και την προσωρινή παραμονή σε έναν ή περισσότερους τόπους, διαφορετικούς από τον τόπο της μόνιμης εγκατάστασης (τους προορισμούς) καθώς και στις επιμέρους δραστηριότητες τις οποίες ασκεί ένα άτομο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού με σκοπό την ικανοποίηση κάποιων αναγκών του.

Οι εννοιολογικές προσεγγίσεις και οι διάφοροι ορισμοί του τουρισμού διαφοροποιούνται ανάλογα με την οπτική γωνία που αυτός εξετάζεται. Οι διαφοροποιήσεις στην προσπάθεια ορισμού της έννοιας του τουρισμού και του τουρίστα, οφείλονταν στις επιμέρους κατηγοριοποιήσεις των τουριστών ως προς το κίνητρο, στη μετακίνηση, στο σκοπό του ταξιδιού και τη διάρκεια της παραμονής.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO): ο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό φαινόμενο που συνεπάγεται τη μετακίνηση των ανθρώπων σε χώρες ή μέρη εκτός του συνήθους περιβάλλοντός τους για προσωπικούς ή επιχειρηματικούς / επαγγελματικούς σκοπούς. Αυτοί οι άνθρωποι ονομάζονται επισκέπτες (που μπορεί να είναι είτε τουρίστες είτε εκδρομείς, κάτοικοι ή μη) και ο τουρισμός έχει να κάνει με τις δραστηριότητές τους, μερικές απ' τις οποίες περιλαμβάνουν τουριστικές δαπάνες.

Αν και ο ορισμός του Τουρισμού έχει δοθεί σχετικά πρόσφατα, το φαινόμενο υπήρχε από την αρχαιότητα, με την μορφή της εξερεύνησης, ή για εμπορικούς, θρησκευτικούς, αθλητικούς λόγους. Η διαφορά με το σήμερα είναι κυρίως ποσοτική καθώς τη δυνατότητα για τουρισμό είχαν μόνον οι οικονομικά εύρωστοι. Τη σημερινή του μορφή άρχισε να παίρνει από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και ύστερα, οπότε και γιγαντώθηκε ως οικονομική δραστηριότητα.

1.2 ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Μαζικός τουρισμός

Ο μαζικός τουρισμός αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί την επικρατέστερη μορφή τουρισμού και είναι «η οργανωμένη μετακίνηση μιας ομάδας ατόμων για μια ορισμένη χρονική περίοδο για λόγους αναψυχής και κυρίως σε παραθαλάσσιους προορισμούς» (Κοκκώσης, Τσάρτας, 2001). Την εξάπλωσή του την οφείλει στο χαμηλό κόστος διαμονής και μεταφοράς ανά επισκέπτη, που προσφέρουν τα ταξιδιωτικά γραφεία (tour operators) και απευθύνεται στο ευρύ τουριστικό κοινό.

Εναλλακτικός τουρισμός

Σε αντιδιαστολή με τον μαζικό, ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια μορφή ήπιας ανάπτυξης που στηρίζει τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, ενώ στοχεύει στην προστασία του περιβάλλοντος.

Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια μορφή ταξιδιού φιλική προς το περιβάλλον, που επιτρέπει θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και από κοινού βιώματα μεταξύ των μελών διαφορετικών κοινωνιών (Ανδριώτης Κ, 2003).

Οι διαφορές μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού (Ανδριώτης Κ, 2008) συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 1.1 Διαφορές μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού (πηγή: Ανδριώτης Κ, 2008)

Μαζικός τουρισμός/τουρίστας	Εναλλακτικός τουρισμός/τουρίστας
Πραγματώνεται σε αστικό περιβάλλον	Πραγματώνεται σε φυσικό περιβάλλον
Παθητικός	Ενεργητικός
Δραστηριότητες που σχετίζονται με τα 3S's	
(ήλιος, θάλασσα, σεξ)	Συμμετοχή σε ποικίλες δραστηριότητες
Οργανωμένος	Μεμονωμένος
Ποσοτικός	Ποιοτικός
Μεγάλης κλίμακας επενδύσεις	Μικρής κλίμακας επενδύσεις
Ανεξέλεγκτος/ απροσχεδιαστος	Ελεγχόμενος/σχεδιασμένος
Μεγάλων επιπτώσεων	Μικρών επιπτώσεων
Επιπτώσεις αρνητικές (υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας, περιβαλλοντική μόλυνση, εμπορευματοποίηση κ.λ.π.)	Επιπτώσεις θετικές (σεβασμός του περιβάλλοντος, της κουλτούρας και της κοινωνίας κ.λπ)
Εξωγενής ανάπτυξη	Ενδογενής ανάπτυξη

1.3 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο οικοτουρισμός ως ιδέα γεννήθηκε στη δεκαετία του 1970 και είχε ως στόχο να συμβάλει στην προστασία και διατήρηση των πολυτίμων οικοσυστημάτων των αναπτυσσόμενων χωρών, προσφέροντας μια νέα εναλλακτική πηγή εισοδήματος ως αντιστάθμισμα των οικονομικών δραστηριοτήτων που απαγορεύονταν ως αντικρουόμενες και ασύμβατες με

την προστασία των φυσικών πόρων (Σβωρόνου 2003). Ως εναλλακτική μορφή τουρισμού, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Βόρεια Αμερική τη δεκαετία του '80, όταν διαπιστώθηκε ότι η εντατικοποίηση του τουρισμού στη φύση μπορεί να επιφέρει καταστροφές στο εύθραυστο φυσικό περιβάλλον και έπρεπε να τηρηθούν μέτρα προστασίας του και διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης.

Για τον προσδιορισμό της έννοιας του οικοτουρισμού, με δεδομένο ότι αποτελεί ένα σχετικά πρόσφατο και διαρκώς εξελισσόμενο φαινόμενο έχουν υπάρξει ποικίλες προσεγγίσεις και ερμηνείες. Όλες, με διαφορετικές αναλογίες, προσδιορίζουν τη συμβολή του οικοτουρισμού:

α) στην προστασία της φύσης,

β) στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς,

γ) στην αειφόρο ανάπτυξη,

δ) στην ευημερία της τοπικής κοινωνίας,

ε) στη δυνατότητα να παρέχει απόλαυση και συμμετοχικές δραστηριότητες στους τουρίστες, σε φυσικά τοπία και,

στ) στην προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την International Ecotourism Society (TIES), έναν μη κερδοσκοπικό οργανισμό αφιερωμένο στην προώθηση του οικοτουρισμού, αυτός ορίζεται ως «υπεύθυνο ταξίδι σε φυσικές περιοχές που προστατεύουν το περιβάλλον, στηρίζουν την ευημερία των ντόπιων κατοίκων και περιλαμβάνουν πληροφόρηση και εκπαίδευση» (TIES, 2015). Η εκπαίδευση προορίζεται να περιλαμβάνει τόσο το προσωπικό όσο και τους επισκέπτες.

Σύμφωνα με την Εθνική Επιτροπή Οικοτουρισμού: ως οικοτουρισμός χαρακτηρίζεται ο τουρισμός που αναπτύσσεται σε οικολογικά αξιόλογες περιοχές, δεν υπερβαίνει την φέρουσα ικανότητα της περιοχής, προωθεί την προστασία και διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος σύμφωνα με νομικά ή άλλου τύπου αποτελεσματικά μέτρα, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί τη συνοχή του κοινωνικού ιστού.

Δεν θα πρέπει να συγχέεται ο οικοτουρισμός με τον φυσιολατρικό τουρισμό, καθώς ο δεύτερος είναι απλά ένα ταξίδι στη φύση, ενώ ο πρώτος προσφέρει οικονομικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικοπολιτιστικά οφέλη στον προορισμό.

1.4 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο τουρισμός αποτελεί μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες και ένας από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους οικονομικούς τομείς στον κόσμο. Ο σύγχρονος τουρισμός είναι στενά συνδεδεμένος με την ανάπτυξη και αποτελεί βασικό μοχλό για την κοινωνικοοικονομική πρόοδο (*Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού*)

Οι επιδράσεις του τουρισμού σε οικονομικό επίπεδο, αποτυπώνονται στις ετήσιες αναλύσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Ταξιδίων και Τουρισμού (WTTC).

Για το έτος 2019, οι άμεσες, έμμεσες και επαγόμενες επιπτώσεις του τουρισμού αντιπροσώπευαν:

Το 10,4% του παγκόσμιου ΑΕΠ, ήτοι 9,2 τρισεκατομμύρια δολάρια Ηνωμένων Πολιτειών και 334 εκατομμύρια θέσεις εργασίας, που αντιστοιχούν στο 10,6% της συνολικής παγκόσμιας απασχόλησης. Επίσης 1 στις 4 δηλαδή το 25% όλων των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν τα τελευταία πέντε χρόνια σε όλο τον κόσμο, ήταν θέσεις εργασίας που σχετίζονται με τον τουρισμό.

Οι δαπάνες των διεθνών επισκεπτών ανήλθαν σε 1,7 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ αντιπροσωπεύοντας το 6,8% των συνολικών εξαγωγών και το 27,4% των παγκόσμιων εξαγωγών υπηρεσιών.

Επιπρόσθετα, η έρευνα καταδεικνύει ότι η συμβολή του τουριστικού και ταξιδιωτικού παγκόσμιου ΑΕΠ ξεπέρασε αυτήν της παγκόσμιας οικονομίας για ένατη συνεχή χρονιά το 2019, καθώς ο τουρισμός αυξήθηκε κατά 3,5%, εν αντιθέσει με την παγκόσμια οικονομία, η οποία αυξήθηκε κατά ποσοστό 2,5% (WTTC, 2020).

Για το έτος 2020 και λόγω της πανδημίας COVID 19, και των συνεχιζόμενων περιορισμών στην κινητικότητα, η συνεισφορά του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ, υποχώρησε στο 5,5% με απώλειες 4,5 τρισεκατομμύρια δολάρια και ποσοστιαία μείωση κατά 49,1%, σε σύγκριση με τη μείωση του ΑΕΠ κατά 3,7% της παγκόσμιας οικονομίας. Αντίστοιχη μείωση παρατηρήθηκε και στις θέσεις εργασίας κατά 62 εκατομμύρια και διαμορφώθηκε στα 272 εκατομμύρια θέσεις εργασίας αντιπροσωπεύοντας πτώση 18,5%.

Στην Ελλάδα αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες της εθνικής οικονομίας. Η συνεισφορά του τουρισμού στην Ελληνική οικονομία ανήλθε σε 38,1 δισεκατομμύρια Ευρώ το 2019 (20,3% του ΑΕΠ) και 825.000 θέσεις εργασίας. Οι αντίστοιχοι αριθμοί για το 2020 είναι 14,8 δισεκατομμύρια ευρώ (8,7% του ΑΕΠ) και 759.000 θέσεις εργασίας (WTTC, 2021)

Η συμβολή του τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη είναι ακόμη πιο σημαντική για τις μειονεκτικές και απομονωμένες περιοχές, όπως είναι οι ορεινές περιοχές ή τα μικρά νησιά, καθώς σε τέτοιες περιοχές, συνήθως, δεν υπάρχουν άλλες σημαντικές αναπτυξιακές δυνατότητες (Κοκκώσης κ.α., 2011).

Τα οφέλη από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιοχή είναι πολλαπλά, καθώς δημιουργείται η ανάγκη κατασκευής έργων υποδομών (συγκοινωνιακά, τηλεπικοινωνιακά δίκτυα κ.α.) για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών – τουριστών, συμβάλλοντας στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Επιπλέον δίνονται κίνητρα στο ντόπιο πληθυσμό για ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων. Γενικά βελτιώνεται, λόγω τουρισμού, η ποιότητα ζωής των κατοίκων, καθώς απολαμβάνουν υπηρεσίες υψηλότερου επιπέδου (τράπεζες, ευρυζωνικά δίκτυα, συγκοινωνίες) σε σχέση με το μέγεθος του τοπικού πληθυσμού.

Το υφιστάμενο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της χώρας, βασίστηκε στον μαζικό οργανωμένο τουρισμό διακοπών, κυρίως στον παράκτιο χώρο (Τσάρτας κ.α., 2010). Τα τελευταία χρόνια αρχίζει να διαφοροποιείται και να στρέφεται σε εναλλακτικές μορφές.

Επιπλέον αναδεικνύονται και προστατεύονται πιο αποτελεσματικά, τόσο το φυσικό περιβάλλον όσο και τα διάφορα ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία, καθώς υπάρχει οικονομικό κίνητρο για τον ντόπιο πληθυσμό να το πράξει, εφόσον αποτελούν «κεφάλαιο» για την περιοχή.

Ο οικοτουρισμός στην Ελλάδα στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εσωτερική αγορά καθώς δεν υπάρχει ικανοποιητική διείσδυση αυτής της μορφής τουρισμού στις αγορές του εξωτερικού. Συνεπώς δεν μπορεί να αποδώσει αυτοτελώς στην Ελλάδα, αλλά κυρίως συμπληρωματικά με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού. Σαφής διαχωρισμός των επισκεπτών του οικοτουρισμού από τις άλλες μορφές τουρισμού δεν είναι εφικτή, όμως χονδρικά υπολογίζεται ότι το 50% ως 60% του συνολικού τουρισμού περιλαμβάνει ως

αντικείμενο την επίσκεψη σε προστατευόμενες περιοχές ή περιοχές φυσικού κάλους (Σβωρώνου, 2003). Για την Ελλάδα φαίνεται ότι ο οικοτουρισμός αποτελεί έναν από τους κύριους πυλώνες του τουρισμού της υπαίθρου, αποτελώντας τμήμα του συνολικότερου τουριστικού προϊόντος (αγροτουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας) από το οποίο δεν μπορεί να διαχωριστεί. Οι επιλογές που υπάρχουν για τον οικοτουρισμό είναι οι παρακάτω:

Μπορεί να λειτουργήσει συνδυαστικά για τη δημιουργία ενός ολιστικού τουριστικού πακέτου, μαζί με άλλες μορφές είτε εναλλακτικού είτε παραθεριστικού τουρισμού, ανάλογα με την εποχή του χρόνου. Μπορεί να συνδυαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να προσφέρει ένα πολυποίκιλο τουριστικό προϊόν το οποίο θα προσφέρει πλειάδα εμπειριών στον επισκέπτη, ενώ παράλληλα θα αυξήσει τόσο την κατά κεφαλή δαπάνη όσο και τις κατά κεφαλή διαμονές.

Επιπλέον, μπορεί να συνδυαστεί με τον μαζικό τουρισμό, π.χ. παραθεριστικό, έτσι ώστε να προσφέρει εναλλακτικές εμπειρίες στους επισκέπτες και ταυτόχρονα να αποτελέσει όχημα στη μετάβαση σε ένα μοντέλο ήπιου τουρισμού και εν τέλει σε αειφόρο – βιώσιμο τουριστικό μοντέλο.

Αν συνδυάσουμε τις δύο παραπάνω επιλογές, με σαφές πιο μακρύ ορίζοντα, μπορεί να αποδεσμευτεί από τις άλλες μορφές τουρισμού και εν τέλει να λειτουργήσει αυτοτελώς κατόπιν ανάδειξης μοναδικών οικοτουριστικών προορισμών οι οποίοι θα λειτουργήσουν ως διεθνής πόλος έλξης.

1.5 ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΑ - ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ

Οι οργανωμένες υπαίθριες περιπατητικές διαδρομές που αποκαλούνται «μονοπάτια» (trails) υπαίθριας αναψυχής, προσφέρουν στο σύγχρονο άνθρωπο τη δυνατότητα σωματικής άσκησης και ταυτόχρονα τον διευκολύνουν, να έρθει σε επαφή και να γνωρίσει τα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της περιοχής (χλωρίδα, πανίδα, γεωμορφές, κλπ), να απολαύσει το τοπίο και την παράδοση, συνδυάζοντας, σε πολλές περιπτώσεις την ιστορία και τη μυθολογία. Τα μονοπάτια αυτά, περιλαμβάνονται μεταξύ των σημαντικών «εργαλείων» που χρησιμοποιούν οι ειδικοί, για την ανάδειξη των στοιχείων του περιβάλλοντος, αλλά και των ιστορικών στοιχείων και της παράδοσης, ορισμένων περιοχών (Mertzanis et al, 2015).

Κατά το παρελθόν, τα περισσότερα από τα μονοπάτια, διανοίχθηκαν για να διευκολύνουν την επικοινωνία των ορεινών περιοχών με τα πεδινά τμήματα και τις μεγαλύτερες κωμοπόλεις, καθώς και την επικοινωνία των χωριών μεταξύ τους. Επίσης, πολλά από τα μονοπάτια, διανοίχθηκαν για να εξυπηρετήσουν και τις μετακινήσεις των ανθρώπων και των ζώων, ιδιαίτερα αυτών της υπαίθρου, στις τοπικές ανάγκες διακίνησης εμπορευμάτων και αγαθών και γενικότερα εξυπηρετούσαν τη γεωργική και κτηνοτροφική ζωή των κατοίκων.

1.5.1 ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το νομικό πλαίσιο που διέπει τα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια καθορίζονται στις κάτωθι υπουργικές αποφάσεις:

Υ.Α. 151344/165/18.01.2017 (ΦΕΚ Β΄ 206/30.01.2017) Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών – πεζοπορικών μονοπατιών.

Υ.Α. 154551/1839/13.7.2017 (Β΄ 2562) Τροποποίηση της αριθ. 151344/165/18-1-2017 υπουργικής απόφασης (ΦΕΚ 206 Β΄) με τίτλο «Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών – πεζοπορικών μονοπατιών».

Υ.Α. 169774/2784/10.05.2018 (Β΄ 2004) Τροποποίηση της αριθμ. 151344/165/18-1-2017 υπουργική απόφαση (ΦΕΚ 206/Β΄/30-01-2017) με τίτλο «Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών – πεζοπορικών μονοπατιών» όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με την αριθμ. 154551/1839/13-07-2017 (ΦΕΚ 2562/Β΄/25-07-2017).

Υ.Α. 121389/6505/17.12.2021 (Β΄ 6295) Τροποποίηση της υπ’ αρ. 151344/165/2017 υπουργικής απόφασης «Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών – πεζοπορικών μονοπατιών» (Β΄ 206).

1.5.2 ΟΡΙΣΜΟΣ

Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση με αριθμό 151344/165, “Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών - πεζοπορικών μονοπατιών” που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017:

Ως **μονοπάτι** χαρακτηρίζεται ο στενός, μη αμαξιτός δρόμος ο οποίος προορίζεται για την διέλευση κυρίως πεζών και ζώων. Η βασική διαφορά του από τον αμαξιτό δρόμο είναι ότι μικρότερο και κυμαινόμενο πλάτος, μπορεί να έχει σημαντικές αυξομειώσεις στην κλίση του καθώς και σκαλοπάτια.

Ειδικότερα, τα ορειβατικά – πεζοπορικά μονοπάτια είναι διαδρομές που προορίζονται για:

α) δραστηριότητες όπως η πεζοπορία, η ορειβασία, η πρόσβαση περιπατητών σε φυσικά περιβάλλοντα, αξιοθέατα (φυσικά ή πολιτιστικά) και γενικότερα για τη γνωριμία και επαφή του ανθρώπου με τη φύση, την ιστορία και τον πολιτισμό του κάθε τόπου,

β) την εξυπηρέτηση της επικοινωνίας και τη διευκόλυνση της πρόσβασης ορεινών δασικών περιοχών ή σημείων, παραδοσιακών οικισμών καθώς και δύσβατων, δυσπρόσιτων περιοχών χαμηλού υψομέτρου. Σε αυτά απαγορεύονται τα μηχανοκίνητα μέσα πορείας. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017).

Σκοπός ορειβατικών πεζοπορικών μονοπατιών: τα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια εξυπηρετούν τη δασική αναψυχή, τον ορεινό τουρισμό και οικοτουρισμό, καθώς και την προσέγγιση δύσβατων περιοχών ή σημείων στην ύπαιθρο, παραδοσιακών οικισμών και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην προβολή της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και στην ευαισθητοποίηση των πολιτών για την καλύτερη προστασία τους. Εκτός από ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές μπορούν να διασχίζουν, παραλίμνια, παραθαλάσσια και παραποτάμια φυσικά τοπία καθώς και να διασχίζουν προστατευόμενες περιοχές ή και κάθε τύπο οικοτόπου, πλην όσων είναι ευαίσθητοι και πιθανώς επικίνδυνοι για τους περιπατητές ή φιλοξενούν ευαίσθητα είδη χλωρίδας και πανίδας. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017).

1.5.3 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΩΝ – ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ

A. Ανάλογα με τη χρήση των ορειβατικών - πεζοπορικών μονοπατιών, τις περιοχές προσέγγισης, το μήκος, το βαθμό δυσκολίας και το είδος τους, αυτά διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

1) Μονοπάτια μεγάλων διαδρομών: Είναι διαδρομές μεγάλου μήκους που διασχίζουν ορεινές και όχι μόνο περιοχές. Εν μέρει δύναται να συμπίπτουν με επαρχιακούς,

αγροτικούς και δασικούς δρόμους ή με παλιά μονοπάτια. Περνούν από βουνά, δάση, ποτάμια, φαράγγια, πηγές, λίμνες, σπήλαια, παραδοσιακούς οικισμούς, γεωλογικούς σχηματισμούς, αρχαιολογικούς και ιστορικούς τόπους, αλλά και από καταλύματα και συγκοινωνιακούς κόμβους και έχουν κατά τμήματα διαφορετικό βαθμό δυσκολίας. Αποτελούν άξονες επικοινωνίας και χρησιμοποιούνται για πολυήμερες εκδρομές. Σε αυτά περιλαμβάνονται τα ευρωπαϊκά και τα εθνικά μονοπάτια.

α) Από τα υφιστάμενα ευρωπαϊκά μονοπάτια στην Ελλάδα φτάνουν:

- Το Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4, το οποίο διασχίζει την Ελλάδα από Βορρά προς Νότο και την Κρήτη από δυτικά προς ανατολικά και

- Το Ευρωπαϊκό μονοπάτι E6, το οποίο διασχίζει τη βόρεια Ελλάδα από τα δυτικά προς τα ανατολικά της χώρας ακολουθώντας περίπου την Εγνατία Οδό.

β) Τα εθνικά μονοπάτια διαγράφουν διαδρομές αποκλειστικά εντός της χώρας οι οποίες συνδέονται τις περισσότερες φορές με τα ευρωπαϊκά μονοπάτια E4 και E6.

2) Μονοπάτια μικρών διαδρομών: Καλύπτουν διάφορες ανάγκες των ορεινών πληθυσμών αλλά και επισκεπτών της φύσης. Περνούν από διακεκριμένες περιοχές ορεινών όγκων ακολουθώντας συνήθως την πορεία «πρόποδες προς κορυφή», περνούν από ορεινά χωριά, ορειβατικά καταφύγια, αναρριχητικά πεδία, φαράγγια και άλλες απομονωμένες διαδρομές. Επίσης προσεγγίζουν φυσικά ή πολιτιστικά αξιοθέατα.

B. Ανάλογα με τη σημαντικότητα τους, τα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια διακρίνονται σε:

1) Πρωτεύοντα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια, που είναι τα μεγάλης σπουδαιότητας που συνδυάζουν όλους τους σκοπούς των ορειβατικών μονοπατιών. Απαντούν τόσο στις ανάγκες της δασικής αναψυχής όσο και στις ανάγκες πρόσβασης δυσπρόσιτων περιοχών. Επίσης χαρακτηρίζονται από το μεγάλο μήκος τους, το βαθμό δυσκολίας και τη συχνότητα χρήσης τους και εξυπηρετούν περισσότερες κοινωνικές ομάδες. Η μορφή των μονοπατιών αυτών είναι γραμμική, δηλαδή αρχίζουν από κάποια περιοχή (επαρχιακό ή δασικό δρόμο) και καταλήγουν σε άλλη περιοχή, σε συγκεκριμένο σημείο του οδικού δικτύου.

2) Δευτερεύοντα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια που είναι κατά κύριο λόγο παρακλάδια των πρωτεύοντων ορειβατικών - πεζοπορικών μονοπατιών και έχουν μικρότερο μήκος από τα πρωτεύοντα. Η ύπαρξη τους οφείλεται στην ανάγκη πρόσβασης συγκεκριμένων απομονωμένων σημείων, ή έχουν πεζοπορικό, περιπατητικό ή εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Μπορεί να έχουν μορφή:

- α) *αδιέξοδου (τυφλά)*, οπότε ο πεζοπόρος πρέπει να επιστρέψει από το ίδιο μονοπάτι στο σημείο που ξεκίνησε,
- β) *κυκλικό σχήμα*, δηλαδή η κίνηση σε αυτά γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε η αφετηρία συμπίπτει με το τέρμα, χωρίς όμως να απαιτείται η χρήση του ίδιου μονοπατιού για την επιστροφή στο αρχικό σημείο ή
- γ) να είναι *γραμμικά* και να ενώνουν δυο πρωτεύοντα μονοπάτια. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017)

1.5.4 ΕΙΔΗ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ

Τα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούν και το χώρο που αναπτύσσονται, διακρίνονται σε διάφορα είδη:

- 1) *Μονοπάτια αναψυχής (Ε)*: Αυτά απευθύνονται σε πεζοπόρους και φυσιολάτρες που επιθυμούν κυρίως να εξερευνήσουν μία περιοχή και να απολαύσουν τη φύση.
- 2) *Εκπαιδευτικά - θεματικά μονοπάτια (L)*: Απευθύνονται σε επισκέπτες που επιθυμούν να γνωρίσουν και να ενημερωθούν για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον μιας περιοχής. Μπορεί να ενσωματώνουν στη διαδρομή τους ιδιαίτερα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία όπως τοπία, ρέματα, αρχαιολογικούς χώρους, παλιά πέτρινα γεφύρια, μοναστήρια, εκκλησίες κ.λπ. Μπορεί επίσης να είναι μονοπάτια που συνδέονται με ιδιαίτερες παραδοσιακές παραγωγικές διαδικασίες (π.χ. μονοπάτια κρασιού, μονοπάτια καπνού, τα μονοπάτια της ελιάς κ.λπ.). Σε κάποιες περιπτώσεις ο προορισμός είναι ένα πολιτιστικό δρώμενο (π.χ. πανηγύρι, φεστιβάλ κ.λπ.) και σε κάποιες άλλες πολιτιστικό χαρακτηριστικό αποτελεί το ίδιο το μονοπάτι (ιστορικό μονοπάτι, καλντερίμι κ.λπ.). Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν και τα εκπαιδευτικά μονοπάτια που προορίζονται για τη μελέτη της φύσης (φυτά, δέντρα, κύκλος νερού, ερπετά, έντομα, πουλιά, αλληλεξάρτηση ειδών, διατροφική αλυσίδα, γεωλογικοί σχηματισμοί, γεωμορφολογία, κ.λπ.).
- 3) *Ποδηλατικά μονοπάτια (B)*: Είναι μονοπάτια που έχουν τα χαρακτηριστικά των μονοπατιών αναψυχής με τη διαφορά ότι έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τα κάνουν κατάλληλα και ελκυστικά για ποδηλασία. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να μην διασχίζουν προστατευόμενες περιοχές στις περιπτώσεις που δεν προβλέπονται στα Σχέδια Διαχείρισης (Σ.Δ.) και να μην υπάρχουν στη διαδρομή αυτών των μονοπατιών

σκαλοπάτια ή βαθμίδες. Απευθύνονται ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας σε ποδηλάτες ή επισκέπτες που επιθυμούν να εξερευνήσουν μια περιοχή με το ποδήλατο.

4) *Μονοπάτια προσβάσιμα σε ΑμεΑ (Α)*: Τα μονοπάτια που είναι προσβάσιμα σε ΑμεΑ μπορεί να ανήκουν σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες, μπορεί όμως να είναι και ειδικά μονοπάτια κατασκευασμένα για την εξυπηρέτηση αυτής της ιδιαίτερης κατηγορίας χρηστών ή/και για θεραπευτικούς σκοπούς. Στα μονοπάτια ή τμήματα μονοπατιών που χρησιμοποιούνται είτε αποκλειστικά ή/και από εμποδιζόμενα άτομα, πρέπει να ισχύουν ειδικές προδιαγραφές κατασκευής, καθώς και να σημαίνονται στις πινακίδες πληροφόρησης στην αρχή του μονοπατιού ως προς την προσβασιμότητά τους.

5) *Μονοπάτια διαβίωσης*: Αφορούν σε μονοπάτια που έχουν δημιουργηθεί για τις καθημερινές ασχολίες των κατοίκων της υπαίθρου. Ο προορισμός τους είναι καλλιεργούμενα κτήματα, νερόμυλοι, βοσκότοποι, στάνες, δάση για υλοτομία, κ.λπ. και δεν απαιτείται να φέρουν σήμανση.

Επισημαίνεται ότι, μια επιπλέον κατηγορία αποτελούν τα ειδικά “*Τεχνικά μονοπάτια*” γνωστά και με την ονομασία “*via ferrata*” τα οποία διασχίζουν απόκρημνες πλαγιές ή ορθοπλαγιές βράχου, στα οποία η κίνηση και η ασφάλεια του χρήστη επιτυγχάνεται με την χρήση και τεχνητών μέσων (μεταλλικά πατήματα και πιασίματα και συρματόσχοινα ασφάλισης) και η ασφάλεια απαιτεί χρήση εξοπλισμού ασφάλισης από τον κάθε χρήστη. Τα μονοπάτια αυτά χρησιμοποιούνται μόνο από εκπαιδευμένους ορειβάτες, ή με συνοδεία Οδηγού Βουνού και για την χάραξη και συντήρησή τους απαιτούνται ιδιαίτερες κατασκευαστικές προδιαγραφές. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017)

1.5.5 ΒΑΘΜΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ

Τα ορειβατικά - πεζοπορικά μονοπάτια γενικά έχουν διαφορετικό βαθμό δυσκολίας, ο οποίος προσδιορίζεται με τους παρακάτω όρους: εύκολη, μέτρια, δύσκολη και πολύ δύσκολη πορεία, η οποία στη σήμανση αναγράφεται με τους όρους **easy - medium - hard - very hard** και υπογραμμίζεται η εκάστοτε περίπτωση. Το πλάτος τους κυμαίνεται ανάλογα με την αναμενόμενη ένταση χρήσης και το υψόμετρο στο οποίο βρίσκονται καθώς και την κλίση τους.

Κατηγορίες πορείας με αντίστοιχο βαθμό δυσκολίας:

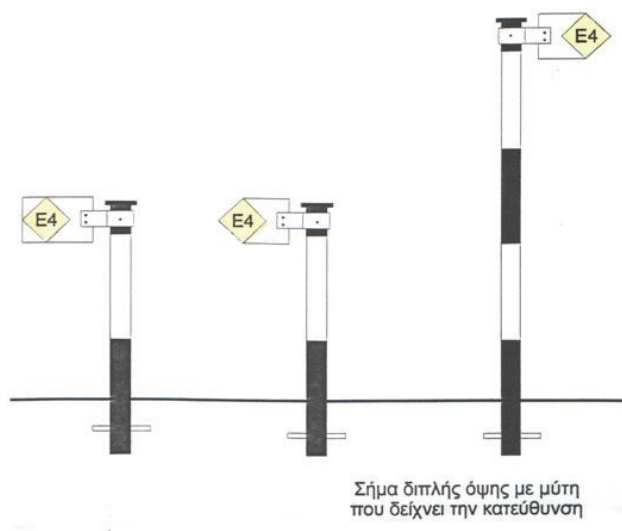
1. *ΕΥΚΟΛΗ - EASY*: Αφορά σε μονοπάτια εύκολης διέλευσης, με επαρκές πλάτος και ομαλή κλίση. Κατάλληλα για όλες τις ηλικίες και φυσικές καταστάσεις.
2. *ΜΕΤΡΙΑ - MEDIUM*: Αφορά σε μονοπάτια μετρίου βαθμού δυσκολίας διέλευσης, κατάλληλα για ενήλικους, με μέτρια έως καλή φυσική κατάσταση. Οι απότομες αλλαγές στην κλίση είναι λίγες (ανηφόρα / κατηφόρα), και μικρό μήκος της πορείας γίνεται σε στενό ή τραχύ έδαφος.
3. *ΔΥΣΚΟΛΗ - HARD*: Αφορά σε μονοπάτια με υψηλό βαθμό δυσκολίας διέλευσης. Η διαδρομή γίνεται σε δύσκολο έδαφος (τραχύ ή / και ολισθηρό ή / και στενό ή /και απόκρημνο έδαφος) και με απότομες αλλαγές στην κλίση (ανηφόρα / κατηφόρα). Κατάλληλο για ενήλικες με καλή έως πολύ καλή φυσική κατάσταση.
4. *ΠΟΛΥ ΔΥΣΚΟΛΗ - VERY HARD*: Αφορά σε μονοπάτια που φέρουν όλα τα χαρακτηριστικά της προηγούμενης κατηγορίας, στα οποία όμως, ο πεζοπόρος πρέπει να χρησιμοποιήσει και τα χέρια του για να συνεχίσει την πορεία του. Κατάλληλα για ενήλικες με πολύ καλή έως άριστη φυσική κατάσταση. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017)

1.5.6 ΣΗΜΑΝΣΗ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ

Η σήμανση των ορειβατικών - πεζοπορικών μονοπατιών αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κατασκευής και λειτουργίας τους. Πρέπει να είναι επαρκής, κατατοπιστική, αμφίδρομη με την αναγκαία πυκνότητα. Επίσης πρέπει να παρέχει όλες τις απαραίτητες για το ορειβατικό μονοπάτι πληροφορίες στον επισκέπτη τόσο στην ελληνική όσο και στην αγγλική γλώσσα (δύναται η χρήση και τρίτης γλώσσας εφόσον αυτό κρίνεται απαραίτητο). Στα μονοπάτια στα οποία προβλέπεται πεζοπορία από άτομα με προβλήματα όρασης, η σήμανση θα πρέπει να έχει μορφή κατάλληλη γι' αυτά. Η σήμανση των μονοπατιών πρέπει να εξυπηρετεί τους πιο κάτω σκοπούς:

- Τον προσανατολισμό του περιπατητή (πινακίδες κατεύθυνσης και θέσης) δημιουργώντας έτσι το απαραίτητο αίσθημα ασφάλειας στον επισκέπτη, επιτρέποντας του να προγραμματίζει την πορεία του.
- Πληροφόρηση και εκπαίδευση για την παροχή ενημέρωσης του περιπατητή.
- Πληροφορίες για βασικούς κανόνες συμπεριφοράς.
- Προειδοποίηση για πιθανούς κινδύνους (γκρεμοί, διασταυρώσεις ποταμών κ.τ.λ.).

- Μορφή κατάλληλη για άτομα με προβλήματα όρασης, εφόσον προβλέπεται πεζοπορία από άτομα με τέτοια προβλήματα. Κατά τη σήμανση των μονοπατιών πρέπει να χρησιμοποιούνται τα γεωμετρικά σχήματα και χρώματα των άρθρων 9 και 10 της παρούσης. Η κωδικοποίηση με βάση του νομούς της χώρας παρουσιάζεται στο Παράρτημα IV της Υ.Α. 151344/165/18.01.2017. Όπου είναι εφικτό, συνίσταται η χρήση πινακίδων με εικόνες και σήματα, προκειμένου να αποφεύγεται η κατασκευή μεγάλων πινακίδων που θα αναγράφουν την πληροφορία με πολλούς χαρακτήρες. Οι πινακίδες τοποθετούνται σε χώρο του μονοπατιού ή όπου απαιτείται και εκτός αυτού, σημειακά, για την εξυπηρέτηση της λειτουργίας του. Τοποθετούνται σε εμφανή σημεία και σε τέτοιο ύψος ώστε να διακρίνονται από απόσταση. Η απόσταση που πρέπει να τοποθετούνται οι πινακίδες εξαρτάται από το ανάγλυφο και τη βλάστηση. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017)

Εικόνα 1.1 Πινακίδες σήμανσης Ευρωπαϊκού μονοπατιού

Τρόποι σήμανσης

Οι πινακίδες οφείλουν να έχουν απλό σχήμα, να είναι ευδιάκριτες, να έχουν τη μέγιστη δυνατή διάρκεια ζωής ώστε να εμφανίζουν την ελάχιστη δυνατή φθορά από τις καιρικές συνθήκες, να είναι όσο μικρότερες γίνεται με τη μέγιστη δυνατότητα εντοπισμού, να εντοπίζονται σε περίπτωση αναγκαίας νυχτερινής πορείας ή και έντονων καιρικών συνθηκών όπως ομίχλη, πολύ δυνατή βροχή κ.λπ. (ανακλαστικά χρώματα), να έχουν μικρό κόστος κατασκευής, να είναι ελαφριές ώστε να μεταφέρονται εύκολα για τη σήμανση και να είναι φτιαγμένες από τοπικά υλικά, φιλικά προς το περιβάλλον και τις ιδιαίτερες παραδοσιακές τεχνικές. Πρέπει να τοποθετούνται κάθετα ως προς τον άξονα πορείας του μονοπατιού και να εξυπηρετούν και τις δύο κατευθύνσεις. Μία ενδεικτική απόσταση των

πινακίδων μεταξύ τους είναι τα 70m, αλλά βεβαίως η μεγαλύτερη ή μικρότερη απόσταση κρίνεται στο πεδίο ανάλογα με την πορεία της διαδρομής, την πυκνότητα της βλάστησης, τη διασταύρωση περισσότερων μονοπατιών κ.α. Τρόποι σήμανσης των ορειβατικών μονοπατιών: α) χρήση χρωμάτων β) τοποθέτηση πινακίδων με στερέωση σε μεταλλικές σωλήνες, σε καρφωτούς μεταλλικούς σωλήνες περίφραξης (διατομής Γ), σε πέτρινες κατασκευές ή σε κατασκευές από κορμούς δέντρων.

Είδη πινακίδων σήμανσης

Διακρίνονται τα παρακάτω είδη πινακίδων σήμανσης ορειβατικών μονοπατιών:

- α) πινακίδες υποδοχής,
- β) πινακίδες κατεύθυνσης
- γ) πινακίδες θέσης και
- δ) πινακίδες επισήμανσης
- ε) πινακίδες ενημέρωσης
- στ) πινακίδες με ετικέτα πιστοποίησης

Συγκεκριμένα, για τις παραπάνω πινακίδες πρέπει να ισχύουν τα κάτωθι:

- α) Οι πινακίδες υποδοχής πρέπει να έχουν διαστάσεις έως 1 x 2m ή 2m², ανάλογα με τις πληροφορίες που παρέχουν (π.χ. αποτύπωμα μονοπατιού σε χάρτη) και δύναται να είναι έως 2 (δυο) σε αριθμό σε ειδικές περιπτώσεις εφόσον απαιτείται. Σε αυτές συγκαταλέγονται συντεταγμένες, υψομετρική μεταφορά (τομή με κλίσεις), υψόμετρα, επισημάνσεις για το χρόνο της πορείας, τον βαθμό δυσκολίας, τα σημεία στάσης, τα σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, τους βασικούς κανόνες συμπεριφοράς, την ίδια ευθύνη του επισκέπτη. Στις πινακίδες αυτές επισημαίνονται επίσης: αυξημένος κίνδυνος/απαγόρευση κυκλοφορίας λόγω π.χ. υψηλής πιθανότητας πυρκαγιάς, παρουσία άγριων ζώων και ποιμενικών σκύλων. Τοποθετούνται στην αφετηρία και στο τέλος κάθε διαδρομής (μονοπατιού) προκειμένου να παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες για το μήκος ή τη διάρκεια πορείας, το υψόμετρο, το βαθμό δυσκολίας, τα σημεία αφετηρίας (Α) και τέλους (Τ) του μονοπατιού (τοποθεσίες), τις θέσεις στάθμευσης (αριθμός και αποστάσεις).
- β) Οι πινακίδες κατεύθυνσης ορειβατικών - πεζοπορικών μονοπατιών πρέπει να είναι επαρκείς και αμφίδρομες και τοποθετούνται σε εμφανή σημεία, κάθετα ως προς τον άξονα πορείας του μονοπατιού ανεξάρτητα από την κατεύθυνση που έχει ο περιπατητής, σε τέτοιο ύψος, ώστε να διακρίνονται από απόσταση. Συνήθως επιλέγεται το ύψος των

1,30 - 1,50m από το έδαφος χωρίς αυτό να είναι απόλυτα δεσμευτικό, δεδομένου ότι σε μεγάλες κλίσεις θα πρέπει η σήμανση να βρίσκεται στην ευθεία των ματιών, για να γίνεται εύκολα αντιληπτή. Επίσης, τοποθετούνται ανάλογα με το ανάγλυφο και τη βλάστηση και σε κάθε σημείο αλλαγής πορείας (στροφές, διακλαδώσεις και διασταυρώσεις). Όταν το μονοπάτι διασχίζει πυκνό δάσος, οι πινακίδες πρέπει να τοποθετούνται σε κοντινές αποστάσεις, ακόμη και ανά 20 - 50m, ώστε να προσφέρεται η βεβαιότητα στον περιπατητή ότι δεν θα χαθεί, ενώ σε ανοιχτά πεδία οι αποστάσεις μπορούν να φτάνουν τα 200 - 300m. Όταν το ορειβατικό -πεζοπορικό μονοπάτι αλλάζει κατεύθυνση, αυτό σημαίνεται με βέλος στην ίδια απόχρωση του μονοπατιού.

γ) Οι πινακίδες θέσης κατατοπίζουν τον επισκέπτη για το πού βρίσκεται. Τοποθετούνται σε χώρους στάθμευσης ή σε σημεία από όπου αλλάζουν σημαντικά τα χαρακτηριστικά της διαδρομής που ακολουθεί, προειδοποιώντας τον επισκέπτη (αλλαγή βαθμού δυσκολίας, υψομέτρου, βλάστησης κ.α). Οι διαστάσεις τους να μην ξεπερνούν τις διαστάσεις των 0,50 x 0,70m ή 0,40m².

δ) Οι πινακίδες επισήμανσης ακολουθούν τους κανόνες της προηγούμενης παραγράφου. Επιπλέον πρέπει να φέρουν έντονο χρώμα (μαύρα γράμματα σε λευκό φόντο με έντονο κόκκινο ή πορτοκαλί πλαίσιο πάχους περίπου 3cm ή σε πορτοκαλί φόντο), προκειμένου να γίνονται άμεσα αντιληπτές. Ενημερώνουν εγκαίρως για πιθανούς κινδύνους στα σημεία προσπέλασης όπως επικίνδυνη διαδρομή λόγω πιθανής κατολίσθησης ή απότομες κλίσεις, κίνδυνος πτώσης βράχων, κ.α. Τοποθετούνται ακόμη και σε έκτακτα περιστατικά στην αρχή και τέλος κάθε διαδρομής (π.χ. μια καταστροφή του καταστρώματος από έντονες καιρικές συνθήκες κ.λπ.). Επίσης υπενθυμίζουν όπου χρειάζεται τους κανόνες καλής συμπεριφοράς του επισκέπτη κ.α. Τέλος, επισημαίνουν τα μονοπάτια Ιδίας Ευθύνης (επιπλέον από την πινακίδα υποδοχής). Οι διαστάσεις τους να μην ξεπερνούν τις διαστάσεις των 0,50 x 0,70m ή 0,40m² ή να είναι τριγωνικές (ισόπλευρο όρθιο τρίγωνο, με διάσταση πλευράς 30cm).

ε) Οι πινακίδες ενημέρωσης δίνουν στον επισκέπτη πληροφορίες για επιλεγμένα στοιχεία του οικοσυστήματος/περιβάλλοντος όπως π.χ. φυτά (όνομα ή και φωτογραφία), πετρώματα, οικολογία, ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία. Τοποθετούνται κατά μήκος της διαδρομής και σε συσχέτισμό με τα σημεία ή αντικείμενα ενδιαφέροντος. Οι διαστάσεις τους να μην ξεπερνούν τις διαστάσεις των 0,50 x 0,70m ή 0,40m².

στ) Η ετικέτα πιστοποίησης θα τοποθετείται σε πινακίδα 0,15 x 0,30m. Η πινακίδα θα χωρίζεται σε δύο τμήματα. Το αριστερό τμήμα θα φέρει το λογότυπο του ΥΠΕΝ σε χρώμα πράσινο - καφέ. Το δεξί τμήμα, το οποίο θα είναι αφαιρετό, θα αναγράφει την ημερομηνία παραλαβής του μονοπατιού, την ημερομηνία τελευταίας συντήρησης του, την ημερομηνία επόμενης προγραμματισμένης συντήρησης του, καθώς και τον υπεύθυνο συντήρησης κατά περίπτωση. Κάθε φορά που πραγματοποιούνται εργασίες συντήρησης, ο υπεύθυνος αναλαμβάνει την υποχρέωση επικαιροποίησης των παραπάνω στοιχείων, στην πινακίδα της ετικέτας πιστοποίησης, αλλάζοντας το αφαιρετό τμήμα της. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017)

Σύμβολα και χρώματα σήμανσης μονοπατιών

Για τον καθορισμό του είδους του μονοπατιού χρησιμοποιείται το σχήμα και το χρώμα. Οι πινακίδες σήμανσης συνήθως είναι μεταλλικές (κατά προτίμηση από αλουμίνιο) και τοποθετούνται σε σωλήνες, σε καρφωτούς μεταλλικούς σωλήνες περίφραξης (διατομής Γ) ή πέτρινες βάσεις ή τα σήματα χρωματίζονται σε πέτρες, βράχους ή κορμούς δέντρων. Η γραφή τους πρέπει να είναι καλαίσθητη και η κατασκευή τους στέρεα και σε αρμονία με το γύρω φυσικό περιβάλλον, για να μην προξενείται οπτική ρύπανση και περιβαλλοντική προσβολή του φυσικού χώρου. Οι διαστάσεις και τα χρώματα που χρησιμοποιούνται για αυτές χαρακτηρίζουν το είδος του μονοπατιού.

A. Σήμανση μονοπατιών μεγάλων διαδρομών:

1. Το Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4 που φτάνει στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται με κίτρινο ρόμβο και μαύρο πλαίσιο με διαστάσεις πλευρών 10cm, επάνω σε λευκή τετράγωνη μεταλλική βάση. Στο κέντρο του ρόμβου με μαύρα γράμματα αναγράφεται ο αριθμός του μονοπατιού
2. Για τη σήμανση των εθνικών μονοπατιών μεγάλων διαδρομών χρησιμοποιείται ο κόκκινος ρόμβος και μαύρο πλαίσιο με διαστάσεις πλευρών 10cm, επάνω σε λευκή τετράγωνη βάση. Στο κέντρο του ρόμβου με λευκά γράμματα αναγράφεται ο αριθμός του μονοπατιού.
3. Για την αρίθμηση νέων εθνικών ορειβατικών μονοπατιών στην Ελλάδα υπεύθυνη υπηρεσία ορίζεται η Γεν. Δ/νση Ανάπτυξης και Προστασίας Δασών και Α. Π. του ΥΠΕΝ.

B. Σήμανση μονοπατιών μικρών διαδρομών:

Για τη σήμανση των μονοπατιών μικρών διαδρομών δύναται να χρησιμοποιείται το τετράγωνο ή το παραλληλόγραμμο σχήμα πινακίδας, με διαστάσεις του τετραγώνου 10cm

ή το πολύ 15cm ανά πλευρά, ενώ του παραλληλόγραμμου πλευρών 10 x 5cm. Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται είναι κόκκινο, κίτρινο, πορτοκαλί, γαλάζιο και ανοιχτό πράσινο. Το λευκό χρώμα χρησιμοποιείται για το ποδηλατικά μονοπάτια με σύμβολο ένα ποδήλατο ή έναν τροχό και για τα μονοπάτια για ΑμεΑ, με το σύμβολο «Α». Τα σύμβολα και οι αριθμοί (όταν απαιτούνται) αναγράφονται στο κέντρο της πινακίδας με μαύρο χρώμα.

1. Στα υφιστάμενα σηματοδοτημένα μονοπάτια διατηρείται η σήμανση που έχει χρησιμοποιηθεί σύμφωνα με τις προηγούμενες οδηγίες του Υπουργείου.
2. Τα υφιστάμενα μονοπάτια που δεν φέρουν σηματοδότηση ή στα οποία η σηματοδότηση πρέπει να αντικατασταθεί λόγω φθοράς, θα πρέπει να σηματοδοτηθούν με βάση τα καθοριζόμενα στην παρούσα απόφαση, λαμβάνοντας υπόψη τις ήδη υπάρχουσες σηματοδοτήσεις ορειβατικών μονοπατιών της ευρύτερης περιοχής.
3. Σε περίπτωση που σε μια περιοχή δεν επαρκεί μόνο η χρήση χρωμάτων, δύναται στην πινακίδα να αναγράφεται και ο αριθμός του μονοπατιού.
4. Επιπρόσθετα, δύναται η χρήση - δημιουργία μικρού «λογότυπου σήματος», το οποίο χαρακτηρίζει τοπικό μονοπάτι ή δίκτυο μονοπατιών. (ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017)

1.5.7 ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ

Στην Ελλάδα εκτός από την πιστοποίηση που παρέχει το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, με την εγγραφή του μονοπατιού στο Εθνικό Μητρώο Μονοπατιών, η οποία είναι εκ του νόμου απαραίτητη, παρέχονται άλλες δύο διεθνής πιστοποιήσεις (<https://www.pathsofgreece.gr>).

Η μία παρέχεται από τον φορέα “European Ramblers Association” (Ομοσπονδία πεζοπορικών συλλόγων Ευρώπης) και είναι η “Leading Quality Trails – Best of Europe” και η άλλη παρέχεται από το “World Trails Network” (Παγκόσμιο Δίκτυο μονοπατιών) και ονομάζεται “Green Flang Trails”.

Στην Ελλάδα έχουν πιστοποιηθεί με το σήμα “Leading Quality Trails – Best of Europe” τέσσερις διαδρομές μεγάλου μήκους:

- Andros route συνολικού μήκους 100 km στο νησί της Άνδρου
- Menalon trail συνολικού μήκους 75 km στην Αρκαδία
- Nestos Rodopi trail μήκους 70 km στη περιοχή της Θράκης
- Ursa trail μήκους 40 km στο Μέτσοβο

Με το σήμα “Green Flang Trails” έχουν πιστοποιηθεί δύο διαδρομές:

- Kythera trails στο νησί των Κυθήρων
- Granitis trails στο χωριό Γρανίτης του νομού Δράμας.

Η πιστοποίηση δεν είναι υποχρεωτική και δεν σημαίνει ότι αποκτώντας τη θα συρρέουν πεζοπόροι. Είναι όμως ένα εργαλείο marketing που μπορεί να εμπνεύσει σιγουριά και ασφάλεια στους εν δυνάμει επισκέπτες του και να δώσει στόχο στο φορέα διαχείρισής του και την τοπική κοινωνία για καλύτερη και πιο ολοκληρωμένη εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ

2.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Έχοντας ως σκοπό της εργασίας την ανεύρεση, καταγραφή και περιγραφή των πιο αξιόλογων πεζοπορικών μονοπατιών, της περιοχής που καταλαμβάνει ο Δήμος Αγράφων του Νομού Ευρυτανίας, αναζητήθηκαν στοιχεία από την Διεύθυνση Δασών Ευρυτανίας, από τον Δήμο Αγράφων και τον Ορειβατικό Σύλλογο Αγράφων. Από την Δ/ση Δασών Ευρυτανίας, παραχωρήθηκαν οι μελέτες διάνοιξης και συντήρησης μονοπατιών που είχαν συνταχθεί την περίοδο 1995-2002. Από τον Ορειβατικό Σύλλογο Αγράφων υπήρξε ενημέρωση για τις δράσεις και τα μονοπάτια που είχε διανοίξει ή συντηρήσει. Επιπλέον αναζητήθηκαν πληροφορίες για μονοπάτια και διαδρομές, μέσω του διαδικτύου και ιστοσελίδων σχετικών με την πεζοπορία και ορειβασία. Κατόπιν αξιολογήθηκαν τα στοιχεία που είχαν συλλεχθεί, ώστε να επιλεγούν οι διαδρομές - πεζοπορικά μονοπάτια που θα καταγραφούν. Κριτήριο για την επιλογή αποτέλεσε η προσπελασιμότητα, η δυνατότητα συνδυασμού της πεζοπορίας με άλλες δραστηριότητες, η διέλευση ή γειτνίαση με ιστορικά μνημεία και τόπους, ή με θέσεις θέας ή γεώτοπους ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς. Ακολούθησαν επισκέψεις στην περιοχή μελέτης, που αποσκοπούσαν αφενός μεν στην καταγραφή των στοιχείων του ιστορικού, πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος και αφετέρου στην αποτύπωση των μονοπατιών που επελέγησαν να περιγραφούν στην παρούσα μελέτη.

Η καταγραφή των μονοπατιών έγινε με τη χρήση GPS ενσωματωμένου σε smartphone και τη χρήση εφαρμογών καταγραφής ίχνους διαδρομής (Wikiloc, και Locusmap)

Η αποτύπωση σε χάρτες έγινε με τη χρήση GIS και συγκεκριμένα του λογισμικού ανοικτού κώδικα Qgis, με υπόβαθρο τους χάρτες Openstreetmap και σε μία περίπτωση χάρτες Google map.

Επειδή η ακρίβεια της καταγραφής της διαδρομής εν κινήσει, είναι σχετικά μικρή, ειδικά σε περικλειστα τοπία (φαράγγια, κοιλάδες), έγιναν διορθώσεις στην καταγεγραμμένη διαδρομή με τη βοήθεια ορθοφωτοχαρτών, ή και χαρτών κλίμακας 1:5.000 όπου εμφανίζονταν τα σχετικά μονοπάτια. Επίσης δεν χρησιμοποιήθηκε η μηκοτομή των καταγεγραμμένων διαδρομών, καθ' ότι η απόκλιση στην καταγραφή των υψομέτρων είναι πολύ μεγάλη, ακόμη και σε θέσεις ανοικτές στον ορίζοντα με επαρκή λήψη δορυφορικών δεδομένων. Τα υψόμετρα που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό των υψομετρικών διαφορών λήφθηκαν από τους χάρτες.

2.2 ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ - ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Μέχρι το 1950 δεν υπήρχαν αμαξιτοί δρόμοι στην περιοχή. Η μετακίνηση ανθρώπων και ζώων καθώς και η μεταφορά προϊόντων, γίνονταν μέσω ενός δικτύου μονοπατιών που εξυπηρετούσε τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής. Από την επικοινωνία μεταξύ των οικισμών αλλά και ευρύτερων περιοχών, την πρόσβαση στις γεωργικές τους καλλιέργειες και τις στάνες των κτηνοτρόφων. Αυτά τα μονοπάτια χρησιμοποιούσαν οι αγωγιάτες για την μεταφορά προϊόντων, αλλά και οι μετακινούμενοι στα «χειμαδιά» τον χειμώνα κτηνοτρόφοι. Μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου και τον επαναπατρισμό των εκτοπισμένων κατοίκων, άρχισε σταδιακά και η διάνοιξη αμαξιτών οδών. Βέβαια στους πιο δυσπρόσιτους οικισμούς, η διάνοιξη δρόμου έγινε με μεγάλη καθυστέρηση (δεκαετία 1980). Η διάνοιξη οδικού δικτύου στην περιοχή, είχε ως αποτέλεσμα κάποια από τα μονοπάτια να καταστραφούν και άλλα να πάψουν να χρησιμοποιούνται. Με την ολοκλήρωση του επαρχιακού, του δασικού και αγροτικού οδικού δικτύου, σχεδόν εκμηδενίστηκε η χρήση των μονοπατιών. Έμειναν σε χρήση μόνον όσα εξυπηρετούσαν τους κτηνοτρόφους και τα κοπάδια τους, τα οποία είναι σε συνεχή καθοδική πορεία.

Η εγκατάλειψη της χρήσης τους επέφερε την κάλυψή τους με δασική βλάστηση και εν μέρει την καταστροφή τους (κατάρρευση τοίχων αντιστήριξης κλπ).

Στο μέσον της δεκαετίας του 90, ξεκινά μια προσπάθεια από το Δασαρχείο Καρπενησίου για την συντήρηση ή και διάνοιξη πεζοπορικών μονοπατιών. Εκπονούνται μελέτες για την

συντήρηση των κάτωθι μονοπατιών που βρίσκονται στην περιφέρεια του σημερινού δήμου Αγράφων:

- Επινιανά – Ασπρόρεμα
- Μπλό - Αγραφιώτης
- Βερδύλιγκο-Τρύπα και Πουρί-Μέγα Αλώνι
- Γέφυρα Μανώλη – Μοναχού – Βρυσκά.
- Κρέντη-Λίπες-Σφεντάμι-Λιθαρόστρουγκα
- Μπάργα Κέδρων μήκους.

Την τελευταία εικοσαετία, δεν έγινε καμία συντήρηση στα υπάρχοντα μονοπάτια, ούτε βέβαια και κάποια νέα διάνοιξη. Η υποστελέχωση, αλλά και οι μηδαμινές χρηματοδοτήσεις των δασικών υπηρεσιών είναι η πιθανή αιτία.

Το 2017 ιδρύεται ο Ορειβατικός Σύλλογος Αγράφων με σκοπό, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του, να συμβάλει στην ανάδειξη των αξιοθέατων που είναι τα βουνά, τα φαράγγια, τα δάση και τα πέτρινα γεφύρια. Στόχος του είναι, η προσέλευση επισκεπτών από όλο τον κόσμο, με σκοπό την τουριστική ανάπτυξη του Δήμου Αγράφων. Επιπροσθέτως, μέσα από τις δραστηριότητες που παρέχει ο Σύλλογος, επιθυμία του είναι να προσελκύσει παιδιά, νέους αλλά και μεγαλύτερους, ώστε να έρθουν σε επαφή με την φύση. Η διατήρηση του περιβάλλοντος όπου δραστηριοποιείται καθαρού, η χάραξη και διάνοιξη παλαιών και νέων πεζοπορικών μονοπατιών και αναρριχητικών διαδρομών, είναι κάποιες από τις υποχρεώσεις του, ενώ πραγματοποιούνται ανά τακτά χρονικά διαστήματα δραστηριότητες όπως πεζοπορία, αναρρίχηση και ορειβασία για όλες τις ηλικίες.

Διανοίγονται νέα ή καθαρίζονται από την βλάστηση και συντηρούνται υπάρχοντα μονοπάτια που είχαν εγκαταλειφθεί.

- Καστράκι – Βέρνικο μήκους
- Λογγίτσι – Κάστρο Τσούκας
- Βραγγιανά- Τροβάτο
- Ραπτόπουλο -Πρασιά

Παράλληλα διανοίγονται και αναδεικνύονται αναρριχητικά πεδία στο φαράγγι «Μπουζονίκου» και στο φαράγγι του Γρανιτσιώτη, έτσι ώστε να μπορεί να συνδυαστεί η πεζοπορία με την αναρρίχηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

3.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

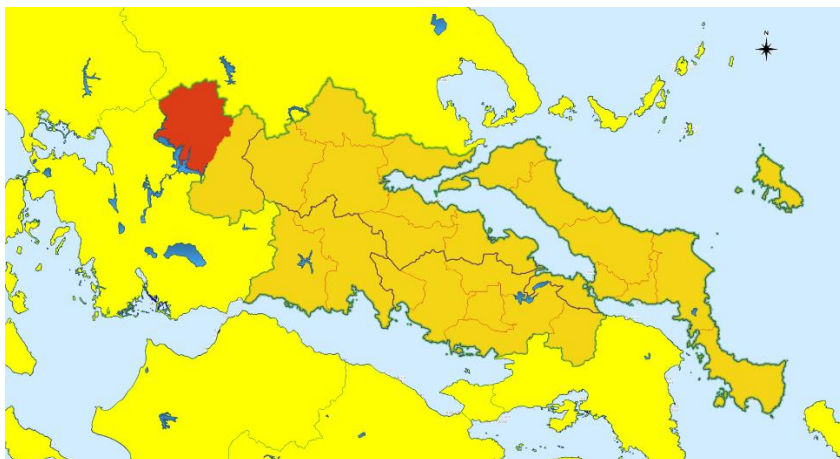
Η περιοχή μελέτης είναι ο Δήμος Αγράφων, της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας.

Ο Δήμος Αγράφων συστάθηκε το 2011, βάσει των διατάξεων του Ν.3852/2010 *Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης* (ΦΕΚ 87/Α/7-6-2010). Έδρα του δήμου είναι το Κερασοχώρι. Απαρτίζεται από πέντε (5) Δημοτικές Ενότητες, οι οποίες αντιστοιχούν στους καταργηθέντες «Καποδιστριακούς» Δήμους, Αγράφων, Απεραντίων, Ασπροποτάμου, Βίνιανης και Φραγκίστας, 32 Τοπικές κοινότητες και 160 οικισμούς.

Την ονομασία του την οφείλει στο χωριό Άγραφα, έδρα κοινότητας ως το 1997, έδρα του δήμου Αγράφων από το 1998 έως και το 2010 με το Σχέδιο Καποδίστριας και έδρα της ομώνυμης Δημοτικής Ενότητας από το 2011 ως σήμερα.

Καταλαμβάνει το βορειοδυτικό άκρο της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας και βρίσκεται ανάμεσα στην περιφέρειες Θεσσαλίας, Δυτικής Ελλάδας και Ηπείρου, αν και με την τελευταία δεν συνορεύει άμεσα. Αποτελεί τον έναν εκ των δύο δήμων της Π.Ε. Ευρυτανίας στο βορειοδυτικό τμήμα του νομού, με τον ποταμό Μέγδοβα ή Ταυρωπό να είναι το όριο με τον έτερο δήμο Καρπενησίου. Συνορεύει επίσης με τους Δήμους Αμφιλοχίας και Αγρινίου της Περιφερειακής Ενότητας Αιτωλοακαρνανίας και Καρδίτσας, Λίμνης Πλαστήρα και Αργιθέας, της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας. Είναι στο σύνολό του ορεινός δήμος και οι οικισμοί του είναι αποκλειστικά χωριά. Έχει έκταση 920,341 Km² και αποτελεί το 49,24% της Π.Ε. Ευρυτανίας.

Εικόνα 3.1 Δήμος Αγράφων (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Την ονομασία Άγραφα φέρει και η ευρύτερη περιοχή, που αποτελεί τμήμα του ορειογραφικού κορμού της Πίνδου, την νότια απόληξή της. Καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα του νομού Ευρυτανίας (Ευρυτανικά Άγραφα) και το δυτικό τμήμα του νομού Καρδίτσας (Θεσσαλικά Άγραφα). Οριοθετείται από τον ποταμό Αχελώο στα δυτικά, την κοιλάδα του Πορταϊκού στα Βόρεια, την τεχνητή λίμνη των Κρεμαστών στα νότια, ενώ στα ανατολικά από τους πρόποδες της Πίνδου στην Θεσσαλική πεδιάδα, και νοτιότερα ανάλογα με την ιστορική περίοδο, άλλοτε έφθανε ως τις δυτικές απολήξεις τους όρους Όθρυς και βόρεια του όρους Τυμφρηστός και άλλοτε ως τον ποταμό Μέγδοβα ή Ταυρωπό. Με όριο τον ποταμό Αγραφιώτη τα Ευρυτανικά Άγραφα διακρίνονται σε Ανατολικά και Δυτικά Άγραφα.

Από ετυμολογικής άποψης η ονομασία «Άγραφα», που υποδηλώνει το μη καταγεγραμμένο, προέρχεται από τη δυσκολία πρόσβασης και επιβολής της κυριαρχίας των εκάστοτε διοικήσεων, το πέραν από την εμβέλεια της εξουσίας. Οι πιθανές ερμηνείες που έχουν δοθεί για το οικωνύμιο Άγραφα:

- Γη με χαμηλής αξίας αποδοτικότητα, περιοχή μηδενικού ενδιαφέροντος και συνεπώς ανάξιας αναγραφής, όπως θεωρεί ο Ευγένιος Αιτωλός·
- Ανυποταξία των Αγράφων στα χρόνια Κωνσταντίνου Κοπρώνυμου 741-775, συνδεδεμένη με την εικονομαχία·
- Η περίφημη συνθήκη Ταμασίου και τα προνόμια της περιοχής (1525) (αν και τελευταία όλο και περισσότεροι έγκριτοι ιστορικοί αναθεωρούν τη σημασία της)

- να προέρχεται από το αρχαίο Ελληνικό φύλο των Αγραίων, που κατοικούσε κυρίως μεταξύ των ποταμών Αχελώος και Αγραφιώτης. Το όνομα των Αγραίων ετυμολογείται δια της λέξεως "άγρα", που σημαίνει "κυνήγι".

Οριστική απάντηση, όπως και για πολλά άλλα ζητήματα ιστορικά, δεν έχει δοθεί.

3.2 ΠΡΟΣΒΑΣΗ

Η πρόσβαση στην περιοχή του δήμου Αγράφων είναι εφικτή μόνον οδικώς.

Η Εθνική οδός Λαμίας- Καρπενησίου – Αργινίου, διέρχεται από την επικράτεια της περιοχής μελέτης, εισερχόμενη σ' αυτήν στην Γέφυρα Μέγδοβα (θέση Παρκιό) και εξερχόμενη από την γέφυρα Επισκοπής, στην τεχνητή λίμνη των Κρεμαστών. Μέσω αυτού του οδικού άξονα συνδέεται με το Καρπενήσι, πρωτεύουσα της ΠΕ Ευρυτανίας, και την Λαμία, έδρα της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας. Εναλλακτικά η πρόσβαση από/προς Αργίνιο και Άρτα, μπορεί να γίνει και μέσω της Γέφυρας Τατάρνας. Μέσω αυτής, προσεγγίζεται πιο σύντομα αυτοκινητόδρομος (Ιόνια οδός). Η έδρα του δήμου, το Κερασοχώρι, απέχει από το Καρπενήσι 38 km, 322 km από την Αθήνα, και 80 km από το Αργίνιο

Άλλες προσβάσεις :

Μέσω της Γέφυρας Τέμπλας και Γέφυρας Αυλακίου στον Αχελώο ποταμό, συνδέεται με τον δήμο Αμφιλοχίας της ΠΕ Αιτωλοακαρνανίας. Οι οδικές συνδέσεις αυτές εξυπηρετούν κυρίως το Βορειοδυτικό τμήμα της περιοχής μελέτης, για την επικοινωνία με την δυτική Ελλάδα (Αιτωλοακαρνανία και Περιφέρεια Ηπείρου)

Μέσω οικισμού Βραγγιανών με τον Δήμο Λίμνης Πλαστήρα της ΠΕ Καρδίτσας

Μέσω οικισμού Τροβάτου με το δήμο Αργιθέας ΠΕ Καρδίτσας

Μέσω οικισμού Κέδρων με το δήμο Αργιθέας ΠΕ Καρδίτσας

Μέσω Αγράφων και οικισμού Καμάρια με δήμο Καρδίτσας

Μέσω Μαυρομάτας- Νεράιδας (Παραμεγδόβιος) με το δήμο Καρδίτσας

Οι προσβάσεις με την ΠΕ Καρδίτσας και την ευρύτερη περιοχή της Περιφέρειας Θεσσαλίας, περιλαμβάνουν και τμήματα δρόμου με χωμάτινο οδόστρωμα. Η πρόσβαση στην περιοχή παραμένει το σημαντικότερο ζήτημα. Η ολοκλήρωση των μεγάλων οδικών αξόνων (Εγνατία, Ιόνια οδός, ΠΑΘΕ, Ε65), έβγαλε από την απομόνωση άλλες ανταγωνιστικές περιοχές

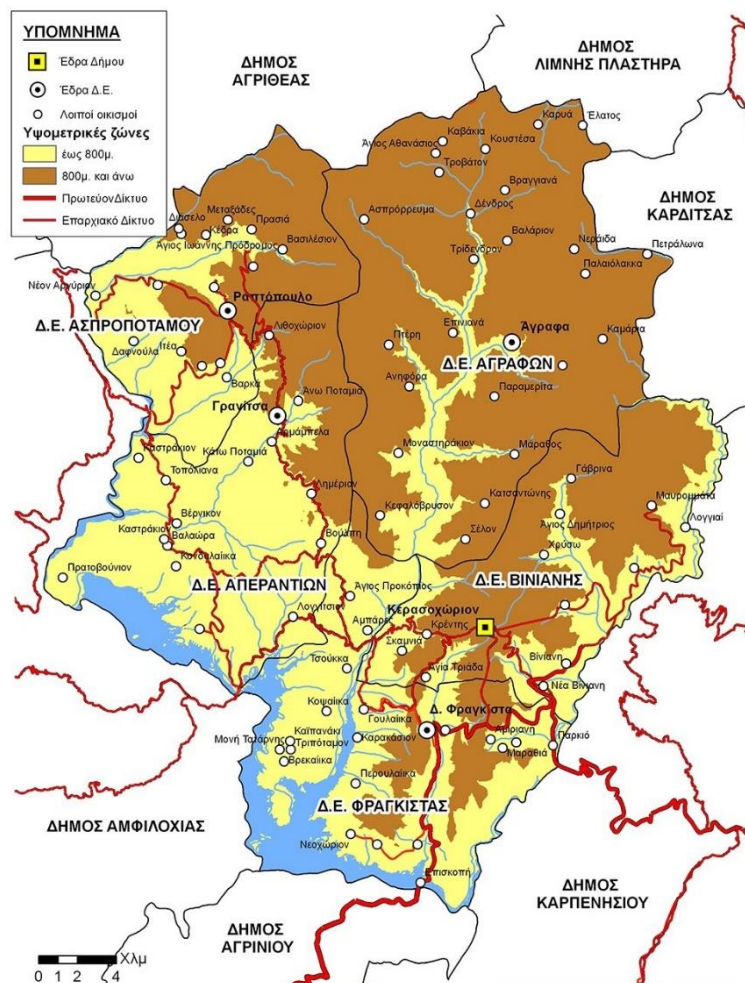
Κοντινότερα αεροδρόμια είναι αυτά του Ακτίου στα 127 Km της Αγχιάλου 195 και του Αράξου στα 209 Km

Το λιμάνι της Πάτρας που αποτελεί πύλη εισόδου στη χώρα απέχει 187 km ενώ πλησιέστερο εμπορικό λιμάνι είναι στο Πλατυγιάλι Αστακού στο Ιόνιο σε απόσταση 130 Km και στην ίδια απόσταση της Στυλίδας στο Μαλιακό κόλπο.

3.3 ΤΟΠΙΟ-ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η περιοχή έρευνας, μορφολογικά, διακρίνεται από το πολυσχιδές ανάγλυφο και το πυκνό υδρογραφικό δίκτυο. Κυριαρχούν τα ψηλά με απότομες πλαγιές όρη, οι βαθιές χαραδρώσεις (φαράγγια) και τα ποτάμια και χείμαρροι που τα διαρρέουν. Χαρακτηριστικές μορφές αποτελούν τα ασβεστολιθικά βράχια τυπικά της Κεντρικής Ελλάδας και τα αλπικά και υπαλπικά λιβάδια που υπάρχουν σε αφθονία στην περιοχή. Στην παραλίμνια περιοχή και κατά μήκος της κοιλάδας του Αχελώου επικρατεί πιο ήπιο ανάγλυφο και χαμηλότερα υψόμετρα. Στην περιοχή αυτή υπάρχουν και οι ελάχιστες καλλιεργήσιμες γεωργικές εκτάσεις. Τα υψόμετρα στην περιοχή έρευνας κυμαίνονται μεταξύ των 286 m (μέγιστο ύψος στάθμης λίμνης Κρεμαστών) και 2.162 m (κορυφή Ντελιδήμι). Όπως φαίνεται στην (Εικόνα 3.2) πλέον του 50% της έκτασης βρίσκεται σε υψόμετρο άνω των 800 m.

Υπάρχουν στην περιοχή δεκάδες διαδοχικές κορυφές με υψόμετρο άνω των 1.500 μέτρων. (χάρτες Γ.Υ.Σ.). Στα Δυτικά Άγραφα οι υψηλότερες κορυφές είναι το Ντελιδήμι ή Αυγό, με υψόμετρο 2.162 m, Σαλαγιάννη (2.129), Φτέρη (2.126), Λούτσι (2.057), Λιάκουρα (2.040), Σύνορο ή Μπαλτενήσι (2.032), Κορυφή (2.008), Πυραμίδα (2.002), Πρατίνα (1.992), Κοκκινόλακες (1.911), Κουρούνα (1.898), Πύργος (1.989), Πλάκα (1.852), Γενίτσαρος (1.789), Γιδόκαστρο (1.756), και Καλόγηρος (1.713). Στα Ανατολικά Άγραφα, ψηλότερη κορυφή είναι η Μαράθια ή Σβόννη με υψόμετρο 2.039 m και ακολουθούν το Μπορλέρο ή Γαλατά (2.016), η Πλάκα (2.005), ο Καταραχιάς (2.002), η Κόψη (1.940), η Νιάλα με τις κορυφές Γραμμένη (1.812), Τούρλα (1.827), Καρνόπι (1.972), ο Κουκουρούντζος (1.720), το Προσηλιακό (1.861), και το Καυκί (1.751) στα νότια.

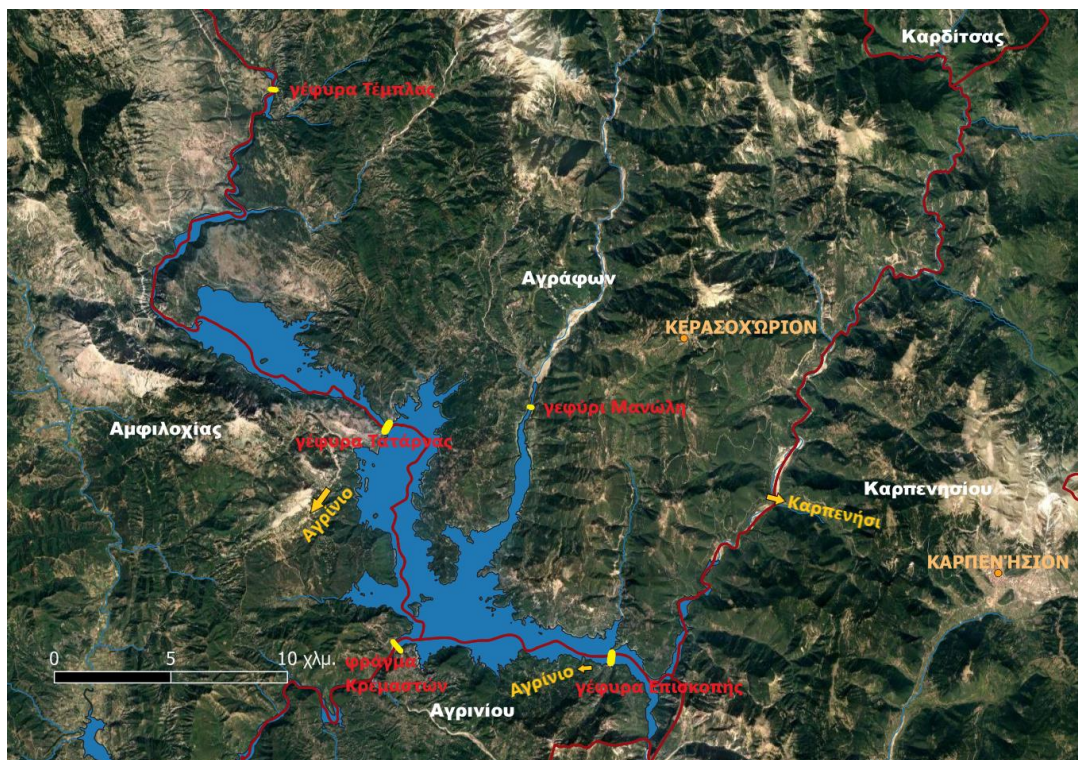

Εικόνα 3.2 Υψομετρικές ζώνες στο Δήμο Αγράφων

Από την οροσειρά των Αγράφων πηγάζουν οι παραπόταμοι του Αχελώου, Αγραφιώτης και Ταυρωπός ή Μέγδοβα, με κατεύθυνση από Βόρεια – Βορειοανατολικά προς Νότια - Νοτιοδυτικά και εκβάλλουν στη τεχνητή λίμνη των Κρεμαστών. Άλλοι χείμαρροι με σημαντική ροή είναι ο Γρανιτσιώτης, ο Λεπιανίτης, και ο Πρασιιώτης που εκβάλλουν στον Αχελώο, ο Γαβρενίτης στην Μέγδοβα, το Φραγγιστιανόρεμα στην λίμνη Κρεμαστών πλησίον της γέφυρας Επισκοπής, .

Στα νότια και νοτιοδυτικά της περιοχής μελέτης υπάρχει η τεχνητή λίμνη των Κρεμαστών. Είναι η μεγαλύτερη σε έκταση και χωρητικότητα τεχνητή λίμνη στην Ελλάδα και δημιουργήθηκε μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής του υδροηλεκτρικού φράγματος το 1965 στη θέση Κρεμαστά. Η επιφάνειά της, στη μέγιστη στάθμη, ανέρχεται σε 80,6 km² και η μέγιστη χωρητικότητά της είναι 4.750.000.000. m³ νερού. Από την έκτασή της, το 56,77% υπάγεται στο δήμο Αγράφων, το 1,55% στο δήμο Καρπενησίου και το υπόλοιπο 41,67 % στους δήμους Αμφιλοχίας και Αγρινίου. (πηγή: δήμος Αγράφων)

Εικόνα 3.3 Λίμνη Κρεμαστών (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Επίσης το 2009 κατασκευάστηκε μικρό φράγμα στον Αχελώο και δημιουργία ταμιευτήρα, στην περιοχή Δαφνοζωνάρα, νοτιοδυτικά της τοπικής κοινότητας Νέου Αργυρίου.

Φαράγγια

Το πυκνό υδρογραφικό δίκτυο της περιοχής σε συνδυασμό με τα ασβεστολιθικά πετρώματα, έχει δημιουργήσει αρκετά φαράγγια ιδιαίτερα εντυπωσιακά. Τέτοια είναι το φαράγγι του Αγραφιώτη ή «τρύπα» όπως το ονομάζουν οι ντόπιοι, το φαράγγι του Γρανιτσιώτη, το φαράγγι του Μπουζονίκου, του Αχελώου, του Ασπρορέματος, της Βίννιανης, του Φτεριώτικου ρέματος (Απατη) και άλλα μικρότερα. Πρόκειται για Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους

Φαράγγι Αγραφιώτη

Το φαράγγι της Τρύπας του Αγραφιώτη όπως το ονομάζουν οι ντόπιοι, βρίσκεται νότια-νοτιοανατολικά της τοπικής κοινότητας Επινιανών και είναι ίσως το εντυπωσιακότερο φαράγγι της περιοχής. Το χαρακτηριστικό που το κάνει ιδιαίτερο είναι τα νερά που αναβλύζουν και πέφτουν σαν κουρτίνα από το καλυμμένο με υδροχαρή βλάστηση δυτικό κατακόρυφο πρανές.

Φαράγγι Γρανιτσιώτη

Βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Βελαώρα και Τοπόλιανα στο χειμαροπόταμο Γρανιτσιώτη, λίγο πριν αυτός εκβάλει στον Αχελώο ποταμό. Ένα πολύ στενό φαράγγι με κατακόρυφα ασβεστολιθικά πρανή στα οποία υπάρχουν αρκετές εσοχές και μικρά σπήλαια. Υπάρχουν επίσης πεδία αναρρίχησης, με διάφορους βαθμούς δυσκολίας.

Φαράγγι Μπουζονίκου

Πολύ κοντά σ' αυτό του Γρανιτσιώτη, υπάρχει και το φαράγγι Μπουζονίκου, ένα ιδιαίτερο φαράγγι, καθώς δεν διαρρέεται από νερά και είναι προσπελάσιμο όλες τις εποχές του έτους. Έχει μήκος 650 m και υπάρχει οδική πρόσβαση και στις δύο εισόδους του. Και σ' αυτό υπάρχουν δεκάδες διαμορφωμένες πίστες για αναρρίχηση.

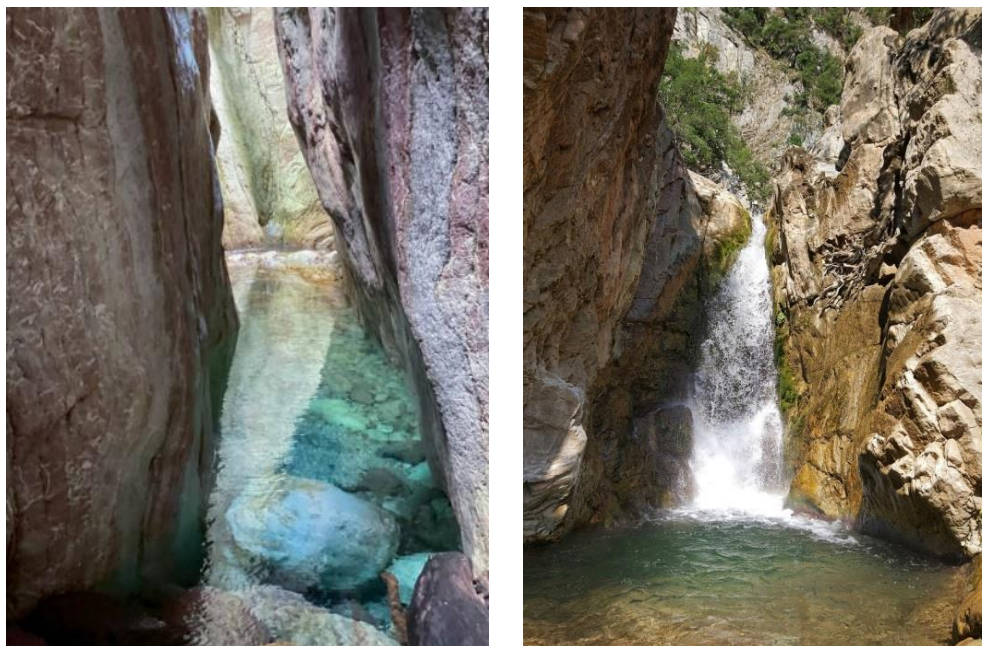
Φαράγγι της Βίνιανης

Ένα μικρό φαράγγι με τρεχούμενο νερά όλο το χρόνο, βρίσκεται σε υδατόρεμα ανάμεσα στα χωριά της Παλαιάς και Νέας Βίνιανης λίγο πριν την συμβολή του με τον ποταμό Μέγδοβα. Καλύπτεται από βλάστηση, κυρίως πλατάνια ενώ υπάρχουν και μικροί καταρράκτες με τον μεγαλύτερο ύψους 15 m κατάλληλοι για καταρρίχηση (rappel). 500 m περίπου νότια από την έξοδο του φαραγγιού στην Μέγδοβα υπάρχει το πέτρινο γεφύρι της Βίνιανης.

Φαράγγι Ασπρόρεμα

Ένα εντυπωσιακό φαράγγι που βρίσκεται στα δυτικά Άγραφα, στην περιοχή βόρεια της τοπικής κοινότητας Επινιανών και δυτικά-βορειοδυτικά της Μονής Παναγίας της Στάνας. Το μεγαλύτερο σε μήκος (περίπου 6 km) φαράγγι της περιοχής με μεγάλης ποικιλομορφίας βλάστηση και ιδιαίτερα «άγριο τοπίο»

Εικόνα 3.4 & 3.5 Το φαράγγι της Άπατης (Πηγή: <https://www.epiniana.gr/wp-content/uploads/2020/08/Pezoportia-Epiniana-2020-4-squashed.jpg>), & Καταράκτης στο φαράγγι Βίνιανης (πηγή: Ευρυτανικά νέα)

Φαράγγι Άπατη (Φτεριώτικο ρέμα)

Βρίσκεται στο Φτεριώτικο ρέμα, που διατρέχει τις ανατολικές πλαγιές των κορυφών Φτέρη και Λιάκουρα στα δυτικά Άγραφα, και περίπου 1350 m πριν αυτό εκβάλλει στον Αγραφιώτη ποταμό. Πρόκειται για ένα πολύ στενό πέρασμα με απροσδιόριστο βάθος νερού, εξ ου και το όνομα «Άπατη». Εκτείνεται σε μήκος περί τα 600 m.

Σπήλαια

Μεγάλα επισκέψιμα σπήλαια δεν υπάρχουν στην περιοχή όμως υπάρχουν κάποια μικρότερα αλλά ανεξερεύνητα. Το σπηλαιοβάραθρο πλησίον της γέφυρας Τατάρνας, η σπηλιά του Κατσαντώνη στην περιοχή Μοναστηράκι Αγράφων, και η σπηλιά του Καρακίτση (ή Καρατσιίκη) στον Οικισμό Σέλος Μαράθου είναι τα σημαντικότερα.

Εικόνα 3.6 & Ε 3.7 Σπηλιά του Κατσαντώνη στην περιοχή Μοναστηρακίου & Τρύπα της Τατάρνας (πηγή: Δήμος Αγράφων)

Πηγές- κρήνες

Εκατοντάδες πηγές αναβλύζουν τα νερά τους στην περιοχή, με σημαντικότερες (από άποψη ποσότητας) τις:

- πηγές Μοσχολή στο Μοναστηράκι Αγράφων
- πηγές Σωτήρα στην Ανατολική Φραγκίστα

3.4 ΚΛΙΜΑΤΙΚΑ - ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Στην περιοχή του δήμου Αγράφων δεν υπάρχει εγκατεστημένος μετεωρολογικός σταθμός. Για τον λόγο αυτό, χρησιμοποιήθηκαν κλιματικά στοιχεία από δύο όμορες περιοχές, του Καρπενησίου και του Αγρινίου. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από την έκδοση «ΚΛΙΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ ΤΗΣ ΕΜΥ», Αθήνα, 1999 για τον Μετεωρολογικό σταθμό Καρπενησίου και αφορούν το χρονικό διάστημα 1981-1990 όταν και έπαψε η λειτουργία του σταθμού, και από την ιστοσελίδα της Εθνικής Μετεωρολογικής Υπηρεσίας για αυτόν του Αγρινίου για το χρονικό διάστημα 1956-2010.

Για τον προσδιορισμό του βιοκλίματος της περιοχής, χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες μέθοδοι:

- α) Μέθοδος διάκρισης των βιοκλιματικών ορόφων του Μεσογειακού κλίματος με βάση το Ομβροθερμικό πηλίκο Q_2 του Emberger (Emberger 1945) και το κλιματικό διάγραμμα Emberger- Sauvage (Sauvage, 1961)
- β) Μέθοδος διάκρισης των χαρακτήρων του Μεσογειακού βιοκλίματος με βάση το ομβροθερμικό διάγραμμα (Bangouls et Gaussen) και τον ξηροθερμικό δείκτη (X)

Σύμφωνα με την πρώτη μέθοδο, υπολογίστηκε το Ομβροθερμικό πηλίκο Q_2 με τον τύπο: $Q_2=2000P/[(M+m+546.4)(M-m)]$ (Παπαδόπουλος, 2020) όπου:

P: το ετήσιο ύψος βροχής σε mm

M: η μέση μέγιστη θερμοκρασία του θερμότερου μήνα σε °C

m: η μέση ελάχιστη θερμοκρασία του ψυχρότερου μήνα σε °C

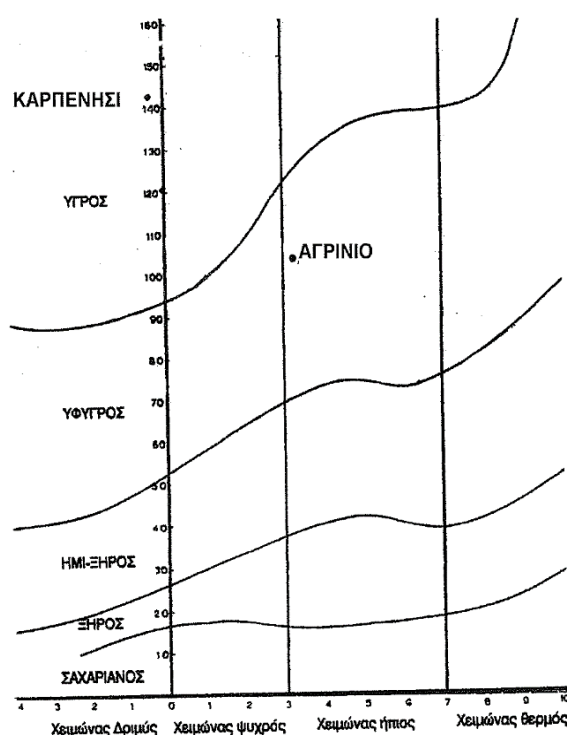
στη συνέχεια τοποθετήθηκαν οι δύο μετεωρολογικοί σταθμοί Καρπενησίου και Αγρινίου στο κλιματικό διάγραμμα Emberger- Sauvage, με συντεταγμένες $Q_2=142,73$, $m=-0.2$ και $Q_2=103,57$, $m=3,4$ αντίστοιχα.

Όπως προκύπτει (Εικόνα 3.8) η περιοχή του Καρπενησίου ανήκει στον υγρό βιοκλιματικό όροφο ($Q_2=142,73$) με δριμύ χειμώνα ($m=-0.2$), ενώ η περιοχή του Αγρινίου ανήκει στον ύφυγρο βιοκλιματικό όροφο ($Q_2=103,57$) με ήπιο χειμώνα ($m=3,4$).

Πίνακας 3.1 Κλιματολογικά στοιχεία Σταθμών Καρπενησίου και Αγρινίου (πηγή: ΕΜΥ)

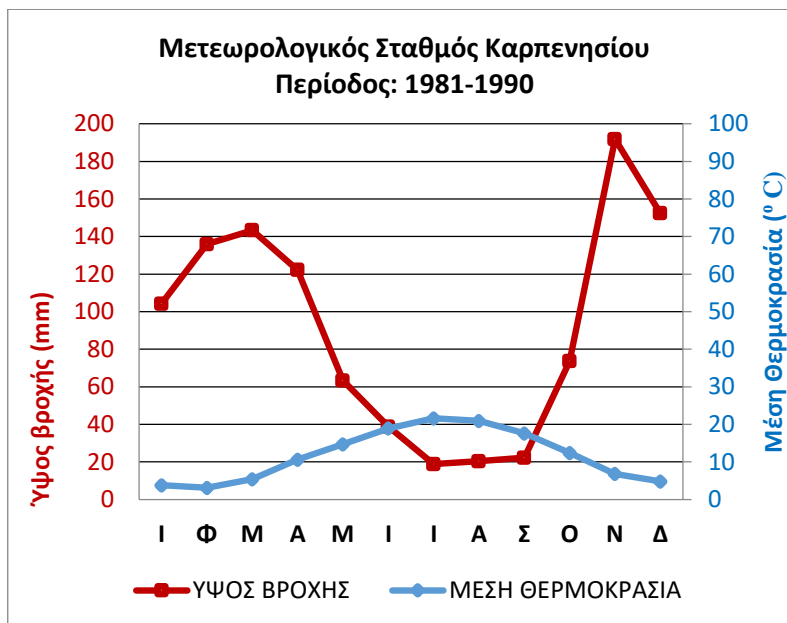
Μετεωρολογικός Σταθμός	P (mm)	M (°C)	m (°C)	Q_2	Βιοκλιματικός Όροφος
Καρπενησίου	1087	26,4	-0,2	142,73	ΥΓΡΟΣ ΜΕ ΔΡΙΜΥ ΧΕΙΜΩΝΑ
Αγρινίου	918,7	33,8	3,4	103,57	ΥΦΥΓΡΟΣ ΜΕ ΗΠΙΟ ΧΕΙΜΩΝΑ

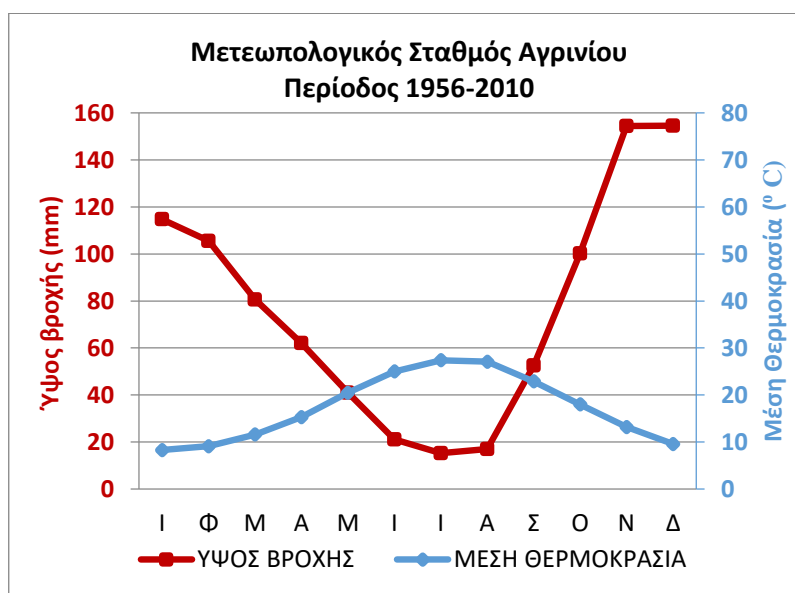
Εικόνα 3.8 Κλιματικό διάγραμμα του Emberger-Sauvage (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Σύμφωνα με τη δεύτερη μέθοδο καταρτίστηκαν τα ομβροθερμικά διαγράμματα κατά (Bagnouls et Gaussen, 1957) για τους Μ.Σ. Καρπενησίου και Αγρινίου (Εικόνες 3.9 και 3.10) και υπολογίστηκαν οι ξηροθερμικοί δείκτες. $\Sigma\chi m=63.315$ και $\Sigma\chi m=87.91$ αντίστοιχα.

Από το ομβροθερμικό διάγραμμα του Μ.Σ. Καρπενησίου (Εικόνα 3.9) προκύπτει πως η διάρκεια της ξηροθερμικής περιόδου είναι 3 μήνες και 6 ημέρες, αρχίζει στο μέσον του Ιουνίου και διαρκεί ως τις αρχές του τρίτου δεκαήμερου του Σεπτεμβρίου και είναι μικρής έντασης. Ο σταθμός του Καρπενησίου έχει ασθενή Μεσομεσογειακό χαρακτήρα.

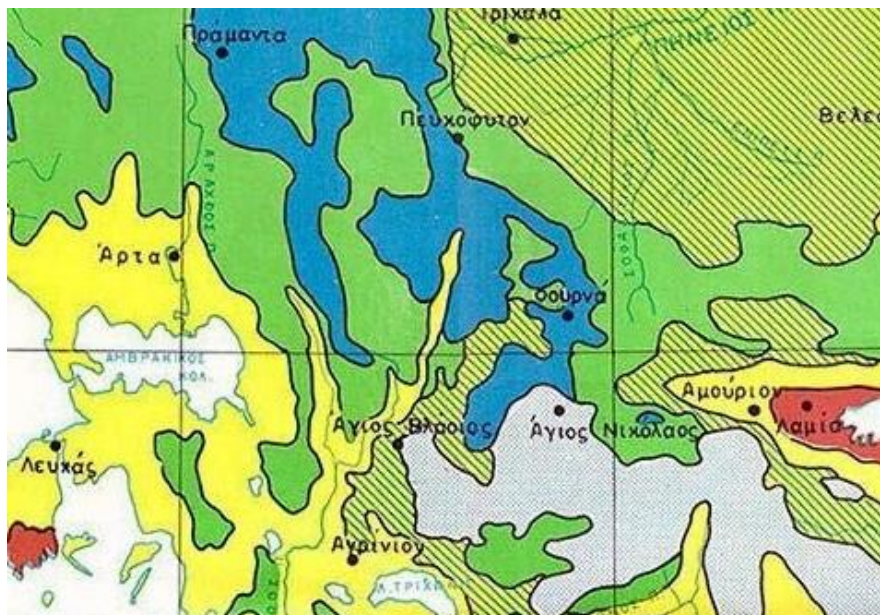
Εικόνα 3.9 Ομβροθερμικό διάγραμμα Bangouls et Gausseu για τον Μ.Σ. Καρπενησίου (πηγή: Γκορόγιας Ν.).

Εικόνα 3.10 Ομβροθερμικό διάγραμμα Bangouls et Gausseu για τον Μ.Σ. Αγρινίου (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Από το ομβροθερμικό διάγραμμα του Μ.Σ. Αγρινίου (Εικόνα 3.10) προκύπτει πως η ξηροθερμική περίοδος είναι διάρκειας 4 μηνών και αρχίζει στο μέσον Μαΐου και διαρκεί ως το μέσο του Σεπτεμβρίου. Ο σταθμός του Αγρινίου έχει έντονο Μεσομεσογειακό χαρακτήρα. Η περιοχή μελέτης φαίνεται να έχει έναν ενδιάμεσο χαρακτήρα στα χαμηλότερα υψόμετρα, ενώ το Βόρειο τμήμα με τα μεγαλύτερα υψόμετρα προσομοιάζει με αυτόν του Καρπενησίου.

3.5 ΧΛΩΡΙΔΑ-ΠΑΝΙΔΑ

Εικόνα 3.11 Απόσπασμα χάρτη βλάστησης (πηγή: Μαυρομάτης, 1978)

Σύμφωνα με το χάρτη βλάστησης της Ελλάδας (Υπουργείο γεωργίας, Μαυρομάτης Γεώργιος, 1978) στην περιοχή μελέτης διακρίνουμε τέσσερις ζώνες βλάστησης:

- Την Μεσομεσογειακή διάπλαση της Αριάς (*Quercion ilicis*) τύπος Βαλκανικός και Ανατολικής Μεσογείου που συναντάμε στην κοιλάδα του Αγραφιώτη. Αντιπροσωπευτικά είδη του μεσομεσογειακού ορόφου που απαντώνται στην περιοχή μελέτης είναι τα σκληρόφυλλα πλατύφυλλα όπως το Πουρνάρι (*Quercus coccifera*), η Αριά (*Quercus ilex*), η Κουμαριά (*Arbutus unedo*) το Φιλλύκι (*Phillyrea latifolia*), το Ρείκι (*Erica arborea*), η Δάφνη (*Laurus nobilis*), το αειθαλές Σφενδάμι (*Acer sempervirens*) κ.α. καθώς και φυλλοβόλα πλατύφυλλα όπως ο Φράξος (*Fraxinus ornus*), το Χρυσόξυλο (*Cotinus coggygria*), η Κοκορεβυθιά (*Pistacia terebinthus*), η Κουτσουπιά (*Cecis siliquastrum*), η χνοώδης Δρυς (*Quercus pubescens*) και κάποια αναρριχώμενα όπως το Αρκουδόβατο (*Smilax aspera*), η Κληματίδα (*Clematis flammula*), το Αγριοσπάραγγο (*Asparangus acutifolius*).
- Την Υπομεσογειακή διάπλαση (Ostrygo-Carpinion) στην κοιλάδα του Ταυρωπού στα ανατολικά. Σημαντικά δασικά είδη είναι η Οστρυά (*Ostrya carpinifolia*), ο Γαύρος ο Ανατολικός (*Carpinus orientalis*), η Φλαμουριά (*Tilia tomentosa*), ο Φράξος (*Fraxinus ornus*) κ.α.

- Τις διαπλάσεις Θερμοφίλων υποηπειρωτικών φυλλοβόλων δρυών στις δυτικές και νότιες περιοχές του Δήμου. Σημαντικά δασικά είδη είναι οι φυλλοβόλες Δρύες (*Quercus frainetto*) (*Quercus pubescens*) η Καστανιά, (*Castanea sativa*)
- Την Ορομεσογειακή διάπλαση Οξυάς-Υβριδογενούς Ελάτης που καλύπτει το βόρειο τμήμα του Δήμου όπου υπάρχουν τα μεγαλύτερα υψόμετρα, με κυρίαρχο είδος την Υβριδογενή Ελάτη (*Abies borisii-regis*) και στα όρια με το Νομό Καρδίτσας απαντάται και Οξυά (*Fagus sylvatica*)
- Την Ανωδασική ζώνη βλάστησης που εμφανίζεται πάνω από τα δασόρια και δενδροόρια των υψηλών κορυφών. Κυριαρχούν οι ακανθώδεις ημίθαμνοι του γένους *Astragalus*, και τα πολυετή αγροστώδη του γένους *Stipa* και *Festuca*

ΠΑΝΙΔΑ

Η περιοχή διατηρεί επίσης μια πλούσια πανίδα. Από τα **θηλαστικά** στην περιοχή απαντώνται:

- Καφέ Αρκούδα (*Ursus arctos*),
- Ζαρκάδι (*Capreolus capreolus*),
- Αγριογούρουνο (*Sus scrofa*),
- Λύκος (*Canis lupus*),
- Αλεπού (*Vulpes vulpes*),
- Λαγός (*Lepus europaeus*),
- Αγριόγατα (*Felis silvestris*),
- Σκίουρος (*Sciurus vulgaris*),
- Ασβός (*Meles meles*),
- Δενδροκούναβο (*Martes martes*),
- Πετροκούναβο (*Martes foina*),
- Νυφίτσα (*Mustela nivalis*)
- Σκαντζόχοιρος (*Erinaceus europaeus*)

Η **ορνιθοπανίδα** της περιοχής συνίσταται από:

- Ορεινή πέρδικα (*Alectoris graeca*)
- Όρνιο (*Gyps fulvus fulvus*)

- Σαΐνι (*Accipiter nisus*)
- Χρυσαιετός (*Aquila chrysaetos*)
- Βασιλαιετός (*Aquila heliaca*)
- Κουκουβάγια (*Athene noctua*)
- Μπούφος (*Bubo bubo*)
- Κάργια (*Corvus monedula*)
- Κίσσα (*Garrulus glandarius*)
- Κόρακας (*Corvus corax*)
- Φάσα (*Columba palumbus palumbus*)
- Τριγόνι (*Streptopelia turtur turtur*)
- Φιδαιετός (*Circaetus gallicus*) (σπάνια)
- Ασπροπάρης (*Neophron percnopterus*)
- Μπεκάτσα (*Scolopax rusticola*)
- Κότσουφας (*Turdus merula*) κ.α

τα σημαντικότερα είδη **ιχθυοπανίδας** είναι:

- Ιονική Πέστροφα (*Salmo farioides*)
- Κυπρίνος (*Squalius peloponnensis*)
- Στρωσίδι (*Barbus albanicus*)

3.6 ΓΕΩΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η προς μελέτη περιοχή ανήκει στη Γεωτεκτονική ζώνη Ολωνού-Πίνδου και το δυτικό τμήμα της στην ζώνη Γαβρόβου-Τριπόλεως. Και οι δύο ζώνες ανήκουν στις εξωτερικές Ελληνίδες.

3.7 ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Οι προστατευόμενες φυσικές περιοχές στην επικράτεια του δήμου Αγράφων, είναι δύο τύπων:

- Οι ενταγμένες στο Ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Φύση 2000 (Natura 2000)
- Τα καταφύγια άγριας ζωής.

3.7.1 ΔΙΚΤΥΟ NATURA 2000

Το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000 είναι ένα δίκτυο ζωνών προστασίας της φύσης που εκτείνεται σε ολόκληρη την Ένωση και έχει ως στόχο να διασφαλίσει τη μακροπρόθεσμη διατήρηση των πιο πολύτιμων και των πλέον απειλούμενων ειδών και ενδιαιτημάτων της σε ικανοποιητικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, αποτελεί ένα ευρωπαϊκό δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τύπους οικοτόπων και ενδιαιτήματα ειδών που είναι σημαντικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αποτελείται αντίστοιχα από δύο κατηγορίες περιοχών τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)» για την Ορνιθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 147/2009/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» και τις «Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ)», όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ. Η Ελλάδα έχει χαρακτηρίσει σήμερα 202 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) και 241 Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ), με κάποιες από αυτές να παρουσιάζουν μεταξύ τους επικαλύψεις, όσον αφορά στις εκτάσεις τους.

Ο κατάλογος των Ελληνικών Ζωνών Ειδικής Προστασίας δημοσιεύτηκε στο [ΦΕΚ 1495/Β/06.09.2010](#) ως παράρτημα στη νέα ενσωμάτωση της Οδηγίας 79/4009/ΕΟΚ (η οποία κωδικοποιήθηκε με την Οδηγία 2009/147/ΕΚ) ενώ οι Ελληνικοί Τόποι Κοινοτικής Σημασίας χαρακτηρίστηκαν ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης με το Ν3937/2011 ([ΦΕΚ60/Α/31-3-2011](#)).

Η πιο πρόσφατη τροποποίηση έγινε με την ΚΥΑ των υπουργών «Περιβάλλοντος και Ενέργειας» και «Αγροτικής ανάπτυξης και τροφίμων» υπ' αριθμό 50743 «Αναθεώρηση εθνικού καταλόγου περιοχών του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου Natura 2000» (ΦΕΚ 4432/Β/15-12-2017).

Στην περιοχή μελέτης υπάρχουν χαρακτηρισμένες ζώνες προστασίας οι εξής:

- Τα «Όρη Άγραφα» με κωδικό GR2430002 και έκταση 39.061,6 ha είναι ενταγμένα στο δίκτυο Natura 2000 ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) (Special Protection Area – SPA). Αυτή η περιοχή είναι πολύ σημαντική για αρπακτικά πουλιά όπως είναι το Όρνεο (*Gyps fulvus*), ο Χρυσαιτός (*Aquila chrysaetos*), ο Πετρίτης (*Falco peregrinus*) και ο Φιδαετός (*Circaetus gallicus*). Είναι επίσης σημαντικό για την Κοκκινοκαλιακούδα (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), ένα κορακοειδές του οποίου η εμφάνιση στην Ελλάδα είναι πολύ περιορισμένη και ο πληθυσμός του μειώνεται.

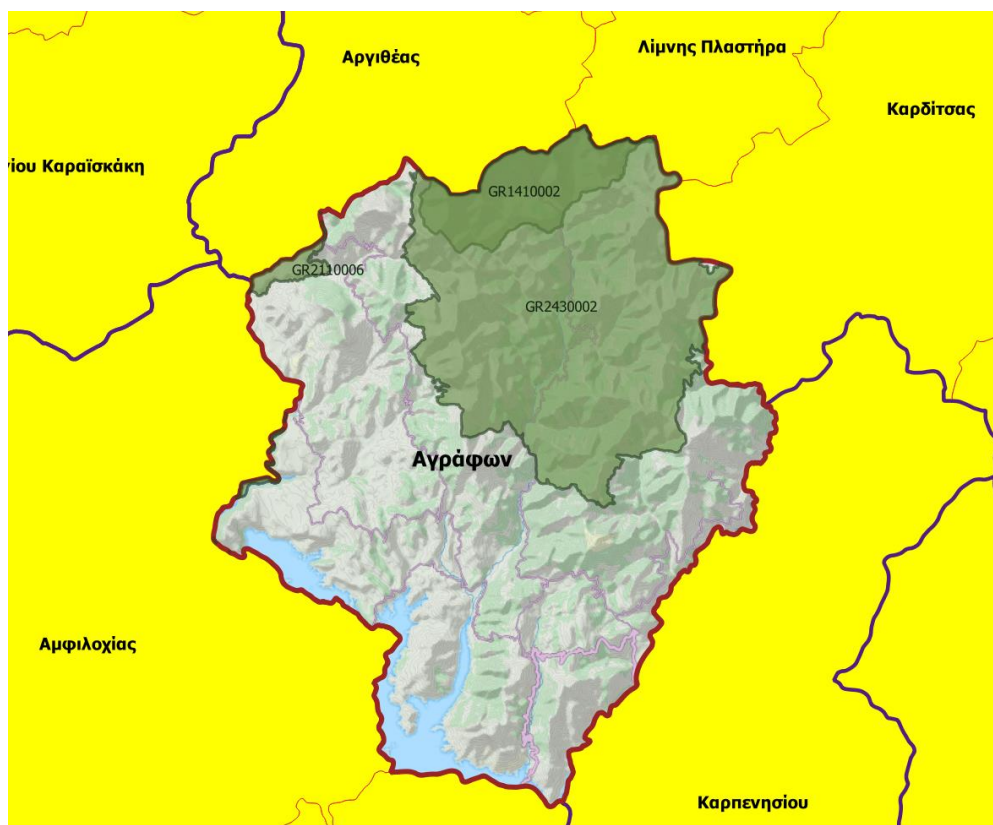
- Ένα μικρό τμήμα από την «Κοιλιάδα Αχελώου και Όρη Βάλτου» με κωδικό GR2110006 ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) (Special Protection Area – SPA).
- Τα «Άγραφα» με κωδικό GR1410002 και έκταση 9.753,02 ha ως Ειδική Ζώνη Διατήρησης (ΕΖΔ) (Special Areas of Conservation – SAC). Οι τύποι οικοτόπων της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ που απαντώνται στην περιοχή GR1410002 είναι οι 4090 (2647.01 ha), 5210 (960.61 ha), 6170 (577.67 ha), 8210 (931.6 ha), 91ΜΟ (471.37 ha) και 9270 (3890.82 ha). (πηγή: <https://natura2000.eea.europa.eu/>)

Καλύπτονται περιοχές τόσο των Θεσσαλικών όσο και των Ευρυτανικών Αγράφων.

Αρμόδιος για την Διαχείριση των ανωτέρω περιοχών Natura ήταν ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων, Κοιλιάδας Αχελώου, Αγράφων και Μετεώρων, ο οποίος είχε συσταθεί με το Ν.4519/20-02-2018.

Με την υπ' Αριθμ. ΥΠΕΝ/ΔΝΕΠ/116474/4302 απόφαση του Υφυπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 6191/Β/23-12-2021 ο ανωτέρω φορέας καταργείται και ενσωματώνεται στον Οργανισμό Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α.)

Εικόνα 3.12 Περιοχές Natura 2000 στο Δήμο Αγράφων (πηγή: ΥΠΕΝ – επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)

3.7.2 ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ ΑΓΡΙΑΣ ΖΩΗΣ (WILDLIFE REFUGES)

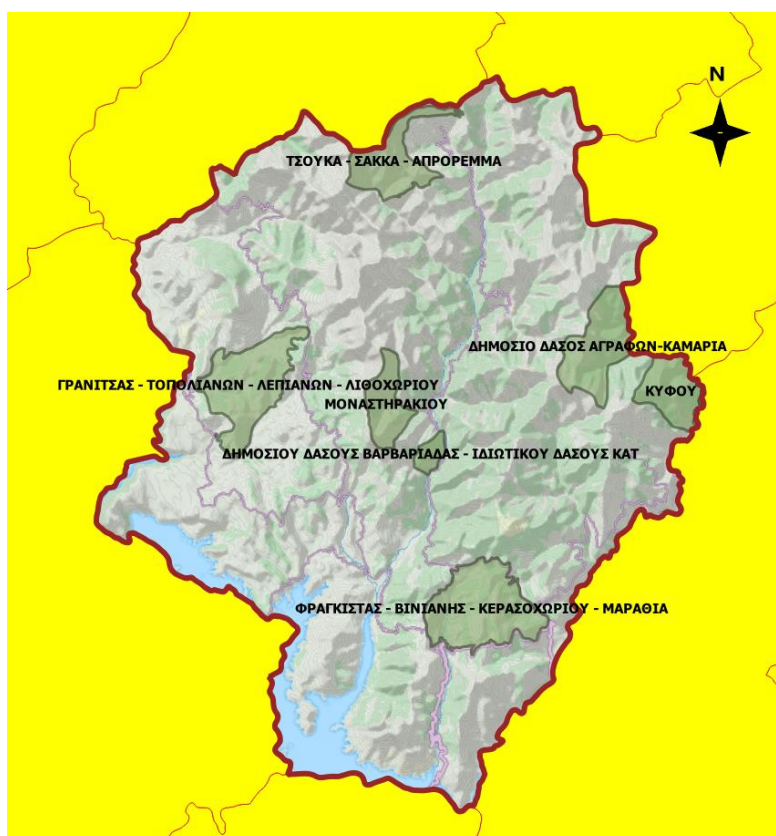
Τα καταφύγια άγριας ζωής συμπεριλαμβάνονται στις προστατευόμενες περιοχές όπως ορίζονται στο Ν. 3937/2011. Ως καταφύγια άγριας ζωής, χαρακτηρίζονται περιοχές (χερσαίες, υγροτοπικές, θαλάσσιες ή μικτού χαρακτήρα που αξιολογούνται ως κατάλληλες για την ανάπτυξη πληθυσμών της άγριας πανίδας και χλωρίδας ή ως βιότοποι αναπαραγωγής, διατροφής, διαχείμασης ειδών της άγριας πανίδας, ή ως περιοχές αναπαραγωγής ψαριών και συγκέντρωσης γόνου. Δύνανται να ονοματοδοτούνται βάσει της χωρικής ή/και διοικητικής τους ταυτότητας. Ως Καταφύγια Άγριας Ζωής μπορούν να χαρακτηρίζονται και οι οικολογικοί διάδρομοι μεταξύ προστατευόμενων περιοχών. Για τον χαρακτηρισμό μιας περιοχής ως καταφύγιο άγριας ζωής, εκδίδεται απόφαση του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης με βάση ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική ή άλλη φυσική αξία της περιοχής.

Στην επικράτεια του Δήμου Αγράφων υπάρχουν επτά Καταφύγια Άγριας ζωής.

Πίνακας 3.2 Καταφύγια άγριας ζωής στο δήμο Αγράφων (πηγή: ΥΠΕΝ)

Site code	Όνομασία	Έτος ίδρυσης	Έκταση ha
341720	Βίνιανης, Μαραθιά, Κερασοχωρίου, Φραγκίστας	1986	2.467,69
341742	Γρανίτσα-Τοπόλιανα-Λεπιανά-Λιθοχώρι	1998	2.693,26
341736	Άγιος Νικόλαος (Μοναστηράκι)	1998	1.025,76
341324	Βαρβαριάδας (Ιδιωτικό δάσος Κατσιφού)	2001	291,49
341749	Τσούκα Σάκκα-Ασπρόρεμα	1996	1.542,65
341743	Δημοτικό δάσος Αγράφων-Καμάρια	1982	1.609,01
341734	Μπεσιώτη-Μέγδοβα-Λαχανόρεμα (Μαυρομάτα)	1981	994,75

Εικόνα 3.13 Καταφύγια άγριας ζωής στον δήμο Αγράφων (πηγή: ΥΠΕΝ- επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ

4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Στην περιοχή που σήμερα καταλαμβάνει ο Δήμος Αγράφων στην αρχαιότητα ήταν εγκατεστημένα τα Ελληνικά φύλλα των Αγραίων, Απεραντίων, Δολόπων και Ευρυτάνων. (<https://el.wikipedia.org/>)

Αργότερα η περιοχή εμπλέκεται στις εμφύλιες διαμάχες μεταξύ των Ρωμαίων αλλά και των Ρωμαίων με τους Μακεδόνες, και οι τελευταίες αναφορές στα φύλλα αυτά είναι από αυτή την περίοδο.

Κατά τον Μεσαίωνα λόγω της αραιώσης του πληθυσμού, παρατηρείται μικρής έκτασης εγκατάσταση Σλάβων, οι οποίοι αφομοιώθηκαν πλήρως από τον ντόπιο Ελληνικό πληθυσμό. Την παρουσία των Σλάβων στην περιοχή, όπως και σε όλη σχεδόν την ορεινή ηπειρωτική χώρα, μαρτυρούν τα Σλάβικα τοπωνύμια που συναντώνται στην περιοχή.

Τα Άγραφα και ο ορεινός όγκος της Πίνδου, θεωρούνται η κοιτίδα των Σαρακατσάνων. Μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα η περιοχή των Αγράφων γνωρίζει ακμή, καθώς απολαμβάνει καθεστώς μερικής αυτονομίας. Οι Οθωμανοί κρίνουν ασύμφορο τον στρατιωτικό έλεγχο της περιοχής και προτιμούν να παραχωρήσουν καθεστώς αυτονομίας, με αντάλλαγμα την υποχρέωση καταβολής ετήσιου φόρου. (Συνθήκη Ταμασίου, 1525 μ.Χ.) Στα χρόνια της Οθωμανικής διοίκησης αποτελούσε τον «καζά» των Αγράφων υπαγόμενος στο «σαντζάκι» Τρικάλων (Παναγιωτοπούλου Μ., 2018).

Η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με τη κτηνοτροφία. Παράλληλα ευνόησε την ανάπτυξη άλλων συναφών επαγγελμάτων, όπως η υφαντουργία και η καποραπτική. Η οικονομική άνθιση έφερε και την πνευματική ακμή της περιοχής συνδεδεμένη άρρηκτα με τις μορφές του Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού, ιδρυτή της ονομαστής Σχολής του Γένους στη Γούβα Βραγγιανών, του Διονυσίου εκ Φουρνά, του Αναστασίου Γορδίου. Στα δύσβατα και δυσπρόσιτα βουνά των Αγράφων βρήκαν καταφύγιο και πολλοί κυνηγημένοι από τις Οθωμανικές αρχές, που μαζί με ντόπιους οπλαρχηγούς συγκρότησαν σώματα κλεφτών. Εδώ δημιουργήθηκαν και τα πρώτα σώματα Αρματολών, καθώς σε κάποιους από τους οπλαρχηγούς ανατέθηκε από τους Τούρκους η ασφάλεια της περιοχής. Στην περιοχή έδρασε και ο σημαντικότερος κλέφτης της προεπαναστατικής Ελλάδας, ο Κατσαντώνης, ενώ η πρώτη μάχη κατά την επανάσταση του 1821 στη Στερεά Ελλάδα δόθηκε στην

γέφυρα της Τατάρνας με τη συμμετοχή των μοναχών του ομώνυμου Μοναστηριού και του Οδυσσέα Ανδρούτσου στις 22 Μαρτίου λίγο πριν την επίσημη κήρυξη της επανάστασης.

Το 1832 καθορίζονται τα σύνορα του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται τα Ευρυτανικά Άγραφα. Αυτός είναι ο πρώτος διαχωρισμός της περιοχής καθώς το υπόλοιπο τμήμα τους (Θεσσαλικά Άγραφα) θα προσαρτηθεί το 1881 μαζί με την υπόλοιπη Θεσσαλία και Άρτα.

Κατά την Γερμανική κατοχή η περιοχή αποτέλεσε εστία της Εθνικής αντίστασης. Η «Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης» (Π.Ε.Ε.Α.) - γνωστή και ως «Κυβέρνηση του βουνού» - (Μάρτιος - Σεπτέμβριος 1944) είχε την έδρα της στο χωριό Βίνιανη.

Το 1974 ένα τμήμα των Ευρυτανικών Αγράφων θα υπαχθεί διοικητικά στο Νομό Καρδίτσας (ΦΕΚ 187Α - 02/07/1974).

4.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

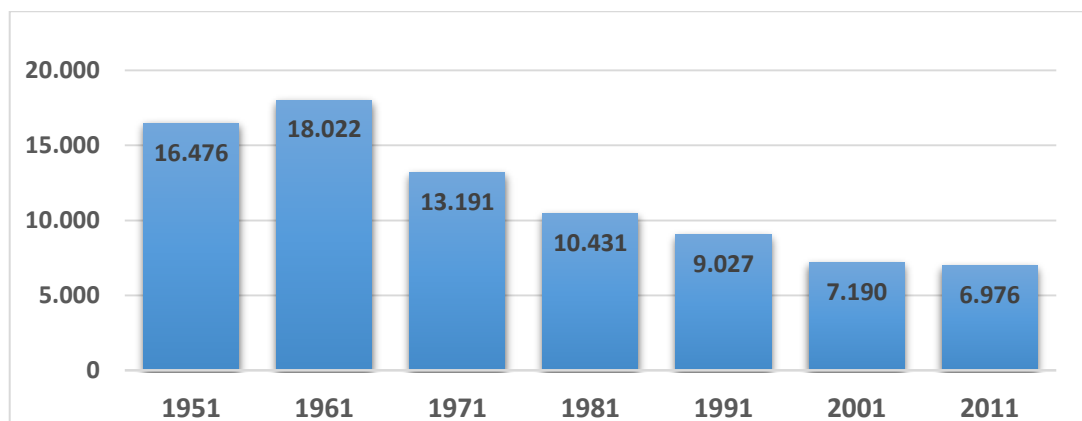
Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, κατά την απογραφή Πληθυσμού – Κατοικιών του 2011, ο de facto πληθυσμός του δήμου Αγράφων ανέρχεται σε 14.365 άτομα, ο νόμιμος σε 13.529, ο δε μόνιμος πληθυσμός ανέρχεται σε 6.976 άτομα. (ΦΕΚ 698/Β'/20.03.2014).

Πρόκειται για μια ιδιαίτερα αραιοκατοικημένη περιοχή καθώς η πυκνότητα πληθυσμού είναι μόλις 7,58 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Βρίσκεται στην ένατη θέση μεταξύ των Δήμων με τη μεγαλύτερη μέση ηλικία με 53,3 έτη. (Απογραφή 2011)

Η πληθυσμιακή αφαίμαξη της περιοχής, η οποία συνεχίζεται έως σήμερα, ξεκίνησε μετά το 2^ο παγκόσμιο πόλεμο, κατά τη διάρκεια και εξ αιτίας του εμφυλίου πολέμου, όταν ολόκληρες περιοχές αναγκάστηκαν να μετακινηθούν είτε προς την Αιτωλοακαρνανία, είτε προς την πεδινή περιοχή της Καρδίτσας. Οι μεταναστευτικές ροές κορυφώθηκαν κατά την δεκαετία του 1960 όμως συνεχίζονται έως σήμερα, όπως απεικονίζεται και στις απογραφές πληθυσμού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Πίνακας 4.1 Διακύμανση του μόνιμου πληθυσμού του δήμου Αγράφων. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Απογραφές 1951,1961,1971,1981,1991,2001,2011- Ιδία επεξεργασία)

Μεγάλο μέρος του πληθυσμού της κατευθύνθηκε στο εξωτερικό, κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, στη Γερμανία και Αυστραλία, καθώς και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας και στους γειτονικούς νομούς Αιτωλοακαρνανίας, Καρδίτσας, Φθιώτιδας, Βοιωτίας. Οι λόγοι που οδήγησαν σε μαζική μετανάστευση μεγάλο μέρος του πληθυσμού της περιοχής, ήταν οι περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης, η απομόνωση της περιοχής και οι ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες διαβίωσης. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα πρώτα χιλιόμετρα ασφαλτοστρωμένου δρόμου κατασκευάστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Τα τελευταία χρόνια οι υποδομές έχουν βελτιωθεί αρκετά, όμως, ειδικά οι συγκοινωνιακές, συγκρινόμενες με των υπολοίπων περιοχών της χώρας, υστερούν σημαντικά, καθώς δεν διαθέτει σύγχρονο και ασφαλές οδικό δίκτυο.

Τα αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού-κατοικιών του 2021, δεν έχουν ανακοινωθεί ακόμη, αλλά αναμένεται περαιτέρω μείωση του πληθυσμού. Η δυσκολία εύρεσης εργασίας παραμένει ένας ουσιαστικός λόγος, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες προστέθηκε η μείωση των γεννήσεων και η γήρανση του πληθυσμού.

Η επιστροφή στον τόπο καταγωγής τους, αρκετών συνταξιούχων, βοηθάει στην αναζωογόνηση της περιοχής, αλλά δεν επαρκεί για μια ουσιαστική ανάκαμψη, τόσο πληθυσμιακή όσο και οικονομική.

4.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Με βάση τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ από την απογραφή του 2011, προκύπτει ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, αποτελεί το 27,82% του μόνιμου πληθυσμού. Από το σύνολο των απασχολούμενων, το 43,98% απασχολείται στον πρωτογενή τομέα, το 38,61% στον τριτογενή και το 17,41% στον δευτερογενή.

Πίνακας 4.2 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και τομέας απασχόλησης (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Απογραφή 2011-Ιδία επεξεργασία)

Σύνολο	Οικονομικά ενεργοί		Οικονομικά μη ενεργοί				
	Σύνολο οικονομικά ενεργών	Απασχολούμενοι			Άνεργοι	5.035	
		Σύνολο απασχολο- ύμενων	Πρωτογεν ής Τομέας	Δευτερογεν ής Τομέας			Τριτογενής Τομέας
6.976	1.941	1.396	614	243	539	545	5.035
	27,82%	100%	43.98%	17.41%	38.61%		

Πίνακας 4.3 Μόνιμος πληθυσμός και κατάσταση ασχολίας (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Απογραφή 2011 - Ιδία επεξεργασία)

Σύνολο	Οικονομικά ενεργοί			Οικονομικά μη ενεργοί					
	Σύνολο	Απασχο- λούμενοι	Άνεργοι	Πρώην απασχο- λούμενοι			Μαθητές- σπουδα- στές	Συνταξι- ούχοι	Λοιποί
				Σύνολο	"Νέοι"	Σύνολο			
6.976	1.941	1.396	545	332	213	5.035	652	3.284	1.099

Η οικονομία της περιοχής βασίζεται στον πρωτογενή τομέα και κυρίως στην κτηνοτροφία και δευτερευόντως στη δασοκομία και γεωργία. Οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις στην περιοχή, περιορίζονται στα χαμηλότερα υψόμετρα, κυρίως στην παραλίμνια περιοχή και συνίσταται κυρίως στην καλλιέργεια ελιάς. Η κτηνοτροφία έχει εκτατική μορφή ενώ σημαντική ήταν και η μετακινούμενη. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια πτωτική πορεία της αιγοπροβατοτροφίας, που ανέκαθεν αποτελούσε το σημαντικότερο κλάδο της τοπικής οικονομίας, τόσο σε αριθμό εκμεταλλεύσεων όσο και σε ζωικό κεφάλαιο, ενώ παρατηρείται αύξηση των εκμεταλλεύσεων και του ζωικού κεφαλαίου βοοειδών. Οι μεταβολή αυτή οφείλεται στις υψηλότερες επιδοτήσεις των βοοειδών, αλλά και στις επιθέσεις λύκων καθώς τα αιγοπρόβατα είναι πιο ευάλωτα σ' αυτές και απαιτούν συνεχή επίβλεψη από τους βοσκούς. Αντίστοιχες μεταβολές παρατηρούνται και στους μετακινούμενους κτηνοτρόφους. Οι ορεινοί βοσκότοποι των Αγράφων, αποτελούσαν έναν από τους σημαντικότερους προορισμούς την θερινή περίοδο, για την νομαδική κτηνοτροφία. Τα στοιχεία που παρατίθενται αφορούν το σύνολο του Νομού Ευρυτανίας, όμως το 72,15% των εκμεταλλεύσεων βρίσκονται στο δήμο Αγράφων. (Καλαντζή, 2021)

Πιθανές αιτίες της δραματικής μείωσης των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων, είναι το υψηλό κόστος παραγωγής, καθώς οι ζωοτροφές μεταφέρονται από όμορους νομούς, η έλλειψη διαδοχής, οι χαμηλές τιμές ειδικά του αιγοπρόβειου κρέατος και η έλλειψη σφαγείων στην περιοχή.

Πίνακας 4.4 Στοιχεία εκμεταλλεύσεων και ζωικού κεφαλαίου στο νομό Ευρυτανίας για τα έτη 2010-2020 (πηγή: Καλαντζή, 2021)

Έτος	2010	2020	Μεταβολή %
Εκμεταλλεύσεις αιγοπροβάτων	1.327	575	-56,67
Ζωικό κεφάλαιο αιγοπροβάτων	78.557	56.284	-28,35
Εκμεταλλεύσεις βοοειδών	98	125	27,55
Ζωικό κεφάλαιο βοοειδών	3196	5327	66,68

Πίνακας 4.5 Μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι στο νομό Ευρυτανίας τα έτη 2016-2020 (πηγή: Καλαντζή, 2021)

Έτος	2016	2020	Μεταβολή %
Αριθμός μετακινούμενων κτηνοτρόφων αιγοπροβατοτροφίας	124	72	-41,94
Αριθμός μετακινούμενων κτηνοτρόφων βοοειδών	21	28	33,33

Ο τομέας που φαίνεται να παρουσιάζει ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια και να έχει μέλλον καθώς πολλοί νέοι επιλέγουν να ασχοληθούν με το αντικείμενο αυτό, είναι αυτός της μελισσοκομίας.

4.4 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

4.4.1 ΠΕΤΡΙΝΑ ΤΟΞΩΤΑ ΓΕΦΥΡΙΑ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η περιοχή μελέτης μας, διαρρέεται από ποτάμια και ορμητικούς χειμάρρους που ειδικά τους χειμερινούς μήνες καθιστούσαν την μετακίνηση ανθρώπων και ζώων και την επικοινωνία μεταξύ των οικισμών, δυσχερή έως αδύνατη. Αυτό συνέβαινε γιατί ακόμη και οι μικροί χειμάρροι την περίοδο βροχοπτώσεων, καθίστανται απροσπέλαστοι λόγω της ορμητικότητας των υδάτων τους. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τους ανθρώπους να κατασκευάσουν μόνιμες κατασκευές για την ασφαλή διάβαση των

υδατορεμάτων και ποταμών, τα φημισμένα πέτρινα τοξωτά γεφύρια. Υπήρχαν στην περιοχή δεκάδες μικρότερα ή μεγαλύτερα γεφύρια, με άγνωστο το χρόνο κατασκευής τους για τα περισσότερα. Από αυτά σώζονται κάποια έως σήμερα, και προκαλούν το ενδιαφέρον και το θαυμασμό των επισκεπτών τους. Τα πιο εντυπωσιακά λόγω του μεγέθους τους ήταν της «Τατάρνας» που γεφύρωνε τον ποταμό Αχελώο, του «Μανώλη» στον Αγραφιώτη και της «Βίνιανης» στον ποταμό Μέγδοβα. Και τα τρία βρίσκονταν στο μονοπάτι που ένωνε την Ανατολική Στερεά Ελλάδα με την Δυτική Στερεά και την Ήπειρο. Το πρώτο από αυτά βρίσκεται μόνιμα σκεπασμένο από τα νερά της τεχνητής λίμνης Κρεμαστών, ενώ αυτό του Μανώλη αποκαλύπτεται από τα νερά της λίμνης όταν η στάθμη της πέφτει τους θερινούς μήνες. Υπήρχαν μαρτυρίες κατοίκων για πλημύρα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1917 η πιο πιθανή χρονολογία) όπου καταστράφηκαν πολλά γεφύρια τόσο στον Αγραφιώτη όσο και σε μικρότερους κλάδους αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Από τα σωζόμενα τα σημαντικότερα είναι τα εξής:

Το Γεφύρι της Βίνιανης

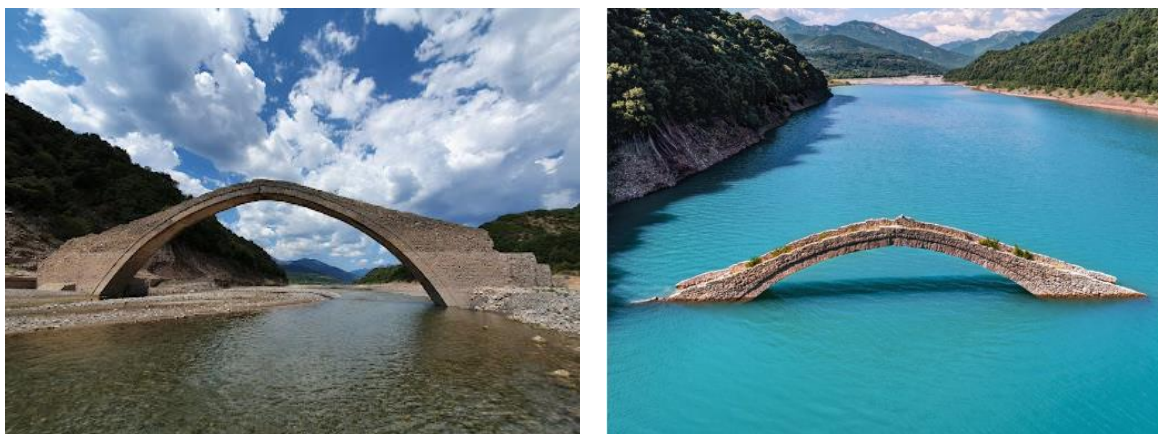
Βρίσκεται ανάμεσα από τα χωριά της Παλιάς και Νέας Βίνιανης και του χωριού Στένωμα, στο ποταμό Μέγδοβα ή Ταυρωπό. Αυτό το μονότοξο πέτρινο γεφύρι ήταν το μοναδικό σημείο όπου μπορούσε να διέλθει κανείς τον Μέγδοβα. Από εδώ περνάει το Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4, αλλά το γεφύρι είναι αξιοθέατο για τη αρχιτεκτονική του και την ομορφιά της τοποθεσίας του. Η πρόσβαση σ αυτό είναι εφικτή από τη θέση «Λιβανή» της τοπικής κοινότητας Βίνιανης,

Εικόνα 4.1 Το γεφύρι της Βίνιανης στο Μέγδοβα και δραστηριότητες rafting (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Το γεφύρι του Μανώλη

Βρίσκεται στον Αγραφιώτη ποταμό, νοτιοανατολικά του οικισμού Τσούκα Παλαιοκατούνας. Κτίστηκε το 1659 όπως δηλώνει εντοιχισμένη επιγραφή. Πρόκειται για ένα πέτρινο μονότοξο γεφύρι διαμέτρου περίπου 30 μέτρων, ένα πραγματικό αριστούργημα της λαϊκής αρχιτεκτονικής. Με την κατασκευή του φράγματος των Κρεμαστών και τη δημιουργία της ομώνυμης τεχνητής λίμνης, το γεφύρι του Μανώλη καλύπτεται από τα νερά της λίμνης όταν η στάθμη της ανεβαίνει, και εμφανίζεται ξανά τους θερινούς μήνες και το φθινόπωρο, όταν υποχωρεί η στάθμη, καθώς βρίσκεται κοντά στο σημείο εκβολής του Αγραφιώτη στη λίμνη. Μαζί με αυτό της Βίνιανης αλλά και το μόνιμα βυθισμένο στη λίμνη Κρεμαστών, γεφύρι της Τατάρνας στον Αχελώο, εξυπηρετούσαν την επικοινωνία της Ανατολικής με την Δυτική Στερεά Ελλάδα. Η πρόσβαση σ αυτό είναι εφικτή μόνο όταν πέφτει η στάθμη της λίμνης, (συνήθως στο τέλος καλοκαιριού - αρχές φθινοπώρου), από την ανατολική όχθη μέσω του οικισμού Φτερόλακα Δυτικής Φραγκίστας. Επίσης προσεγγίζεται και από τη δυτική όχθη μέσω του παραλίμιου δρόμου Σταυρός – Τριπόταμος περπατώντας περίπου 800 m μέσα στην κοίτη και μόνο εάν έχει στεγνώσει καλά και δεν βουλιάζει.

Εικόνα 4.2 Γέφυρα Μανώλη (πηγή: google earth)

Γέφυρα Τέμπλας

Βρίσκεται στον Αχελώο ποταμό Ανατολικά νοτιοανατολικά του χωριού Βρουβιανά του δήμου Αμφιλοχίας. Ενώνει το Δήμο Αγράφων με το Δήμο Αμφιλοχίας. Κτίστηκε το 1911 μαζί με την γέφυρα Αυλακίου. Όταν η στάθμη της λίμνης Κρεμαστών βρίσκεται στο

μέγιστο επίπεδο, τα νερά φτάνουν ως το μέσο του ύψους της γέφυρας. Έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 576/Β/4-11-1987).

Εικόνα 4.3 Γέφυρα Τέμπλας (φωτο: Μπουμπουρής Ι.)

Γέφυρα Αυλακίου

Βρίσκεται στον ποταμό Αχελώο 4 km βόρεια του οικισμού Νέο Αργύρι στο Βορειοδυτικό άκρο του δήμου Αγράφων.

Εικόνα 4.4 Γέφυρα Αυλακίου (πηγή: <https://karvasaras.gr/wp-content/uploads/2020/05/gefyra-avlakiou-axeloos-1-1024x680.jpg>)

Γεφύρι στη θέση Δένδρος Βραγγιανών

Βρίσκεται στον Αγραφιώτη Νοτιοδυτικά του χωριού Βραγγιανά και νότια του χωριού Τροβάτο, πλησίον του οικισμού Δένδρος Βραγγιανών.

Εικόνα 4.5 Γεφύρι Δένδρου Βραγγιανών (πηγή: https://eyrytixn.blogspot.com/2018/11/blog-post_92.html)

Γεφύρι Αγράφων

Βρίσκεται δυτικά του χωριού Άγραφα, λίγο πριν την είσοδο στο χωριό, σε έναν από τους κλάδους του Αγραφιώτη.

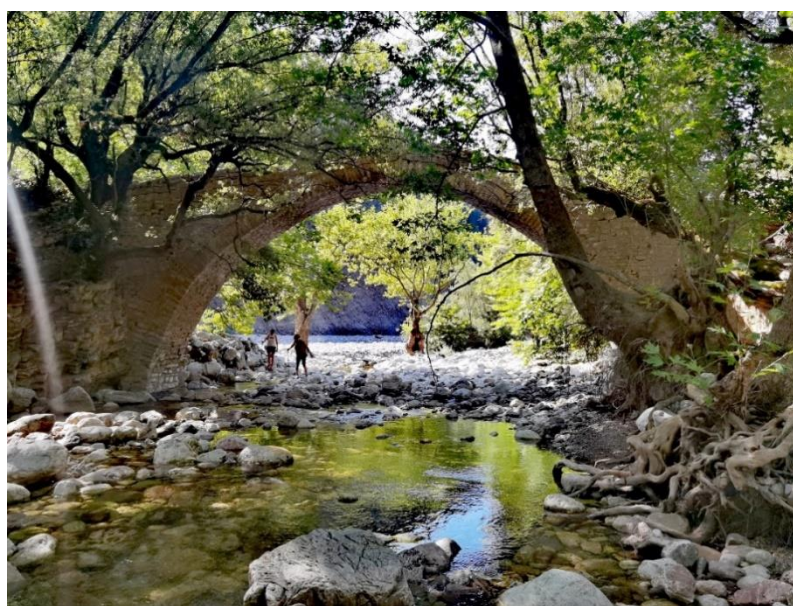

Εικόνα 4.6 & 4.7 Γεφύρι Αγράφων & ψηλό γεφύρι Μοναστηρακίου (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Γεφύρι Ανηφόρας

Βρίσκεται στο Φτεριώτικο ρέμα, λίγο πριν την εκβολή του στον Αγραφιώτη. Από αυτή διέρχεται το μονοπάτι Καρβασαράς- Επινιανά, το οποία θα αποτελέσει τμήμα του σχεδιαζόμενου “Pindus trail”. Επίσης από το σημείο αυτό διέρχεται η διαδρομή για το φαράγγι «Άπατη».

Εικόνα 4.8 Γεφύρι Ανηφόρας (πηγή : Pindus Hiking)

Άλλα γεφύρια στην περιοχή:

- Ψηλό γεφύρι και γεφύρι μύλου στο Μαναστηράκι
- Γεφύρι Νεράτα στο Γαβρενίτη λίγο πριν την εκβολή στο Μέγδοβα (Δάφνη)
- Γεφύρι Ανατολικής Φραγκίστας
- Γεφύρια Χρύσως
- Γεφύρι Κατούνας μεταξύ Παλαιάς και νέας Βίνιανης
- Γεφύρι «κακού» στα Βραγγιανά

Σύγχρονες γέφυρες:

Αν και πρόκειται για σύγχρονες κατασκευές, οι οποίες κατασκευάστηκαν μετά την δημιουργία της λίμνης Κρεμαστών, λόγω του μεγέθους και της ιδιαιτερότητας του τοπίου, αποτελούν αξιοθέατα.

Γέφυρα Τατάρνας

Ενώνει την Ευρυτανία με την Αιτωλοακαρνανία και η κατασκευή της ξεκίνησε το 1965 μετά την κατασκευή του φράγματος Κρεμαστών και την δημιουργία της ομώνυμης λίμνης και ολοκληρώθηκε το 1970. Σχεδιάστηκε από τον πολιτικό μηχανικό Αρίσταρχο Οικονόμου και ήταν η πρώτη στην Ελλάδα γέφυρα που κατασκευάστηκε με την μέθοδο της εν προβόλω δόμησης. Το άνοιγμα μήκους 196 m μεταξύ των πυλώνων που την στηρίζουν, αποτελούσε παγκόσμιο ρεκόρ. Το συνολικό της μήκος είναι 443 m και στηρίζεται στα βάθρα και σε δύο διπλές κολώνες. Στην ίδια περίπου θέση, βρίσκεται σκεπασμένο από τα νερά της λίμνης και το παλαιό μονότοξο γεφύρι της Τατάρνας. Λόγω του ύψους της, πραγματοποιείται συχνά κατάβαση με σχοινιά (rappel) ενώ έχει χρησιμοποιηθεί και για εναέρια χορογραφία

Εικόνα 4.9 Γέφυρα Τατάρνας (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Γέφυρα Επισκοπής

Βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της λίμνης Κρεμαστών και από αυτή διέρχεται η Ε.Ο. Καρπενησίου - Αργινίου. Κατασκευάστηκε την ίδια περίοδο με την γέφυρα Τατάρνας, και έχει συνολικό μήκος 600 m.

Εικόνα 4.10 Γέφυρα Επισκοπής (πηγή: <https://el.wikipedia.org/>)

4.4.2 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΝΑΟΙ

Μονή Τατάρνας

Ιστορικό μοναστήρι που σύμφωνα με την παράδοση ιδρύθηκε το 1111 μ.Χ. καταστράφηκε και ξανακτίστηκε το 1555 για να καεί το 1823 από τους Τούρκους σε αντίποινα για την συμμετοχή των μοναχών του και την βοήθεια που παρείχε στον απελευθερωτικό αγώνα. Προηγουμένως 11 φορές είχε καταστραφεί και επισκευαστεί κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Κτίζεται εκ νέου το 1843 σε σχέδια Βαυαρού αρχιτέκτονα που παραχώρησε ο Βασιλιάς Όθων, για να καταστραφεί από κατολίσθηση αυτή τη φορά το 1963. Το υπάρχων σημερινό μοναστήρι ξεκίνησε να οικοδομείται το 1969. Στο σκευοφυλάκιο της μονής φυλάσσονται πολλά κειμήλια και ιστορικά αρχεία. (Πηγή: <http://www.ecclesia.gr/greek/monshrines/tatarn.html>)

Εικόνα 4.11 Μονή Τατάρνας (πηγή: <https://www.monastiria.gr/iera-moni-tatarnas/>)

Μονή Παναγίας της Στάνας

Χτισμένο στην εσοχή ενός βράχου, τον 15^ο ή 16^ο αιώνα, το καθολικό της μονής «Παναγίας Στάνας» βρίσκεται μεταξύ των χωριών Τρίδενδρο και Επινιανά, περίπου 5 km βόρεια από τα τελευταία.

Ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρα

Βρίσκεται στην τοπική κοινότητα της Ανατολικής Φραγκίστας, σε απόσταση 1,5 km από το χωριό, σε μια τοποθεσία με μεγάλα πλατάνια και πλούσιες πηγές. Σχετικά με τη χρονολογία κτίσης του, οι επικρατέστερες απόψεις συγκλίνουν στο 1725 μ. Χ. Έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο του κράτους όπως και η Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου που βρίσκεται ενδιάμεσα της Ανατολικής και Δυτικής Φραγκίστας (ΦΕΚ 2253/Β/31-12-1999)

Εικόνα 4.12 & 4.13 Μονή Παναγίας Στάνας (Φωτο Τσακανίκας Α.) & Μεταμορφώσεως του Σωτήρα (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Ναός Αγίων Ταξιαρχών Μαράθου

Ιστορικός ναός στο χωριό Μάραθος πιστεύεται ότι κτίστηκε το 1591, ενώ η αγιογράφηση ολοκληρώθηκε σύμφωνα με επιγραφή το 1771.

Υπάρχουν ακόμη δεκάδες ναοί, χαρακτηρισμένοι ως ιστορικά μνημεία:

- Ι. Ν. Αγίου Γεωργίου Αγράφων Ευρυτανίας (ΦΕΚ 424/Β/9-7-1985)
- Ι. Ν. Αγίου Ιωάννη Βραγγιανών Ευρυτανίας (ΦΕΚ 433/Β/6-6-1996)
- Ι. Ν. Αγίας Παρασκευής Βραγγιανών Ευρυτανίας (ΦΕΚ 457/Β/17-6-1996)
- Ι. Ν. Αγίου Δημητρίου Βραγγιανών Ευρυτανίας (ΦΕΚ 945/Β/16-10-1996)
- Ι. Μονή Αγίας Τριάδας Σάϊκας Αγράφων Ευρυτανίας (ΦΕΚ 908/Β/14-10-1997)
- Ι. Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Κερασχωρίου Ευρυτανίας (ΦΕΚ 138/Β/18-2-1998)
- Ι. Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Τροβάτου Ευρυτανίας (ΦΕΚ 194/Β/21-2-2000)
- Πέντε ναοί στην Πρασιά Ευρυτανίας (ΦΕΚ 219/Β/20-3-1997)

4.5 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

Υπάρχουν σε αρκετά σημεία, ερείπια αρχαίων οχυρώσεων, χωρίς να έχει υπάρξει ποτέ αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή, με εξαίρεση μικρής έκτασης ανασκαφές στο Καστράκι Τοπολιάνων το 1989. (Πάντος Π, 1990)

Τέτοια σημεία είναι:

- το κάστρο στον οικισμό Τσούκα Παλαιοκατούνας, το καλύτερα διατηρημένο και ανακηρυγμένο ως αρχαιολογικός χώρος με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/53488/3221/24-1-2002 – ΦΕΚ 111/Β/31-1-2002. Ανάγεται στους κλασικούς και Ελληνιστικούς χρόνους και κατά τόπους σώζεται σε ύψος 3,5 m (8 δόμοι)
- το κάστρο της Βούλπης, με κατάλοιπα αρχαίας οχύρωσης χρονολογούμενη στην Κλασική περίοδο. Ανακηρύχθηκε ως αρχαιολογικός χώρος με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/70370/3615/30-9-2009 – ΦΕΚ 516/ΑΑΠ/2-10-2009
- το Καστράκι στα Τοπόλιανα
- το κάστρο Κάρολου Τόκου στη Σιβίστα (από την εποχή της Φραγκοκρατίας)
- το Παλαιόκαστρο στον Τριπόταμο

Διάσπαρτες λαξευμένες πέτρες και υπολείμματα κεραμικών αγγείων, υπάρχουν και στη θέση «Ελληνικά» του οικισμού Κοψέικα της τοπικής κοινότητας Τριποτάμου, όπου αποδίδονται σε ιερό της Αγραίας Αρτέμιδας. Δεν έχει ανακηρυχθεί ως αρχαιολογικός χώρος και δυστυχώς δεν προστατεύεται. Παλαιότερες αλλά και πρόσφατες γεωλισθήσεις στην περιοχή, δυσχεραίνουν την όποια προσπάθεια ανάδειξής τους.

4.6 ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

Με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1257/31799/21-7-1988 – ΦΕΚ 592/Β/24-8-1988 απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικός τόπος, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.1469/1950, ο οικισμός της Παλαιάς Βίνιανης, γιατί συνδέεται άμεσα με την νεότερη Ελληνική ιστορία. Στον οικισμό της Παλαιάς Βίνιανης εγκαταστάθηκε η Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή στον Αγώνα κατά των Γερμανών, έγινε όμως γνωστή για την συγκρότηση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Εξάλλου ο οικισμός παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς πολλά από τα κτίρια που τον αποτελούν έχουν ενδιαφέροντα μορφολογικά και δομικά στοιχεία παραδοσιακού χαρακτήρα.

Με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/924/13405/15-4-1986 – ΦΕΚ 333/Β/15-5-1986 χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο, το κτίριο του Παλαιού Δημοτικού Σχολείου Βίνιανης, «γιατί είναι συνδεδεμένο με την Εθνική μας ιστορία, καθώς σ' αυτό, στις 10 Μαρτίου 1944

έγινε για πρώτη φορά συγκρότηση Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης, γνωστής ως «Κυβέρνηση του Βουνού». Η ορκωμοσία των μελών της έγινε σ' αυτό το Σχολείο

Το κτίριο είναι επιβλητικό, εναρμονισμένο με το περιβάλλον του και από τα σημαντικότερα του οικισμού. Έχει κτιστεί την περίοδο του μεσοπολέμου και είναι μονόροφο, λιθόκτιστο, κεραμοσκεπές με κάτοψη σε σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου. Είναι απλό στην μορφολογία των όψεών του και στην κυρία όψη του τα ανοίγματα είναι συμμετρικά τοποθετημένα, ως προς τον κεντρικό άξονα που ορίζεται από την είσοδο του κτιρίου. Επίσης έχουν κατασκευασθεί οι γωνίες του καθώς και το πλαίσιο της εισόδου του με μεγάλες πελεκητές πέτρες παραλληλεπίπεδες (αγκωνάρια)

4.7 ΜΟΥΣΕΙΑ

Στην περιοχή δεν υφίσταται αρχαιολογικό μουσείο, (Θανασούλα Λ, 2021) λειτουργούν όμως ως χώροι με μουσειακές λειτουργίες οι παρακάτω:

- Πνευματικό Κέντρο «Γεώργιος Καφαντάρης», στην Ανατολική Φραγκίστα Ιστορικό αρχείο – Συλλογή (λαογραφική)
- Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Βίνιανης, Ιστορικό μνημείο - Μουσείο
- Λαογραφικό μουσείο Γρανίτσας, Συλλογή (λαογραφική-έργα τέχνης)
- Σκευοφυλάκιο Ι.Μ. Τατάρνας, Συλλογή (εκκλησιαστική)

4.8 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Απουσιάζουν μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, υπάρχουν όμως αρκετοί μικροί ξενώνες και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Αυτοί εντοπίζονται στους οικισμούς Άγραφα, Ανατολική Φραγκίστα, Γρανίτσα, Δυτική Φραγκίστα, Επινιανά, Κερασοχώρι (οικισμός Κρέντη) και Ραπτόπουλο.

Πρόκειται για μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις οι οποίες δημιουργήθηκαν από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και ύστερα και χρηματοδοτήθηκαν από Ευρωπαϊκά κονδύλια μέσω κυρίως των προγραμμάτων ΜΟΠ, Leader και ΟΠΑΑΧ.

Πίνακας 4.6 Τουριστικά καταλύματα στο δήμο Αγράφων (Πηγή:<https://agrafa.gr/diamoni/>)

Περιοχή	Επωνυμία	Είδος επιχείρησης
Άγραφα	<u>Η ΚΥΡΑ ΝΙΚΗ</u>	Ξενώνας
Άγραφα	<u>Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΑΓΡΑΦΩΝ</u>	Ξενώνας
Άγραφα	ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ	Ξενώνας
Ανατ.Φραγκίστα	ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Ανατ.Φραγκίστα	<u>ΤΑ ΔΥΟ ΑΛΩΝΙΑ</u>	Ξενώνας
Ανατ.Φραγκίστα	<u>ΤΟ ΚΟΝΑΚΙ</u>	Ξενώνας
Ανατ.Φραγκίστα	<u>ΤΟ ΣΠΙΤΙΚΟ ΤΗΣ ΚΥΡΑ</u> <u>ΣΤΕΛΛΑΣ</u>	Ξενώνας
Ανατ.Φραγκίστα	ΦΟΥΚΑΣ Ν.	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Γρανίτσα	<u>ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ</u>	Ξενοδοχείο
Γρανίτσα	<u>ΛΙΘΟΡΑΜΑ</u>	Ξενώνας
Δυτ.Φραγκίστα	ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΓΟΥΛΑ	Ξενώνας
Δυτ.Φραγκίστα	ΚΑΚΙΩΡΗΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Δυτ.Φραγκίστα	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΑΣ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Δυτ.Φραγκίστα	ΜΠΙΚΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Δυτ.Φραγκίστα	ΝΤΑΛΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Δυτ.Φραγκίστα	Ο ΠΛΑΤΑΝΟΣ	Ξενώνας
Δυτ.Φραγκίστα	ΦΛΕΓΚΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Επιनिανά	<u>ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ</u>	Ξενώνας
Κερασχώρι (Οικισμός Κρέντη)	<u>HOTEL ΜΑΚΚΑΣ</u>	Αγροτουριστικός Ξενώνας
Κερασχώρι (Οικισμός Κρέντη)	ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΑΚΚΑ	Ενοικιαζόμενα δωμάτια
Ραπτόπουλο	ΠΑΠΑΔΗΜΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ	Ξενώνας

Πίνακας 4.7 Επιχειρήσεις εστίασης στο δήμο Αγράφων (Πηγή: https://agrafa.gr/xoroi_estiasis/)

Επωνυμία	Είδος επιχείρησης	Περιοχή
<u>ΚΥΡΑ ΝΙΚΗ</u>	Ταβέρνα	Άγραφα
ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ	Ταβέρνα	Άγραφα
ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ	Ταβέρνα	Άγραφα
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΓΑΤΗΣ	Ταβέρνα	Άγραφα
ΤΟ ΣΤΕΚΙ ΤΩΝ ΚΥΝΗΓΩΝ	Ταβέρνα	Ανατολική Φραγκίστα
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΑΚΟΥΣΗ	Ταβέρνα	Βαλαώρα
Η ΠΛΑΤΕΙΑ	Ταβέρνα	Βίνιανη
Ο ΒΡΑΧΟΣ	Ταβέρνα	Βίνιανη
ΑΓΝΑΝΤΕΥΕ	Ταβέρνα	Γρανίτσα
ΘΕΛΞΙΣ	Ταβέρνα	Γρανίτσα
ΤΟ ΚΑΡΑΟΥΛΙ	Ταβέρνα	Γρανίτσα
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΑΛΗΣ	Ταβέρνα	Γρανίτσα (Οικ. Κάτω Ποταμιάς)
ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ	Ταβέρνα	Γρανίτσα (Οικ. Κάτω Ποταμιάς)
ΑΒΑΤΟΝ	Cafe-Bar	Δυτική Φραγκίστα
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΟΥΛΑΣ	Ταβέρνα	Δυτική Φραγκίστα
ΟΡΑΜΑ	Cafe-Bar	Δυτική Φραγκίστα
ΤΟ ΣΤΕΚΙ	Ταβέρνα	Δυτική Φραγκίστα
ΤΟ ΠΕΤΡΙΝΟ	Ταβέρνα	Δυτική Φραγκίστα
ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ	Ταβέρνα	Επινιανά
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΑΒΡΑΜΠΟΣ	Ταβέρνα	Επινιανά
ΑΜΜΟΥΔΑ	Ταβέρνα	Νέο Αργύρι (Οικ. Δαφνούλα)
ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ	Cafe-Bar	Νέο Αργύρι (Οικ. Δαφνούλα)
ΣΤΕΛΙΟΣ ΚΟΤΟΥΛΑΣ	Ταβέρνα	Κέδρα
ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ	Ταβέρνα	Κέδρα
ΤΟ ΣΥΝΟΡΟ	Ταβέρνα	Κερασοχώρι
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΛΑΧΟΣ	Ταβέρνα	Κερασοχώρι
ΚΟΣΜΑΣ CAFE	Cafe-Bar	Κερασοχώρι
Ο ΑΝΕΜΟΣ	Cafe-Bar	Κερασοχώρι

COETUS CAFE	Cafe-Bar	Κερασοχώρι (Οικισμός Κρέντη)
ΤΟ ΕΠΙΛΕΚΤΟΝ	Ταβέρνα	Κερασοχώρι (Οικισμός Κρέντη)
ΑΘΑΝ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑΣ	Ταβέρνα	Κερασοχώρι (Οικισμός Κρέντη)
ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ	Ταβέρνα	Λεπιανά
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ	Ταβέρνα	Λημέρι
ΓΛΥΚΟΣΟΥΡΟΥΠΟ	Ταβέρνα	Λημέρι
ΟΣΤΡΙΑ	Cafe-Bar	Λημέρι
ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΕΡΑΣΜΑ	Ταβέρνα	Μαραθιάς (Οικισμός Παρκιό)
ΑΝΤΑΜΩΜΑ	Ταβέρνα	Νέο Αργύρι
Ο ΓΙΩΡΓΟΣ	Ταβέρνα	Παλαιοκατούνα
ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ	Ταβέρνα	Παλαιοκατούνα
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΣΟΥΛΙΩΤΗ	Ταβέρνα	Παλαιοχώρι (Οικ. Άγιος Γεώργιος)
ΠΕΤΡΙΝΟ	Ταβέρνα	Ραπτόπουλο
Ο ΦΙΡΜΑΣ	Ταβέρνα	Ραπτόπουλο
ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ	Ταβέρνα	Ραπτόπουλο
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΞΥΡΑΦΑΚΗΣ	Ταβέρνα	Ραπτόπουλο (Οικισμός Ιτέα)
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΖΙΟΣ	Ταβέρνα	Τοπόλιανα

Από τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (Πίνακας 4.8), με τις αφίξεις και διανυκτερεύσεις για το έτος 2019, διαπιστώνουμε ότι λιγότερο από το 1,5% περίπου των επισκεπτών της Π.Ε. Ευρυτανίας διαμένει στο Δήμο Αγράφων. Παραπλήσια ήταν τα ποσοστά και για τα προηγούμενα χρόνια.

Πίνακας 4.8 Διανυκτερεύσεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), κατά Περιφερειακή Ενότητα και Δήμο (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία Γκορόγιας Ν.)

ΕΤΟΣ 2019			
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ / ΔΗΜΟΣ	Διανυκτερεύσεις ημεδαπών	Διανυκτερεύσεις αλλοδαπών	Σύνολο Διανυκτερεύσεων
Π. Ε. Ευρυτανίας	92.675	4.698	97.373
Δ. Καρπενησίου	91.426	4.623	96.049
Δ. Αγράφων	1.249	75	1.324

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

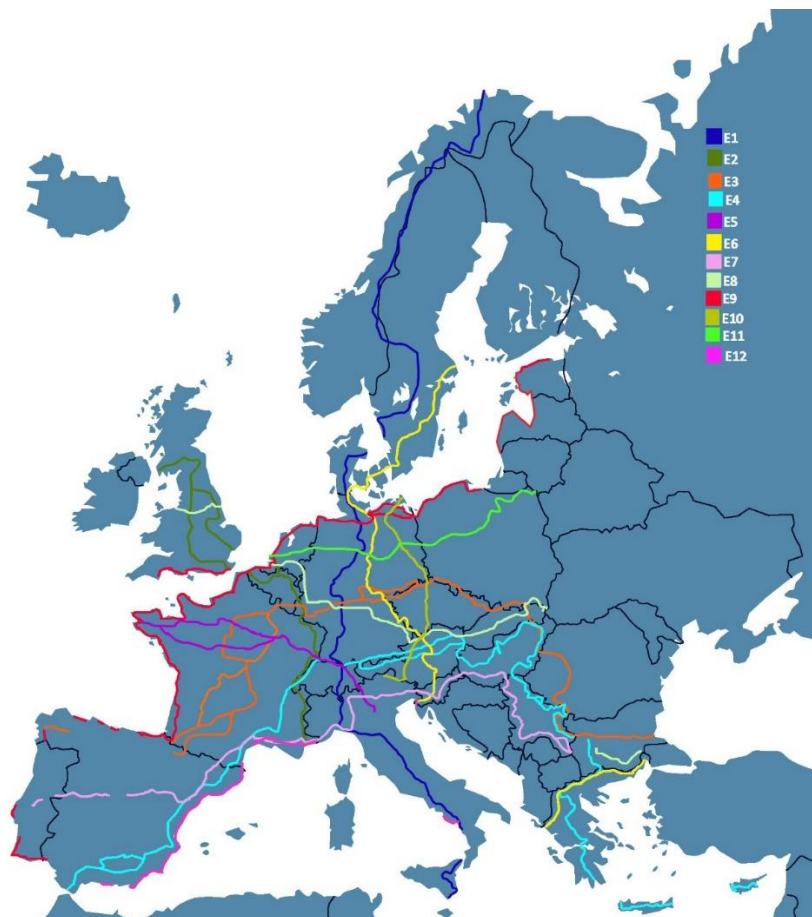
5.1 ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΑΓΡΑΦΩΝ

5.1.1 ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΝ

Τα Ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων αποστάσεων είναι ένα δίκτυο μονοπατιών που διατρέχουν τις χώρες της Ευρώπης από το Βόρειο Ακρωτήριο ως την Κρήτη και από τον Ατλαντικό Ωκεανό ως τα Καρπάθια και τη Μαύρη Θάλασσα. Υπάρχουν 12 Μονοπάτια, που φέρουν το όνομα E1 έως E12. Αυτά τα μονοπάτια επισημαίνονται και διατηρούνται από τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης Περιπατητών. Αποτελούν τη ραχοκοκαλιά των μονοπατιών της Ευρώπης και συνδέουν εθνικά και περιφερειακά μονοπάτια πεζοπορίας και παρέχουν διαπολιτισμικές εμπειρίες πέρα από τα σύνορα. Δύο από αυτά, το E4 και E6 διέρχονται από την Ελλάδα.

Το E4 το οποίο διέρχεται και από την περιοχή μελέτης μας ξεκινάει από το Γιβραλτάρ διασχίζει την Ισπανία, Γαλλία, Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα και Κύπρο. Εισέρχεται στη χώρα μας στην περιοχή του Προμαχώνα Σερρών και στη γέφυρα του Στρυμόνα συναντά το μονοπάτι E6 και μέχρι το φυλάκιο της Νίκης στη Φλώρινα η πορεία τους ταυτίζεται. Ακολούθως διέρχεται από το όρος Βέρμιο, Πιέρια Όλυμπο, Χάσια ως τα Μετέωρα που αποτελεί το Βόρειο Τμήμα, στη συνέχεια διασχίζει τον κορμό της νότιας Πίνδου καταλήγει στους Δελφούς (Μεσαίο τμήμα). Το τελευταίο Νότιο τμήμα είναι η διάσχιση της Πελοποννήσου από το Αίγιο, Καλάβρυτα έως το Γύθειο και της Κρήτης από τα Χανιά ως το Λασιθί. Σε ό,τι αφορά στο ελληνικό τμήμα ο σχεδιασμός και η σηματοδότησή του έγιναν από την Ε.Ο.Ο.Α. στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1980.

Στην περιφέρεια της περιοχής μελέτης, το E4 εισέρχεται από τον οικισμό Κουστέσα, ακολουθώντας το οδικό δίκτυο διέρχεται από τους οικισμούς Βραγγιανά, Τρίδενδρο, Άγραφα, Βαρβαριάδα, Κρέντη, Κερασοχώρι, Νέα Βίνιανη και εξέρχεται μέσω της πέτρινης γέφυρας της Βίνιανης, με κατεύθυνση το Καρπενήσι. Σχεδόν στο σύνολό της διαδρομή, ακολουθεί το δασικό και επαρχιακό οδικό δίκτυο, με εξαίρεση 3 μικρά τμήματα που δεν ξεπερνούν αθροιστικά σε μήκος τα 5 km. Αυτός ενδεχομένως είναι ο λόγος που έχει πάψει πλέον να είναι ελκυστικό για τους πεζοπόρους.

Εικόνα 5.1 Ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων αποστάσεων στην Ευρώπη (European Ramblers Association, 2021)

Στον παραπάνω χάρτη αποτυπώνονται τα Ευρωπαϊκά μονοπάτια μεγάλων αποστάσεων, όπως αυτά εμφανίζονται και στο υπόμνημα του χάρτη.

Εικόνα 5.2 Σήμανση μονοπατιού E4 με φόντο τον ποταμό Αγραφιώτη (πηγή: Στ. Σταμέλος)

Εικόνα 5.3 Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4 (European Ramblers Association, 2021)
(πηγή:<https://www.era-ewv-ferp.org/e-paths/e4/>)

5.1.2 PINDUS TRAIL

Η Κοιν.Σ.Επ Terra Pindus έχει ξεκινήσει προσπάθεια που έχει ως στόχο τον εντοπισμό και ανάδειξη εγκαταλειμμένων μονοπατιών, ώστε να συνθέσει, χαράξει και κατασκευάσει ένα ενιαίο πεζοπορικό μονοπάτι μήκους 600 Km, που θα διασχίζει τον ηπειρωτικό κορμό της χώρας, το PindusTrail. Αφετηρία είναι οι Δελφοί και διασχίζοντας την οροσειρά της Πίνδου καταλήγει στις Πρέσπες. (Εικόνα 5.8)

Ένα τμήμα της φιλόδοξης αυτής προσπάθειας, διέρχεται από το Δήμο Αγράφων. Συγκεκριμένα εισέρχεται στην επικράτεια της περιοχής μελέτης από την ιστορική μονότοξη γέφυρα Βίννιανης στον Μέγδοβα ποταμό, και ακολουθεί την ίδια πορεία με το Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4 μέχρι το Κερασόχωρι. Ακολούθως διέρχεται από το χωριό Μάραθος και τέμνει ξανά το E4 στη γέφυρα Καρβασαρά στον ποταμό Αγραφιώτη. Στη συνέχεια ακολουθεί την δυτική όχθη του Αγραφιώτη, διέρχεται από την πέτρινη γέφυρα της Ανηφόρας στο Φτεριώτικο ρέμα και καταλήγει στο χωριό Επινιανά. Το τελευταίο

τμήμα στην περιοχή μελέτης αποτελεί η διάσχιση του φαραγγιού του Ασπρορέματος και εξέρχεται με κατεύθυνση το χωριό Λεοντίτο της Π.Ε. Καρδίτσας στα Θεσσαλικά Άγραφα.

Εικόνα 5.4 Pindus trail (Πηγή: Terra Pindus)

5.2 ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ

Έχοντας έναν κατάλογο των μονοπατιών που συντήρησε και σήμανε το Δασαρχείο Καρπενησίου, και έναν με αυτά που διάνοιξε ή συντήρησε ο Ορειβατικός Σύλλογος Αγράφων, αξιολογήθηκαν οι πληροφορίες από ντόπιους κατοίκους και από το διαδίκτυο για την προσπελασιμότητά τους, τα επισκεφθήκαμε και τα καταγράψαμε. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζουμε μερικά από αυτά, που κρίθηκε ότι βρίσκονται σε κατάσταση

τέτοια που μπορούν να αποτελέσουν τον κορμό ενός δικτύου μονοπατιών στην περιοχή μελέτης.

Πίνακας 5.1 Σημαντικότερα μονοπάτια στο Δήμο Αγράφων

Κωδικός	Διαδρομή	Δυσκολία
M1	Επινιανά – Ασπρόρεμα	Μέτριο
M2	Λογγίτσι – Κάστρο Τσούκας	Μέτριο
M3	Σταυρός – Τριπόταμος	Μέτριο
M4	Φαράγγι Μπουζονίκου	Εύκολο
M5	Φαράγγι Γρανιτσιώτη- Καστράκι Τοπολιάνων	Μέτριο
M6	Βερδίλιγκο – Τρύπα Αγραφιώτη	Μέτριο
M7	Μπλό – Αγραφιώτης	Μέτριο

Η κωδικοποίηση δεν είναι επίσημη και δεν ακολουθεί τις οδηγίες της Σχετικής Νομοθεσίας.

M1 ΕΠΙΝΙΑΝΑ-ΑΣΠΡΟΡΕΜΑ

Το μονοπάτι ενώνει τον εγκαταλειμμένο πλέον οικισμό του Ασπρорέματος με το χωριό Επινιανά στο οποίο ανήκε διοικητικά. Μέσω αυτού εξυπηρετούνταν οι ανάγκες των κατοίκων της περιοχής για την μετακίνησή τους, την μεταφορά προϊόντων και την πρόσβαση στις αγροικίες και κτηνοτροφικές μονάδες.

Πίνακας 5.2 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Επινιανά – Ασπρόρεμα.

Μήκος διαδρομής	7.990 m	Διάρκεια	4 h
Υψομετρική διαφορά	295 m	Τύπος	Γραμμικό
Είδος μονοπατιού	Αναψυχής	Βαθμός Δυσκολίας	Μέτριο
Χαρακτηριστικά μονοπατιού		Συνιστώμενη περίοδος επίσκεψης	Απρίλιος-Οκτώβριος

Διασχίζει ένα ανέγγιχτο φυσικό τοπίο, μοναδικής ομορφιάς, συντιθέμενο από επιβλητικούς ορεινούς όγκους εκατέρωθεν της κοίτης του χειμαρροπόταμου Ασπρорέματος, του φαραγγιού που σχηματίζεται στο μεγαλύτερο μήκος της και της πλούσιας σε ποικιλομορφία βλάστησης. Ο χειμαρροπόταμος Ασπρόρεμα πηγάζει από τις κορυφές Χονδρό Σπανό, Σαλαγιάννη και Ντελιδήμι και διέρχεται ανάμεσα από τις κορυφές Κορυφή, Σύνορο, Πλάκα, Κουρούνα, Σφενδάμι και Τσούμα στα Δυτικά- Νοτιοδυτικά και Τσούκα Σάκκα, Γενίτσαρος και Καυκή στα Ανατολικά-Βορειοανατολικά με κατεύθυνση από Βορειοδυτικά προς Νοτιοανατολικά όπου και ενώνεται με τον Αγραφιώτη ποταμό. Η

γενική κατεύθυνση του μονοπατιού είναι αντίστροφη με αυτή του χειμάρρου. Η αφετηρία του (Εικόνα 3.5) βρίσκεται πλησίον και βόρεια του χωριού Επινιανά, σε απόσταση 450 m απ' αυτό, στον πρώτο ελιγμό του επαρχιακού δρόμου Επινιανών – Καρπενησίου με συντεταγμένες (39.146274 N, 21.612810 E) σε υψόμετρο 880 m.

Εικόνα 5.5, 5.6 & 5.7 Αφετηρία, πινακίδα σήμανσης & άποψη του μονοπατιού. (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Οριζοντιογραφικά και μορφολογικά, το μονοπάτι διακρίνεται σε τέσσερα κύρια επιμέρους τμήματα, τα οποία διαφοροποιούνται ως προς την κατεύθυνση, την κατά μήκος κλίση, την βλάστηση, αλλά και την εγκάρσια κλίση της πλαγιάς (πρανούς). Τα τρία πρώτα τμήματα βρίσκονται στην Νοτιοδυτική όχθη του ρέματος ενώ το τέταρτο ακολουθεί την πορεία του ρέματος από την Βορειοανατολική όχθη του.

Ειδικότερα στα πρώτα 500 m, η κατά μήκος κλίση είναι ήπια και εναλλάσσεται μεταξύ ανωφέρειας και κατωφέρειας σε μικρά διαστήματα, ενώ στη συνέχεια ακολουθεί τμήμα με κατωφέρεια μήκους 1.160 m. Η βλάστηση αποτελείται κυρίως από Ελάτη (*Abies borisii-regis*), Πουρνάρι (*Quercus coccifera*), και πιο σπάνια Δρυς *Quercus frainetto*) Κρασιά (*Cornus mas*) ενώ η παρουσία του Κισσού (*Hedera helix*) είναι συχνή σε όλο σχεδόν το μήκος του μονοπατιού. Στη Χ.Θ 0+670, ακριβώς στο αντέρεισμα, υπάρχει πέτρινο εικονοστάσι πλήρως εναρμονισμένο με το φυσικό τοπίο (Εικόνα 3.6). Από το σημείο αυτό ο περιηγητής μπορεί να απολαύσει την πανοραμική θέα του φαραγγιού από το οποίο διέρχεται το μονοπάτι, και των κορυφών που βρίσκονται στο βάθος. Ορατή είναι επίσης από αυτή τη θέση και το μοναστήρι της Παναγίας της Στάνας, που βρίσκεται στην απέναντι πλαγιά, στην Βορειοανατολική όχθη του ρέματος. Πρόκειται για Βυζαντινό μνημείο στη

ρίζα ενός κατακόρυφου βράχου. Από το σημείο αυτό δεν υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης στη μονή με ασφαλές χαραγμένο μονοπάτι. Η προσέγγισή της είναι εφικτή μόνο οδικώς μέσω του υπάρχοντος οδικού δικτύου.

Εικόνα 5.8 & 5.9 Εικονοστάσι με φόντο το φαράγγι Ασπρορέματος, & η μονή Παναγία της Στάνας στην απέναντι ορθοπλαγιά. (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Ακολουθεί τμήμα με συνεχή κατηφορική πορεία, σε μια δασωμένη περιοχή όπου κυριαρχεί η Ελάτη (*Abies borisii-regis*). Στη Χ.Θ. 1+460 ο πεζοπόρος συναντάει ένα μικρό ρέμα με μικρούς καταρράκτες.

Εικόνα 5.10 & 5.11 Το μονοπάτι λαξευμένο στο βράχο (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Το δεύτερο τμήμα αρχίζει από την Χ.Θ. 1+660, ακολουθεί ελαφρώς ανοδική έως σχεδόν οριζόντια πορεία σε ένα δασοσκεπές έδαφος. Κυριαρχούν φυλλοβόλα πλατύφυλλα όπως ο Γαύρος (*Carpinus orientalis*) και (*Carpinus betulus*), η Φλαμουριά (*Tilia tomentosa*) η Όστρια (*Ostrya carpinifolia*) και ο Φράξος (*Fraxinus ornus*), ενώ πιο σπάνια συναντάμε Κρασιά (*Cornus mas*), Ιπποκαστανιά (*Aesculus hippocastanum*). Σε πολλά σημεία στην μέχρι εδώ διαδρομή, σώζονται βαθμίδες με ξερολιθιές που υποδηλώνουν την ύπαρξη καλλιεργούμενων εκτάσεων παρά την μεγάλη κλίση της πλαγιάς. Στη Χ.Θ. 2+950 στη θέση «Εκκλησιά» υπάρχουν ίχνη κτισμάτων αλλά και καρποφόρα δένδρα (Κλήματα, Συκιές, Καρυδιές, Κερασιές, Κορομηλιές) μάρτυρες της ανθρώπινης παρουσίας μέχρι σχετικά πρόσφατα. Σε απόσταση 150 m περίπου, το μονοπάτι διέρχεται από ρέμα με μικρούς καταρράκτες και μικρές φυσικές «πισίνες». Στη συνέχεια και για περίπου 1.100 m το έδαφος γίνεται πολύ επικλινές και βραχώδες, στη βλάστηση επικρατούν τα φυλλοβόλα πλατύφυλλα και η κατά μήκος κλίση παραμένει σχεδόν μηδενική.

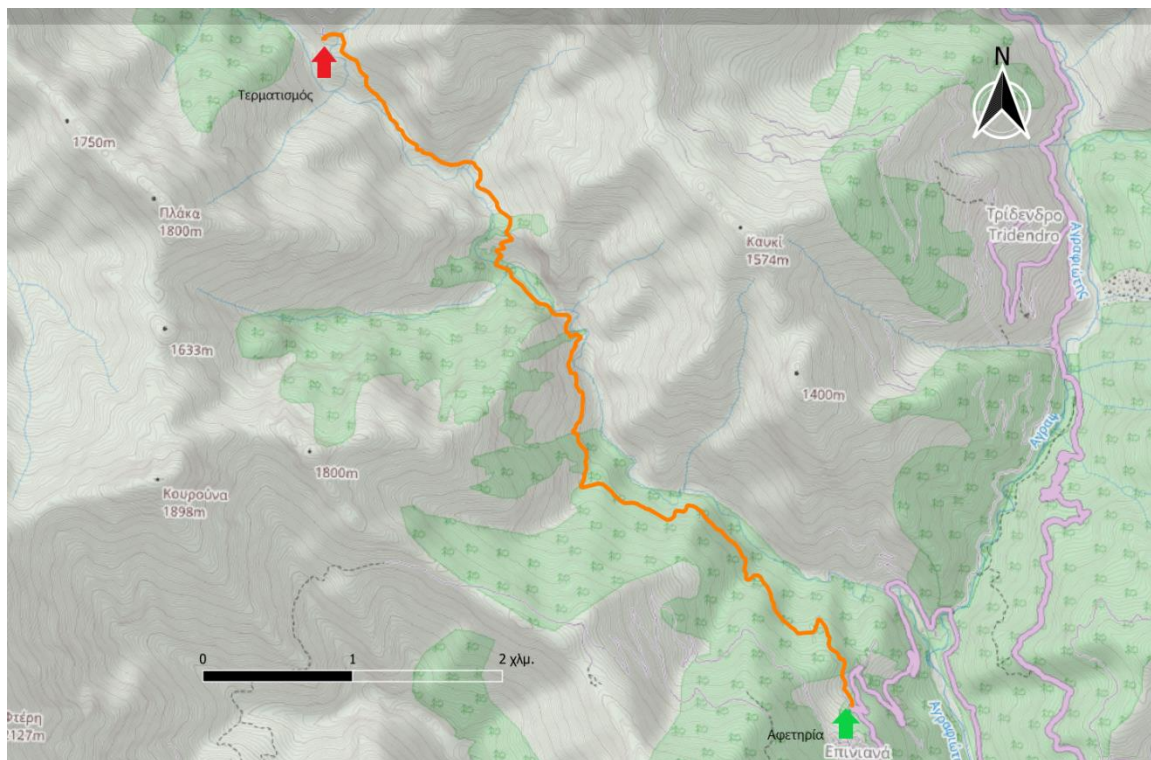

Εικόνα 5.12 & 5.13 Τμήμα του μονοπατιού λαξευμένο στον κατακόρυφο βράχο & πινακίδα σήμανσης σε κορμό δένδρου (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Από τη Χ.Θ. 4+200 αρχίζει το τρίτο τμήμα όπου το έδαφος γίνεται σχεδόν κατακόρυφο και το μονοπάτι είτε είναι λαξευμένο στον κατακόρυφο βράχο είτε στηρίζεται σε ξερολιθιά στα κατάντη (Φωτο 5.10). Είναι το πιο εντυπωσιακό τμήμα της διαδρομής, καθώς το φαράγγι γίνεται ιδιαίτερα στενό, σε συνδυασμό με τους ορεινούς όγκους που αποτελούν επιβλητικά στοιχεία του τοπίου, το ποτάμι στα κατάντη, προκαλούν «δέος» στο περιηγητή. Αυτό διατηρείται για 1.000 m περίπου και ακολούθως το μονοπάτι κατεβαίνει στην κοίτη του ρέματος στο σημείο που ενώνεται με το Σκυλόρεμα, έναν από τους σημαντικότερους συμβάλλοντες του Ασπρορέματος, για ένα μικρό τμήμα ως την τιμεντένια πεζογέφυρα που ενώνει τις δύο όχθες.

Το τέταρτο τμήμα ξεκινάει από την πεζογέφυρα, Χ.Θ.5+320 και ακολουθώντας την δεξιά όχθη και ανοδική πορεία με ελιγμούς στην αρχή, εναλλάσσεται σε κατηφορική για μικρό διάστημα και στη συνέχεια ανοδική ξανά, παραμένει κοντά ή και στις παρυφές της κοίτης μέχρι τον εγκαταλειμμένο οικισμό του Ασπρορέματος, όπου βρίσκεται ο τερματισμός του στη Χ.Θ. 7+790 και υψόμετρο 1025 m. Η βλάστηση εδώ είναι πιο αραιή και πέραν της υδρόβιας αζωνικής που συναντάμε κατά μήκος της κοίτης, (Πλάτανος (*Platanus orientalis*), και Σκλήθρο (*Alnus glutinosa*)), απαντάται Υβριδογενής Ελάτη (*Abies borisii-regis*), Αρκουδοπούρναρο (*Ilex aquifolium*) και Μαλόκεδρος (*Juniperus foetidissima*).

Υπάρχει η δυνατότητα της επιστροφής στην αφετηρία μέσω της ίδιας διαδρομής, ή οδικώς (μόνο με οχήματα 4Χ4) μέσω του δασικού οδικού δικτύου και του χωριού Τροβάτο ή Τρίδενδρο. .

Εικόνα 5.14 Χάρτης του μονοπατιού Επινιάνα –Ασπρόρεμα (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Παρατηρήσεις: Αποτελεί το πιο αξιόλογο ίσως μονοπάτι σε όλη την περιοχή, υπάρχει σήμανση, όμως λόγω παλαιότητας, κάποιες από τις πινακίδες έχουν φθαρεί και κρίνεται σκόπιμο να αντικατασταθούν με νέες. Απαιτείται πιο σχολαστικός καθαρισμός της βλάστησης σε ορισμένα σημεία, αλλά και του καταστρώματος του μονοπατιού, από πέτρες που κατέρρευσαν από τα πρηνή και από κατακείμενους κορμούς ξεριζωμένων δένδρων.

Εικόνα 5.15 & 5.16 Επικίνδυνα σημεία που χρήζουν άμεσης επισκευής- κατάρευση λιθοδομής.
(φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Επίσης υπάρχουν σημεία όπου έχει καταρρεύσει η ξηρολιθοδομή που στήριζε το μονοπάτι στα κατάντη, και χρήζουν άμεσης επισκευής, καθώς τίθεται θέμα ασφάλειας των πεζοπόρων. Οι συντεταγμένες των σημείων είναι οι ακόλουθες: (39.169265, 21.589515) (39.169600, 21.589300)

M2 ΛΟΓΓΙΤΣΙ - ΚΑΣΤΡΟ ΤΣΟΥΚΑΣ

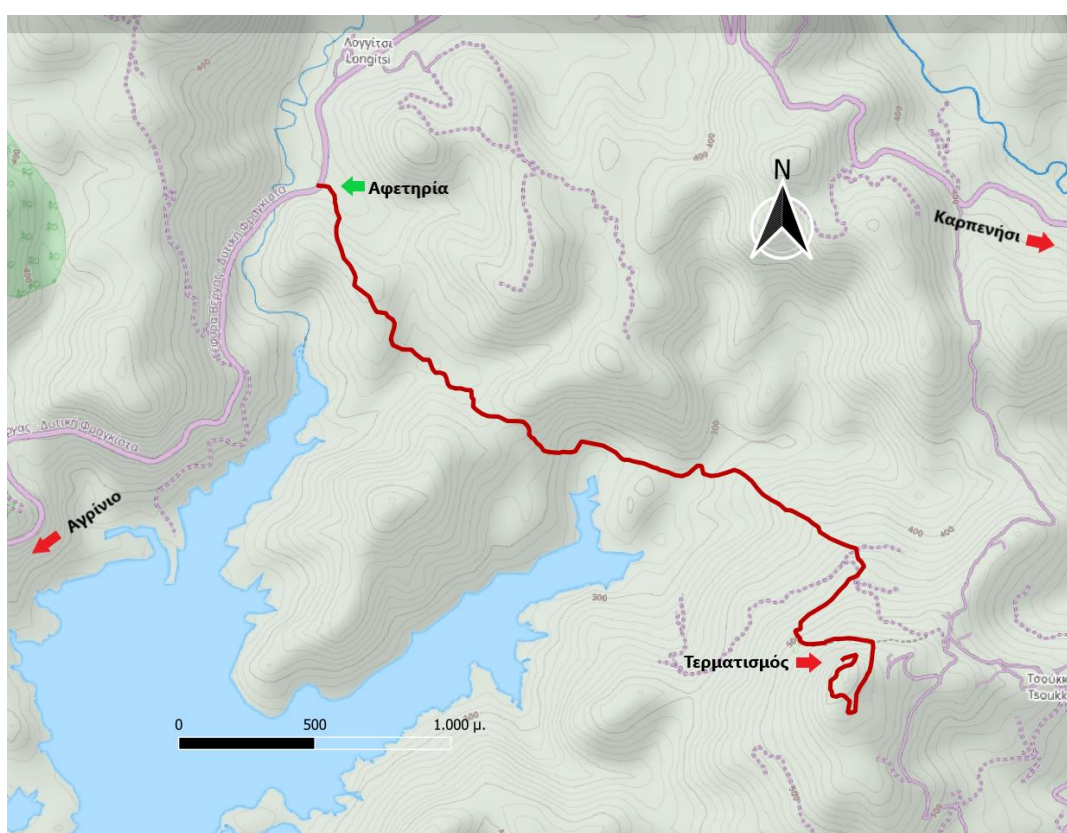
Ένα μονοπάτι που εξυπηρετούσε την επικοινωνία μεταξύ των όμορων οικισμών Λογγιτσίου και Τσούκας, αλλά και τις καθημερινές δραστηριότητες των κατοίκων, που σχετίζονταν κυρίως με την κτηνοτροφία και δευτερευόντως με τις γεωργικές καλλιέργειες. Συντηρήθηκε και καθαρίστηκε από την βλάστηση από τον Ορειβατικό Σύλλογο Αγράφων, και εγκαινιάσθηκε ως πεζοπορικό μονοπάτι τον Μάιο του 2021.

Πίνακας 5.3 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Λογγίτσι – Τσούκα.

Μήκος διαδρομής	4.650 m	Διάρκεια	2 h
Υψομετρική διαφορά	360 m	Τύπος	γραμμικό
Είδος μονοπατιού	Αναψυχής - Εκπαιδευτικό	Βαθμός Δυσκολίας	Μέτριο
Χαρακτηριστικά μονοπατιού		Συνιστώμενη περίοδος επίσκεψης	Όλο το έτος

Είναι εύκολα προσβάσιμο καθώς η αφετηρία του βρίσκεται σε επαρχιακή οδό, και η επίσκεψή του είναι εφικτή καθ' όλη τη διάρκεια του έτους λόγω των χαμηλών υψομέτρων και την απουσία επικίνδυνων καιρικών φαινομένων, όπως ισχυρός παγετός, έντονες χιονοπτώσεις, αλλά και κατολισθήσεων, βραχοπτώσεων κλπ.

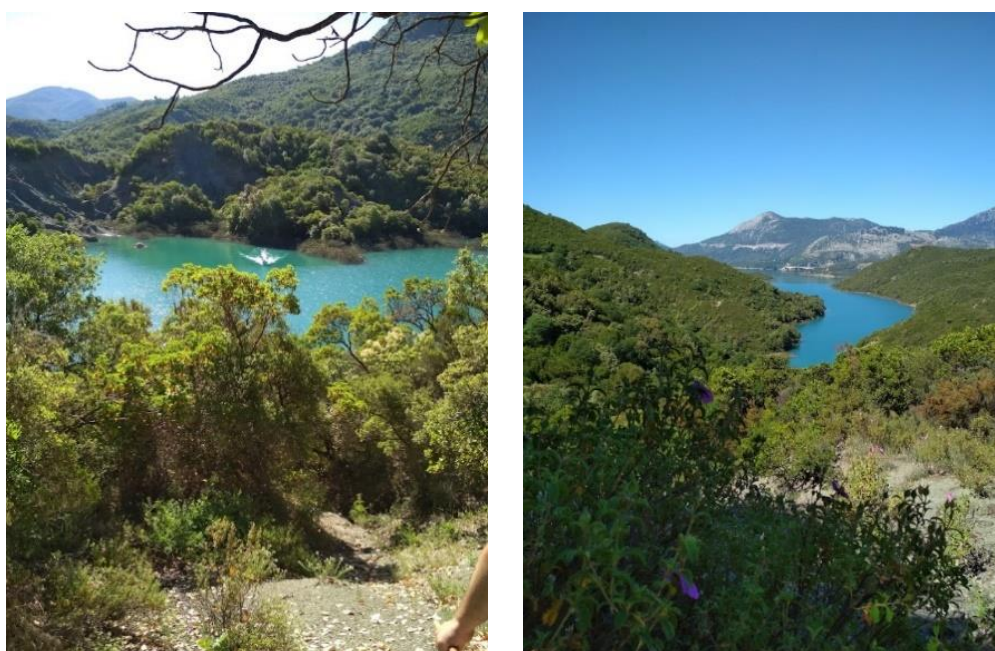
Αξίζει να το περπατήσει κάποιος για την μεγάλη βιοποικιλότητα που θα συναντήσει, την θέα που θα απολαύσει τόσο κατά την διαδρομή αλλά κυρίως στο σημείο τερματισμού του, σε συνδυασμό με την ιστορία της περιοχής καθώς ο τερματισμός του βρίσκεται εντός Αρχαιολογικού χώρου, του σημαντικότερου ίσως στο Νομό Ευρυτανίας.

Εικόνα 5.17 Χάρτης του μονοπατιού Λογγίτσι – Τσούκα (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Η αφετηρία βρίσκεται στην Ε.Ο. Καρπενησίου –Αμφιλοχίας, 300 περίπου μέτρα μετά τον οικισμό Λογγίτσι της τοπικής κοινότητας Βούλπης, προς την γέφυρα Τατάρνας, σε υψόμετρο 300 m (39.000719, 21.517746). Ακολουθεί Νοτιοανατολική κατεύθυνση για 1800 m όπου προσεγγίζει τις όχθες της λίμνης Κρεμαστών σε έναν από τους πολλούς κολπίσκους, εν συνεχεία Ανατολική και στο τελευταίο τμήμα Νότια. Στα πρώτα 2,35 Km η κατά μήκος κλίση είναι ήπια με διαδοχικές εναλλαγές από ανωφέρεια σε κατωφέρεια, ενώ το τελευταίο τμήμα μήκους 2,31 Km η πορεία είναι ανοδική. Διέρχεται μέσα από μια

περιοχή με ιδιαίτερα πλούσια χλωρίδα, καθώς ανήκει στην Μεσομεσογειακή διάπλαση της Αριάς (*Quercium ilicis*). Συναντάμε σκληρόφυλλα πλατύφυλλα όπως Κουμαριά (*Arbutus unedo*), Γλυστροκουμαριά (*Arbutus heldricht*), Ρείκι (*Erica arborea*), Φυλλίκι (*Phillyrea latifolia*), Μυρτιά (*Myrtus communis*), Χρυσόξυλο (*Cotinus cogigrea*), Γκορτσιά ή Αγραπιδιά (*Pyrus amygdaliformis*), Λυγαριά (*Vitex agnus-castus*) Φούσκα (*Colutea arborescens*), Κοκορεβυθιά (*Pistacia terebinthus*) Σπάρτο (*Spartium junceum*), Λαδανιές ή Κουνούκλες (*Cistus creticus*) και (*Cistus salviifolius*), Δρύες, (*Quercus frainetto*) και (*Quercus rubescens*), Κουτσουπιά (*Cercis siliquastrum*), Αριά (*Quercus ilex*), Πουρνάρι, (*Quercus coccifera*) κ.α..

Εικόνα 5.18 & 5.19 Άποψη του μονοπατιού με θέα την λίμνη Κρεμαστών (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Από γεωλογικής άποψης στην περιοχή διέλευσης του μονοπατιού κυριαρχεί ο φλύσχης με εξαίρεση το τελευταίο τμήμα στο σημείο τερματισμού όπου υπάρχουν ασβεστολιθικά πετρώματα. Ο τερματισμός βρίσκεται στην κορυφή του λόφου στις παρυφές του οικισμού Τσούκα της τοπικής κοινότητας Παλαιοκατούνας, σε υψόμετρο 640 m. Στο χώρο αυτό σώζονται ερείπια των «κυκλώπειων» τειχών από αρχαία οχύρωση, τα οποία όμως δεν ερευνήθηκαν επίσημα ποτέ, γι' αυτό και δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες (Εικόνα 5.22 & 5.23). Εικάζεται ότι έχει σχέση με το αρχαιοελληνικό φύλλο των Αγραίων, και πιθανόν ήταν της ίδιας εποχής με ερείπια που υπάρχουν σε απόσταση λιγότερο από 2 km, και πιστεύεται ότι ανήκαν στο ιερό της θεάς Αρτέμιδας.

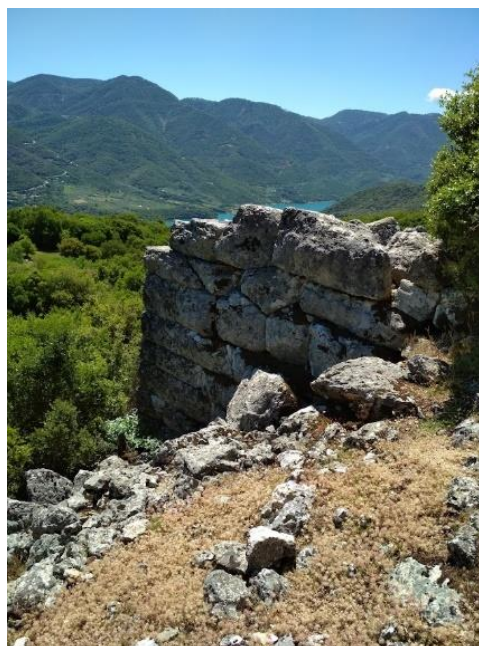
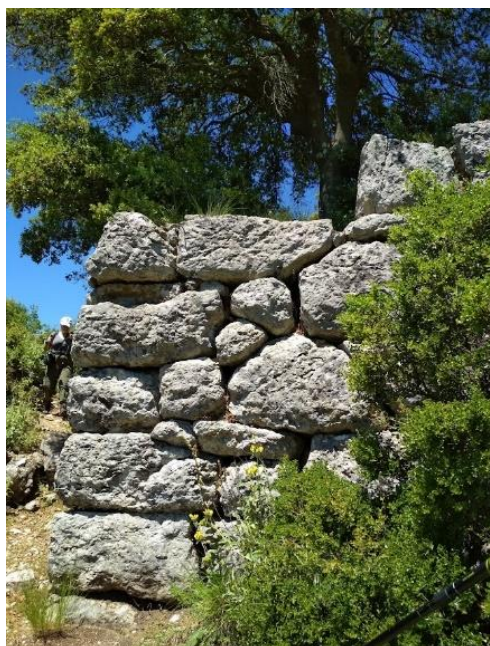

Ο πεζοπόρος ανταμείβεται με πανοραμική θέα προς την λίμνη των Κρεμαστών με τα δεκάδες «φιόρδ» που σχηματίζονται, την γέφυρα Τατάρνας, αλλά και τις κορυφές των Αγράφων προς το Βορρά, το Παναιτωλικό όρος προς το Νότο.

Παρατηρήσεις: εκκρεμεί η αποτύπωση και η σήμανσή του.

Εικόνα 5.20 & 5.21 Άποψη του μονοπατιού (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Εικόνα 5.22 & 5.23 το Κάστρο Τσούκας (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

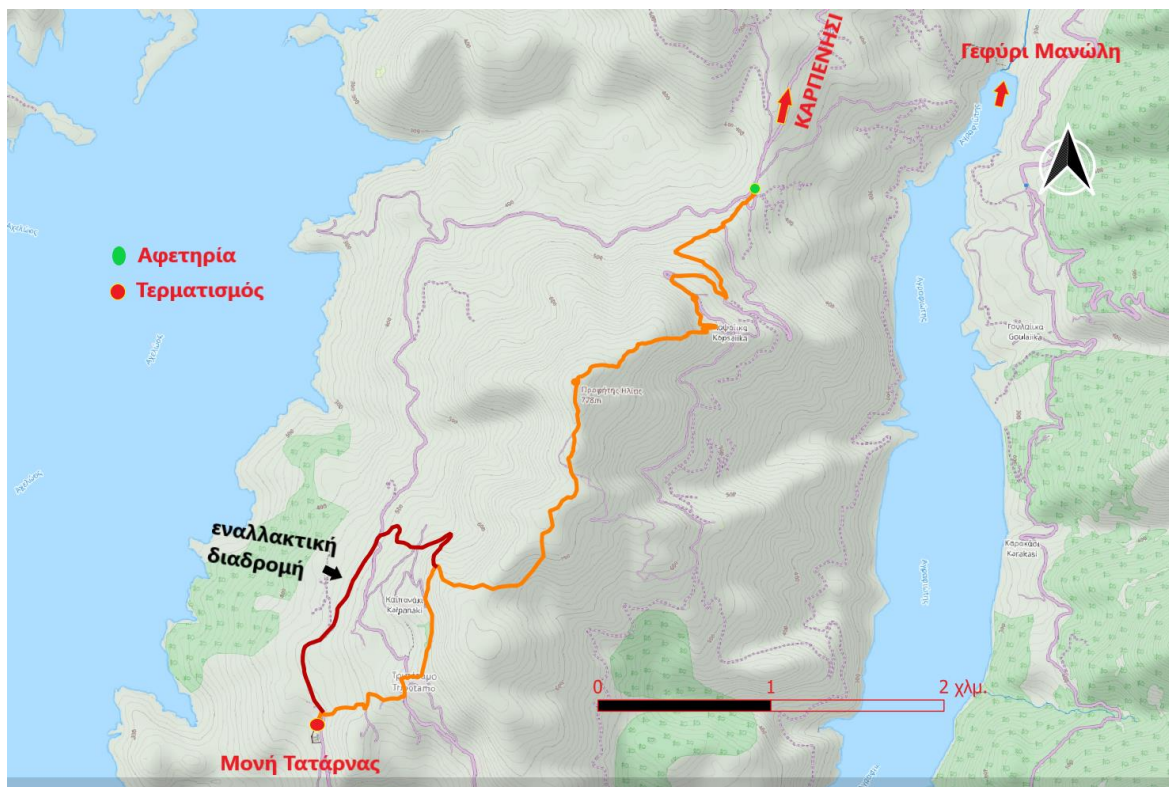
Μ3 ΣΤΑΥΡΟΣ – ΤΡΙΠΟΤΑΜΟΣ – ΜΟΝΗ ΤΑΤΑΡΝΑΣ

Ένα μονοπάτι που εξυπηρετούσε την επικοινωνία του χωριού Τριπόταμος και του Μοναστηριού της Τατάρνας με τους οικισμούς Κοψέϊκα και Σταυρός αλλά και τα όμορα χωριά Παλαιοκατούνα και Κερασοχώρι καθώς και τις καθημερινές ασχολίες των κατοίκων σχετιζόμενες με την κτηνοτροφία.

Πίνακας 5.4 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Σταυρός - Τριπόταμος.

Μήκος διαδρομής	6.750 m	Διάρκεια	2,5 – 3 h
Υψομετρική διαφορά	346 m	Τύπος	Γραμμικό
Είδος μονοπατιού	Αναψυχής, Εκπαιδευτικό	Βαθμός Δυσκολίας	Εύκολο
Χαρακτηριστικά μονοπατιού		Συνιστώμενη περίοδος επίσκεψης	Όλο το έτος

Εύκολα προσβάσιμο καθώς η αφετηρία του βρίσκεται σε επαρχιακή οδό, και η προσπέλασή του είναι εφικτή καθ' όλη τη διάρκεια του έτους λόγω των ήπιων καιρικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή. Αξίζει να το περπατήσει κάποιος για την μεγάλη βιοποικιλότητα που θα συναντήσει, τις εναλλαγές γεωμορφών και την θέα που θα απολαύσει καθ' όλη την διαδρομή καθώς αυτή ακολουθεί την κορυφογραμμή και η θέα είναι ανεμπόδιστη προς όλες τις κατευθύνσεις. Επιπλέον έρχεται σε επαφή με την παραδοσιακή ζωή του τόπου, μπορεί να εκπληρώσει τις θρησκευτικές του ανάγκες επισκεπτόμενος ένα από τα σημαντικότερα και πιο ιστορικά θρησκευτικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής, την Μονή Τατάρνας.

Εικόνα 5.24 Χάρτης του μονοπατιού Σταυρός – Τριπόταμος – Μονή Τατάρνας (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Η αφετηρία βρίσκεται στον οικισμό Σταυρός της τοπικής κοινότητας Τριποτάμου, σε υψόμετρο 432 m και συντεταγμένες (38.971966, 21.545518) Ακολουθεί Νότια κατεύθυνση σε ανωφέρεια για 400 m σε τσιμεντοστρωμένη δημοτική οδό ως την θέση «Ελληνικά». Στο σημείο αυτό υπάρχουν απομεινάρια αρχαίου κτίσματος, με διάσπαρτες λαξευμένες πέτρες μεγάλων διαστάσεων. Εικάζεται ότι αφορά το ιερό της Αγραίας Άρτεμις, θεάς του κυνηγιού, την εποχή που η περιοχή κατοικούνταν από τους Αγραίους. Οι Αγραίοι σύμφωνα με τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν, ήταν εγκατεστημένοι μεταξύ του Αχελώου και του Αγραφιώτη, και ανάλογα με τις ιστορικές συγκυρίες, τα όριά τους επεκτείνονταν και σε γειτονικές περιοχές, έως τον κάμπο της Αιτωλίας όπου έκτισαν το Αγρίνιο. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η ονομασία Αγρίνιο οφείλεται σ' αυτούς. Τον συγκεκριμένο χώρο, κατέγραψε με τον φωτογραφικό του φακό, ο Άγγλος William J Woodhouse, κατά το ταξίδι του στην περιοχή το χρονικό διάστημα 1890-1893. Το φωτογραφικό του αρχείο, βρίσκεται στο Nicholson Museum στο Σίδνεϋ της Αυστραλίας.

Εικόνα 5.25 Η περιοχή όπως ήταν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.
(πηγή:<https://www.flickr.com/photos/ccwm-woodhouse/34296846753/in/album-72157716834269768/>)

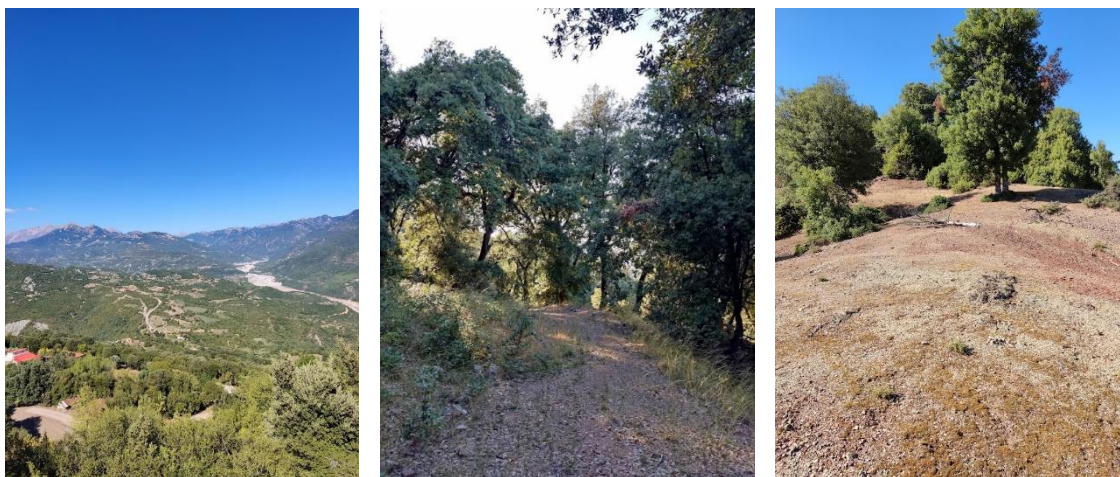

Εικόνα 5.26 & 5.27 Απομεινάρια από αρχαίο κτίσμα όπως είναι σήμερα (φωτο: Γκορόγιας Ν.)
Παλαιότερες αλλά και πρόσφατες κατολισθήσεις, έχουν αλλάξει την μορφολογία της περιοχής και ένα μέρος από τα ερείπια έχουν διασκορπιστεί σε μεγάλη απόσταση σε χαμηλότερα σημεία. Μέχρι αυτό το σημείο το γεωλογικό υπόβαθρο είναι φλύσσης, ενώ η βλάστηση αραιή και θαμνώδης αποτελείται από Σχίνο (*Pistacia lentiscus*), Κουμαριά (*Arbutus unedo*), Φυλλίκι (*Phillyrea latifolia*), Πουρνάρι (*Quercus coccifera*), Ρέικι (*Erica arborea*) Άρκευθο (*Juniperus oxycedrus*). Για τα επόμενα 600 m το μονοπάτι εισέρχεται σε δάσος όπου κυριαρχεί η Αριά (*Quercus ilex*), ενώ διάσπαρτα συναντάμε και Γαύρο (*Carpinus orientalis*), Φυλίκι (*Phyllirrea media*), πουρνάρι (*Quercus coccifera*), και το

γεωλογικό υπόβαθρο γίνεται ασβεστολιθικοί σχιστόλιθοι και ραδιολαρίτες το οποίο διατηρείται σε όλο το υπόλοιπο μήκος του μονοπατιού. Για τα επόμενα 1.150 m ακολουθεί δημοτική οδό μέχρι τις παρυφές του οικισμού Κοψείκα. Ακολούθως η κατεύθυνση του μονοπατιού γίνεται Δυτική-Νοτιοδυτική έως την κορυφή του λόφου που αποτελεί και το υψηλότερο σημείο της διαδρομής με υψόμετρο 778 μ. Σ' αυτό το τμήμα με μήκος 950 m η βλάστηση αποτελείται από πουρνάρι, Άρκευθο, Αριά και Δρύες. Στην κορυφή υπάρχει εκκλησία (προφήτης Ηλίας) και από τον αύλειο χώρο της η θέα προς κάθε κατεύθυνση είναι ανεμπόδιση. Προς τα δυτικά κυριαρχεί η λίμνη των Κρεμαστών με τα δεκάδες νησάκια της και η επιβλητική σύγχρονη γέφυρα Τατάρνας καθώς και τα όρη του Βάλτου. Στα Νότια το Παναιτωλικό όρος και η λίμνη, στα ανατολικά η κορυφή του Βελουχιού, η λίμνη με τις εκβολές του Αγραφιώτη σ' αυτή και βορειανατολικά το γεφύρι του Μανώλη, ενώ στα βόρεια κυριαρχούν τα όρη των Αγράφων.

Από αυτό το σημείο και για 1.400 m η κατεύθυνση είναι Νότια, ακολουθεί την κορυφογραμμή και η κατά μήκος κλίση ελαφρώς καθοδική. Υπάρχουν μεγάλα διάκενα (λάκες) με ποώδη βλάστηση, υπεραιωνόβια μεμονωμένα άτομα Δρυός (*Quercus frainetto*) και (*Quercus rubescens*) και Άρκευθους (*Juniperus oxycedrus*) τα οποία δημιουργούν ένα ιδιαίτερο τοπίο μεγάλης αισθητικής αξίας.

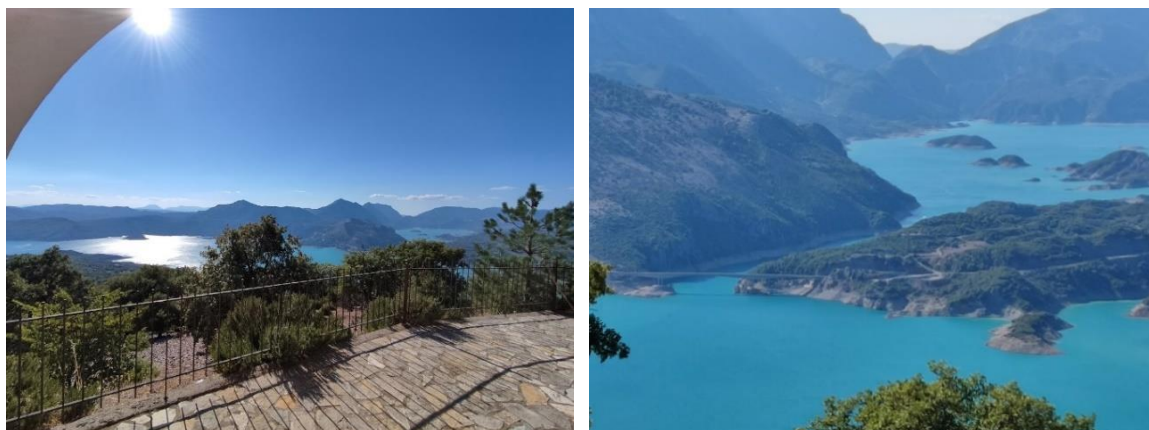

Εικόνα 5.28, 5.29 & 5.30 Η θέα προς την οροσειρά των Αγράφων και την κοίτη του Αγραφιώτη, άποψη του μονοπατιού (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Στη συνέχεια το μονοπάτι έχει δυτική κατεύθυνση και κατηφορική πορεία για 600 m όπου ο πεζοπόρος μπορεί να επιλέξει εάν θα κατευθυνθεί Νότια και θα καταλήξει μετά από 900 περίπου m στο χωριό Τριπόταμος (υψόμετρο 560 m) ή θα συνεχίσει δυτικά για να

τερματίζει στη θέση Λαχανόκηπος (Υψόμετρο 500 m) όπου υπάρχει πηγή και διαμορφωμένος χώρος αναψυχής.

Και στις δύο περιπτώσεις ο πεζοπόρος μπορεί να συνεχίσει και να επισκεφθεί το Μοναστήρι της Τατάρνας που απέχει 2 km. Πρόκειται για ιστορική μονή, κτισμένη σε ένα ειδυλλιακό τοπίο με θέα την λίμνη Κρεμαστών, ιδρυθείσα το 1111 μ.Χ. και με σημαντική συμβολή στην επανάσταση του 1821.

Εικόνα 5.31 & 5.32 Η Λίμνη & η γέφυρα Τατάρνας όπως φαίνεται από την εκκλησία του Προφήτη Ηλία (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Παρατηρήσεις: δεν έχει χαρτογραφηθεί και δεν φέρει καμία σήμανση. Επιπλέον απαιτούνται μικρής έκτασης καθαρισμοί της βλάστησης. Στο τελευταίο τμήμα όμως, 900 m πριν τον τερματισμό στο χωριό Τριπόταμος, απαιτείται διαμόρφωση του καταστρώματος σε μια απόσταση 50 περίπου m με εκσκαφές, καθώς το έδαφος είναι ιδιαίτερα επικλινές και σαθρό.

Εικόνα 5.33 & 5.34 Αιωνόβια άτομα Δρυός κατά μήκος της κορυφογραμμής (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Μ4 ΦΑΡΑΓΓΙ ΜΠΟΥΖΟΝΙΚΟΥ

Βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Βελαώρα και Τοπόλιανα στα Δυτικά του δήμου Αγράφων, πλησίον του Χειμάρρου Γρανιτσιώτη. Σύμφωνα με μαρτυρίες κατοίκων, το φαράγγι αποτελούσε τμήμα της κοίτης του έως το 1917, όταν έφραξε η είσοδος του από φερτά υλικά λόγω των κατολισθήσεων από τις έντονες βροχοπτώσεις που σημειώθηκαν στις πηγές του χειμάρρου, με αποτέλεσμα την αλλαγή της ροής με την δημιουργία νέας κοίτης πιο βόρεια.

Πίνακας 5.5 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Φαράγγι Μπουζονίκου.

Μήκος διαδρομής	1.550 m	Διάρκεια	30 min
Υψομετρική διαφορά	35 m	Τύπος	κυκλικό
Είδος μονοπατιού	Αναψυχής, ΑΜΕΑ	Βαθμός Δυσκολίας	Εύκολο
Χαρακτηριστικά μονοπατιού		Συνιστώμενη περίοδος επίσκεψης	Όλο το έτος

Πρόκειται για ένα φαράγγι, προσβάσιμο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, με οδική πρόσβαση και στις δύο εισόδους του. Να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει νερό στην κοίτη του, καθώς δεν διέρχεται από αυτό κάποιο υδατόρεμα.

Η αφετηρία της διαδρομής βρίσκεται στη νότια πλευρά της γέφυρας στον χειμάρρο Γρανιτσιώτη στην επαρχιακή οδό Βελαώρας - Τοπολιάνων, σε υψόμετρο 305 m (συντεταγμένες: 39.051172, 21.449761). Ακολουθώντας Νότια πορεία, παράλληλα στο χειμάρρο Γρανιτσιώτη για 130 m σε πλακοστρωμένο δρόμο προσεγγίζουμε την βόρεια είσοδο του φαραγγιού. Εισερχόμενοι στο φαράγγι το τοπίο αλλάζει εντελώς καθώς τα πρανή γίνονται κατακόρυφα, σε διάφορους χρωματισμούς και σε κάποια σημεία δημιουργούνται εσοχές και μικρά σπήλαια. Το πλάτος κατά θέσεις είναι μικρότερο από 4 m. Το μήκος του φαραγγιού είναι 650 m ως τη νότια έξοδό του. Από το σημείο αυτό ο πεζοπόρος μπορεί να ακολουθήσει την πλακόστρωτη οδό για την επιστροφή του ή να ακολουθήσει ξανά την ίδια διαδρομή. Το συνολικό μήκος της διαδρομής ανέρχεται σε 1.550 m.

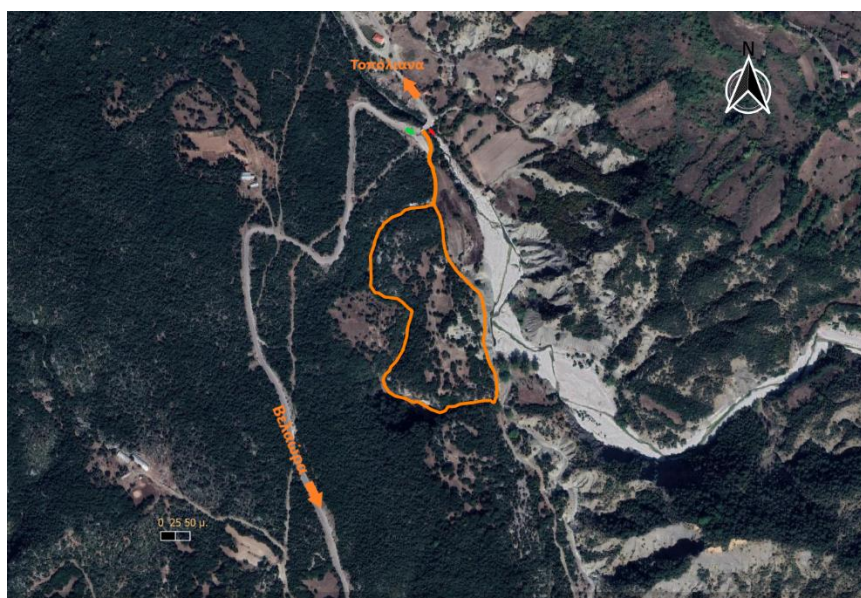
Στην περιοχή η βλάστηση αποτελείται από σκληρόφυλλα πλατύφυλλα, όπου κυριαρχεί το πουρνάρι (*Quercus coccifera*) ενώ εντός του φαραγγιού συναντάμε και κраниές (*Cornus mas*), μελικοκιές (*Celtis australis*) Φράξους (*Fraxinus ornus*) κ.α.

Εικόνα 5.35 & 5.36 Φαράγγι Μπουζονίκου (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Ο επισκέπτης μπορεί να συνδυάσει την πεζοπορία με την αναρρίχηση καθώς τα ασβεστολιθικά πρηνή είναι κατακόρυφα και ο Ορειβατικός Σύλλογος Αγράφων έχει δημιουργήσει σε αυτά, πάνω από 100 πίστες αναρρίχησης, κατάλληλες για όλες τις ηλικίες και όλα τα επίπεδα δυσκολίας.

Εικόνα 5.37 Αποτύπωση διαδρομής φαράγγι Μπουζονίκου (πηγή: Γκορόγιας Ν.)

Παρατηρήσεις: Υπάρχει πινακίδα ενημέρωσης στην αφετηρία, ενώ κρίνεται σκόπιμο να ανανεωθεί και συμπληρωθεί με περισσότερες πληροφορίες σχετικές και με τις δραστηριότητες αναρρίχησης, περαιτέρω σήμανση.

Επειδή η συγκεκριμένη διαδρομή, πληρεί όλες τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να χαρακτηριστεί ως μονοπάτι προσβάσιμο σε ΑμεΑ, προτείνουμε να γίνουν οι απαραίτητες παρεμβάσεις και να καταχωρηθεί σε αυτή την κατηγορία.

Μ5 ΦΑΡΑΓΓΙ ΓΡΑΝΙΤΣΙΩΤΗ - ΚΑΣΤΡΑΚΙ ΤΟΠΟΛΙΑΝΩΝ

Το μονοπάτι αυτό διανοίχθηκε από τον Ορειβατικό Σύλλογο Αγράφων, έχει μήκος 10.000 m, και σ' αυτό ο επισκέπτης μπορεί να συνδυάσει την πεζοπορία με την αναρρίχηση και τους θερινούς μήνες και το κολύμπι στα νερά του Γρανιτσιώτη. Δεν αποτελούσε ποτέ μέσο διασύνδεσης χωριών, παρά μόνον για την εξυπηρέτηση της κτηνοτροφίας. Η ομορφιά του τοπίου και η θέα που προσφέρει τόσο προς τα στενά του Αχελώου όσο και στο φαράγγι του Γρανιτσιώτη, ώθησε τα μέλη του Ορειβατικού Συλλόγου Αγράφων να προχωρήσουν στη διάνοιξή του.

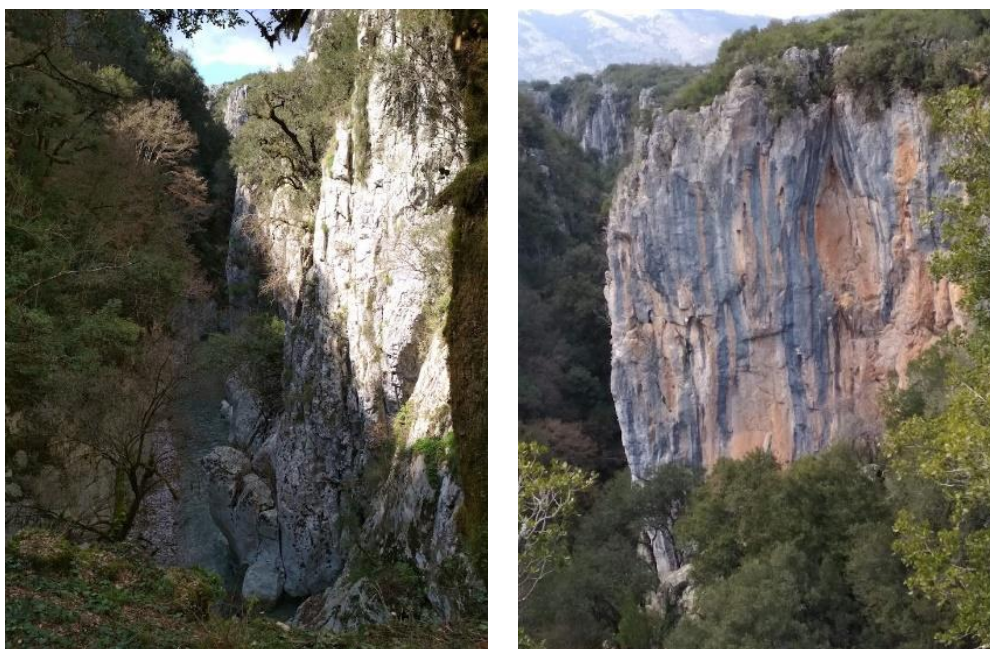
Πίνακας 5.6 Κύρια χαρακτηριστικά του μονοπατιού Φαράγγι Γρανιτσιώτη – Καστράκι Τοπολιάνων.

Μήκος διαδρομής	10.000 m	Διάρκεια	6 h
Υψομετρική διαφορά	100 m	Τύπος	Γραμμικό
Είδος μονοπατιού	Αναψυχής	Βαθμός Δυσκολίας	Μέτριο
Χαρακτηριστικά μονοπατιού		Συνιστώμενη περίοδος επίσκεψης	Όλο το έτος

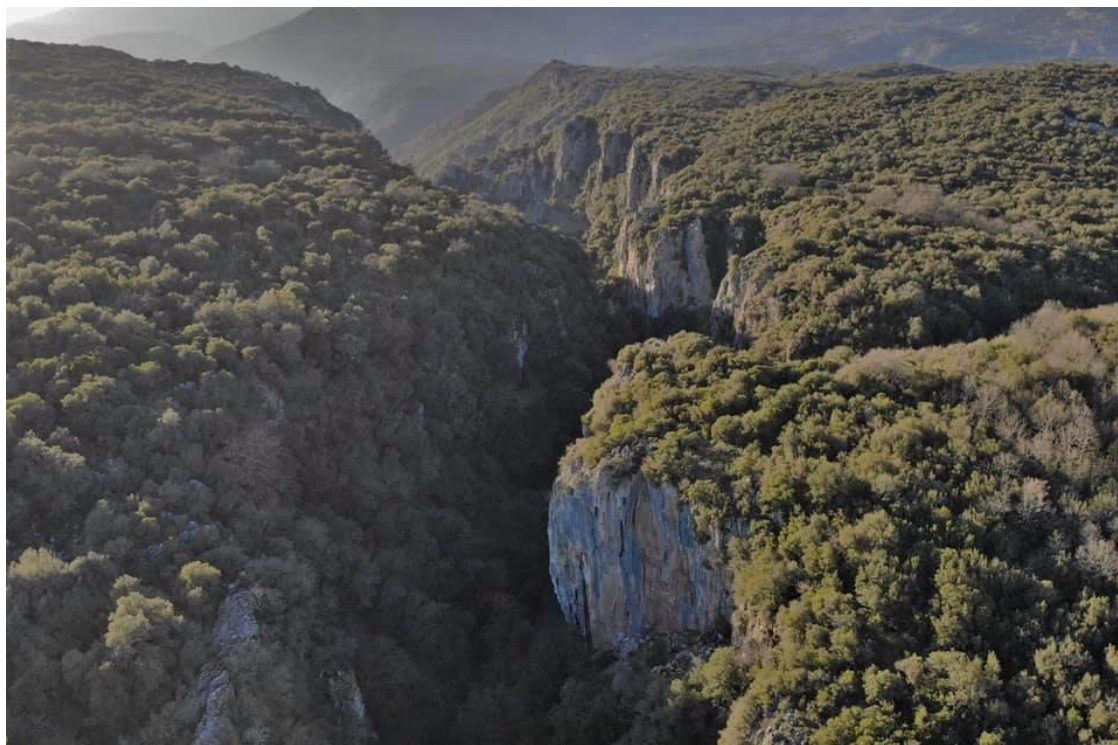
Η αφετηρία βρίσκεται στον επαρχιακό δρόμο Βελαώρα - Τοπόλιανα, 250 m μετά την γέφυρα του Γρανιτσιώτη. Συντεταγμένες (39.053157, 21.448003) και υψόμετρο 310 m. Με κατεύθυνση δυτική, ακολουθώντας το φρύδι του φαραγγιού Γρανιτσιώτη, μετά από 500 m περίπου, συναντάμε στην πρώτη διακλάδωση που οδηγεί στο αναρριχητικό πεδίο. Από το σημείο αυτό είναι ορατό το εντυπωσιακό φαράγγι με τα κατακόρυφα ασβεστολιθικά βράχια, και τις καρστικές κοιλότητες και μικροσπήλαια στα πρηνή του. Εάν το επιθυμεί ο πεζοπόρος, του δίνεται η δυνατότητα να κατέβει στην κοίτη του φαραγγιού ή να κάνει αναρρίχηση στις πίστες που έχει διαμορφώσει ο ορειβατικός σύλλογος Αγράφων. Το μονοπάτι συνεχίζει με δυτική κατεύθυνση, με μικρές μεταβολές στην κατά μήκος κλίση,

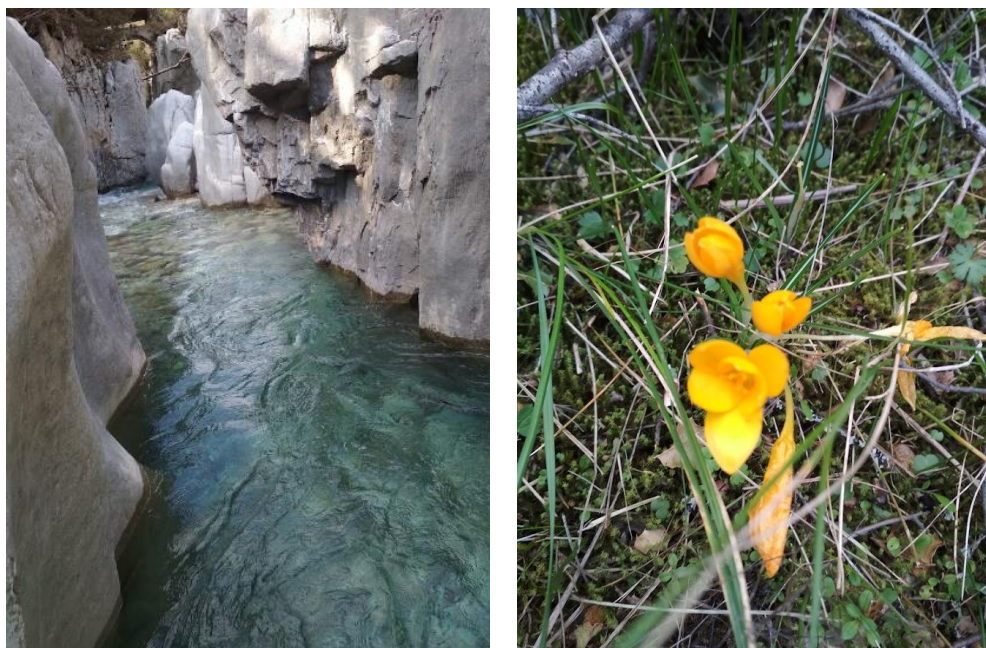
για άλλα 2.500 m. Στη συνέχεια η κατεύθυνση αλλάζει σε βόρεια και πλέον κινείται παράλληλα με τον Αχελώο για περίπου 5.000 m. Το τελευταίο τμήμα έχει κατεύθυνση ανατολική, σε μια ιδιαίτερα δασωμένη περιοχή πλησίον ενός στενού τμήματος του Αχελώο, διέρχεται από ανεξερεύνητο αρχαιολογικό χώρο και με θέα στη γέφυρα της Τέμπλας και τις εκβολές του ποταμού στη λίμνη Κρεμαστών, τερματίζει 2,5 Km μετά τον οικισμό Καστράκι Τοπολιάνων στο δρόμο προς Γέφυρα Τέμπλας και Βρουβιανά Αιτωλοακαρνανίας, σε υψόμετρο 320 m. Σε όλη την διαδρομή υπάρχει δασοκάλυψη, αποτελούμενη από Πουρνάρι (*Quercus coccifera*), υλλίκι, (*Phillyrea latifolia*) μεμονωμένα άτομα δρυός, Αριές στις βορεινές εκθέσεις, Φράξους, Γαύρους, Παλιούρια (*Paliurus spinachristi*) στο τελευταίο τμήμα.

Εικόνα 5.38 & 5.39 φαράγγι Γρανιτσιώτη & αναρριχητικά πεδία (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Εικόνα 5,40 Γενική άποψη του φαραγγιού Γρανιτσιώτη (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Εικόνα 5.41 & 5.42 Φαράγγι Γρανιτσιώτη & χλωρίδα της περιοχής (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

Παρατηρήσεις : Δεν έχει ολοκληρωθεί η διάνοιξη, καθώς σε ορισμένα σημεία διέρχεται από έκταση που κατακλύζεται από τα νερά της λίμνης, όταν η στάθμη της βρίσκεται στο ανώτερο επίπεδο, καθιστώντας το απροσπέλαστο. Επίσης δεν υπάρχει σήμανση.

Μ6 ΒΕΡΔΙΛΙΓΚΟ-ΤΡΥΠΑ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

Το μονοπάτι αυτό, πριν την διάνοιξη αμαξιτού δρόμου, εξυπηρετούσε την επικοινωνία των χωριών Τροβάτο, Βραγγιανά, Τρίδενδρο και Άγραφα με το Καρπενήσι ή το Αγρίνιο. Αποτελεί τμήμα του Ευρωπαϊκού μονοπατιού E4. Μέσω αυτού ο πεζοπόρος μπορεί να προσεγγίσει το φαράγγι «Τρύπα του Αγραφιώτη».

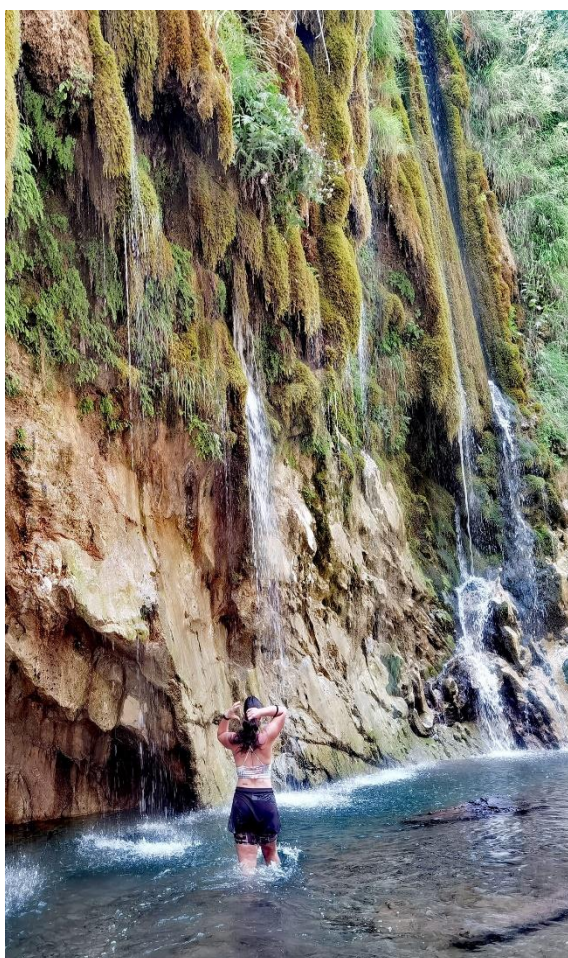

Εικόνα 5.43 αποτύπωση του μονοπατιού (πηγή Γκορόγιας Ν.)

Η αφετηρία του βρίσκεται 200 m μετά την διασταύρωση για Άγραφα στον δρόμο προς Τροβάτο, σε υψόμετρο 585 m (39.1268083, 21.6264615). Η κατεύθυνση που ακολουθεί είναι Νότια, στην ανατολική όχθη του Αγραφιώτη και μετά από 700 m κατωφέρειας προσεγγίζουμε την κοίτη του ποταμού. Η βλάστηση είναι πλούσια αποτελούμενη από Πουρνάρια (*Quercus coccifera*), Αριές (*Quercus ilex*), έλατα, γαύρους, κισσούς πλάτανους. Για 300 m ακόμη κινείται στις παρυφές της κοίτης. Στο σημείο αυτό είναι ο τερματισμός του μονοπατιού καθώς η κοίτη του ποταμού στενεύει και τα πρηνή γίνονται κατακόρυφα και ξεκινάει το φαράγγι της Τρύπας του Αγραφιώτη. Τους θερινούς μήνες, όταν η στάθμη του νερού στο ποτάμι είναι χαμηλή, ο πεζοπόρος έχει τη δυνατότητα να συνεχίσει εντός της κοίτης (river trekking) και να εισέλθει στο φαράγγι της “Τρύπας” του Αγραφιώτη όπως ονομάζεται. Πρόκειται ένα ιδιαίτερα εντυπωσιακό φαράγγι, μήκους περίπου 600 m, ενώ σε ένα τμήμα περίπου 40 m το πλάτος δεν υπερβαίνει τα 4 m. Τα πρηνή είναι κατακόρυφα

για ύψος σχεδόν 200 m όπου αρχίζουν να γίνονται πιο ομαλά, ενώ από την δυτική όχθη πέφτουν νερά με την μορφή κουρτίνας. Όλη η δεξιά πλευρά είναι καλυμμένη με υδροχαρή βλάστηση, δημιουργώντας ένα τοπίο υψηλής αισθητικής αξίας. Ιδανικότερη περίοδος για να επισκεφθεί κανείς το φαράγγι είναι το τέλος του καλοκαιριού όταν η στάθμη του νερού βρίσκεται στο χαμηλότερο σημείο. Τους χειμερινούς μήνες η διάσχιση του φαραγγιού πεζοπορώντας είναι αδύνατη, λόγω της υψηλής στάθμης των υδάτων και της μεγάλης ορμητικότητας και παρασυρτικής τους δύναμης.

Εικόνα 5.44 & 5.45 Φαράγγι Τρύπας Αγραφιώτη (πηγή: Pindus Hiking)

Παρατηρήσεις: ένα μικρό τμήμα του μονοπατιού αμέσως μετά την αφετηρία, έχει καταστραφεί από τις εργασίες διαπλάτυνσης του υπερκείμενου δρόμου και απαιτεί αυξημένη προσοχή. Υπάρχει σήμανση, αλλά κρίνεται σκόπιμο να αντικατασταθούν οι πινακίδες λόγω παλαιότητας. Σε ένα μικρό τμήμα κρίνεται απαραίτητο να τοποθετηθούν προστατευτικά κιγκλιδώματα.

Μ7 ΜΠΛΟ - ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ

Ένα παλαιό μονοπάτι που εξυπηρετούσε την επικοινωνία του χωριού Άγραφα και του συνοικισμού Μπλό με τα χωριά Τρίδενδρο, Βραγγιανά και Τροβάτο. Αποτελεί τμήμα του Ε4, έχει μήκος 1250 m. Η αφετηρία του με συντεταγμένες (39.154423, 21.622214) και υψόμετρο 630 m, βρίσκεται στη δυτική όχθη του ποταμού Αγραφιώτη, 340 m μετά την διασταύρωση για Επινιανά, στο δρόμο προς Τρίδενδρο και Τροβάτο. Με πορεία ανατολική, διέρχεται από ξύλινη πεζογέφυρα η οποία γεφυρώνει τις όχθες του Αγραφιώτη σε ένα μικρό φαράγγι, και στη συνέχεια ακολουθεί συνεχή ανωφέρεια διαγράφοντας ελιγμούς μέχρι που τερματίζει σε υψόμετρο 915 m κοντά στον οικισμό των Αγράφων “Μπλό”. Η περιοχή από την οποία διέρχεται είναι δασοσκεπής, με είδη όπως ο Πλάτανος (*Platanus orientalis*) στην κοίτη, η Όστρια (*Ostrya carpinifolia*), ο Φράξος (*Fraxinus ornus*) η Αριά (*Quercus ilex*) το Πουρνάρι (*Quercus coccifera*) και η Ελάτη (*Abies borisii-regis*) στα ψηλότερα σημεία. Προσφέρει εξαιρετική θέα προς την κοιλάδα του Αγραφιώτη, ενώ η ξύλινη πεζογέφυρα μήκους 12 m αποτελεί από μόνη της αξιοθέατο.

Εικόνα 5.46 Η αφετηρία του μονοπατιού και η πεζογέφυρα (φωτο: Γκορόγιας Ν.)

5.3 ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Ο πεζοπορικός-ορειβατικός τουρισμός δύναται να συνδυαστεί και με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, ή άλλες δραστηριότητες στη φύση, ώστε να αυξηθεί η διάρκεια παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή. Ενδεικτικά αναφέρονται μερικές:

- Η αναρρίχηση στα αναρριχητικά πεδία των φαραγγιών Μπουζονίκου και Γρανισιώση.
- Η κατάβαση ποταμού με φουσκωτή βάρκα (rafting) στον ποταμό Μέγδοβα ή στον Αχελώο
- Το Kayak στα γαλαζοπράσινα νερά της λίμνης Κρεμαστών ή στα ποτάμια για τους πιο έμπειρους
- Το canyoning στο φαράγγι της Βίνιανης και σε άλλα μικρότερα
- Περιήγηση με σκάφος στη λίμνη Κρεμαστών
- Επίσκεψη στα ιστορικά μνημεία (Κάστρο Τσούκας, Καστράκι Τοπολιάνων, κάστρο Κάρολλου Τόκου κ.α.)
- Προσκύνημα στα μοναστήρια και ναούς της περιοχής
- Ποδηλασία στους δασικούς δρόμους και μονοπάτια της περιοχής
- Rappel στη Γέφυρα Τατάρνας και Επισκοπής

Εικόνα 5.47 Rappel στη γέφυρα Τατάρνας (πηγή: Ορειβατικός Σύλλογος Αγράφων)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περιοχή μελέτης διατρέχεται από ένα πολυάριθμο δίκτυο μονοπατιών, τα οποία, ενώ δημιουργήθηκαν για να εξυπηρετούν τις ανάγκες των κατοίκων, για επικοινωνία και συναναστροφή με γειτονικούς οικισμούς, για πρόσβαση στα κτήματα και κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις τους, για ταξίδια και μεταφορά αγαθών, σήμερα, τα ίδια αυτά μονοπάτια μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη των ορεινών οικισμών από διαφορετική σκοπιά, αυτή του περιηγητικού τουρισμού. Λόγω της μεγάλης ποικιλομορφίας στη γεωμορφολογία της περιοχής, μπορούν να προσφέρουν στον πεζοπόρο, θέαση σε μια ευρεία γκάμα τοπίων και σημείων ενδιαφέροντος. Υπάρχουν μονοπάτια που διασχίζουν πλούσια σε ποικιλομορφία δασικά τοπία, άλλα διατρέχουν ή καταλήγουν σε αλπικά τοπία με την απεριόριστη θέα και τα απέραντα ποολίβαδα και βοσκοτόπια, ενώ άλλα διατρέχουν υδατορέματα, φαράγγια ή διέρχονται από ιστορικά ή θρησκευτικά μνημεία.

Τα περισσότερα από τα μονοπάτια είναι προσπελάσιμα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, ενώ κάποια απαιτούν ιδιαίτερη εμπειρία, ή και εξοπλισμό, κατά τη διάρκεια του χειμώνα λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών.

Ως προς τα φαράγγια κάποια απαιτούν ειδικό εξοπλισμό και ικανότητες για την διάσχισή τους (Βίνιανης) ενώ θα πρέπει να αποφεύγεται η επίσκεψη σ' αυτά όταν η στάθμη του νερού είναι υψηλή, ή όταν υπάρχει πιθανότητα εκδήλωσης καταιγίδας, ακόμη και σε μεγάλη απόσταση από αυτά.

Τα μονοπάτια που παρατίθενται στην παρούσα εργασία είναι ένας μικρό μέρος από αυτά που υπάρχουν και σίγουρα δεν εκτείνονται στο σύνολο της περιοχής. Η κατάσταση που βρίσκονταν τα μονοπάτια που διασχίσαμε, δεν ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντική. Στα περισσότερα υπήρχε παντελής έλλειψη σήμανσης, με εξαίρεση αυτά που είχε συντηρήσει η Δασική Υπηρεσία. Και σ' αυτά όμως οι πινακίδες ενημέρωσης χρήζουν αντικατάστασης λόγω παλαιότητας, καθώς έχει παρέλθει 25ετία περίπου, από την αρχική τοποθέτησή τους. Άλλα ήταν πλημμελώς καθαρισμένα από τη δασική βλάστηση, ενώ σε πολλά σημεία απαιτείται διαμόρφωση του καταστρώματος για να υπάρχει ασφαλής διέλευση. Υπάρχουν σημεία όπου η διέλευση είναι επικίνδυνη λόγω των ισχυρών κλίσεων ή στενού καταστρώματος και επιβάλλεται να γίνουν τεχνικές παρεμβάσεις με την τοποθέτηση προστατευτικών κιγκλιδωμάτων. Οι παρεμβάσεις που θα γίνουν θα πρέπει να είναι οι

μικρότερες δυνατές σε ότι αφορά κατασκευές και να αποφευχθούν αυτές που δύσκολα συντηρούνται ή καθαρίζονται, όπως Τραπεζοκαθίσματα, κάδοι σκουπιδιών κ.α. Προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί σε θέματα που αφορούν την ασφάλεια του πεζοπόρου, καθώς στόχος είναι η προσέλκυση κάθε ατόμου που αγαπά τον φυσιολατρικό τουρισμό, ακόμη και αυτών που δεν διαθέτουν ιδιαίτερη εμπειρία. Πέραν των όποιων παρεμβάσεων συντήρησης και καθαρισμού, επιτακτική είναι η ανάγκη για σωστή χαρτογράφηση, πλήρη σήμανση, υποβολή φακέλου στην αρμόδια δασική υπηρεσία για την καταγραφή, κωδικοποίηση, και καταχώριση στο Εθνικό Μητρώο Μονοπατιών και την πιστοποίησή τους από το υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας.

Η διαδρομή Φαράγγι Μπουζονίκου, που βρίσκεται στην περιοχή της τοπικής κοινότητας Βελαώρας, είναι προσπελάσιμη καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Επιπλέον, τηρεί όλες τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τον χαρακτηρισμό της ως μονοπάτι προσβάσιμο σε ΑμεΑ. Οι ειδικές προδιαγραφές κατασκευής περιγράφονται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ παρ. 13, της Υπουργικής Απόφασης Αριθ. 151344/165, "Καθορισμός τεχνικών προδιαγραφών χάραξης, σήμανσης, διάνοιξης και συντήρησης των ορειβατικών - πεζοπορικών μονοπατιών" που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 206/Β/30-01-2017. Συγκεκριμένα για να χρησιμοποιείται ένα μονοπάτι ή τμήμα μονοπατιού, από εμποδιζόμενα άτομα που έχουν μόνιμες ή προσωρινές ανικανότητες και αναπηρίες που τα αναγκάζει να κάνουν χρήση αναπηρικού αμαξιδίου, η διαδρομή θα πρέπει να επιτρέπει την κίνηση αναπηρικών αμαξιδίων. Δηλαδή να είναι με επίπεδο κατάστρωμα ή με μέγιστη κλίση 5%, πλάτος τουλάχιστον 1,5 m (και κάθε 100 m διαμόρφωση πλάτους 2,20 m και για 5 m ώστε να είναι δυνατή η διασταύρωση αντίθετα κινουμένων αμαξιδίων), κατάστρωμα επιστρωμένο με ομοιόμορφα συμπιεσμένο υλικό, κυκλική πορεία μονοπατιού, μήκος μέχρι 2 km, και ειδικές θέσεις στάθμευσης στην αρχή και τέλος της διαδρομής.

Η μόνη παρέμβαση που απαιτείται, είναι η επίστρωση λωρίδας του καταστρώματος με υλικό που θα επιτρέπει την κίνηση των αμαξιδίων. Θα αποτελέσει έτσι το μοναδικό στην Ευρυτανία και ίσως και στη χώρα μας, αυτού του είδους μονοπάτι που με την κατάλληλη προβολή, θα δώσει τη δυνατότητα σε εμποδιζόμενα άτομα που κάνουν χρήση αναπηρικού αμαξιδίου, να απολαύσουν την εμπειρία διάσχισης ενός τόσο εντυπωσιακού φαραγγιού.

Λόγω του περιορισμένου αριθμού, πολλά στοιχεία που αφορούν τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, δεν είναι ανακοινώσιμα από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, καθώς εμπίπτουν στο καθεστώς των προσωπικών δεδομένων. Από τα στατιστικά στοιχεία που υπάρχουν με τις αφίξεις και διανυκτερεύσεις, φαίνεται ότι η περιοχή μελέτης δεν αποτελεί τουριστικό προορισμό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν συγκριτικά πλεονεκτήματα και δυνατότητες. Η κατάσταση αυτή δεν αποτελεί κατ' ανάγκη αδύνατο σημείο, αλλά δείχνει ότι η περιοχή για τον τουρισμό, αποτελεί «παρθένο έδαφος» και κατά συνέπεια σημαντικές ευκαιρίες για την ανάπτυξή του.

Στην περίπτωση του δήμου Αγράφων, ως εξ ολοκλήρου ορεινή περιοχή, είχε τη δυνατότητα να διατηρήσει έως σήμερα ανέπαφα σε μεγάλο βαθμό, το πλούσιο φυσικό περιβάλλον και μια σημαντική πολιτιστική κληρονομιά. Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε συνδυασμό με τις άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού αποτελεί μονόδρομο, καθώς δεν υπάρχουν άλλες οικονομικές δραστηριότητες που θα μπορούσαν να προκαλέσουν ανάσχεση στον οικονομικό μαρασμό και στην πληθυσμιακή συρρίκνωση. Εξυπακούεται ότι οι δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα (δασοκομία, κτηνοτροφία, γεωργία) θα παραμείνουν και θα ενισχυθούν, ώστε συνδυαζόμενες με τον τουρισμό να μεγιστοποιηθεί η απόδοσή τους. Μικρές μονάδες στον τομέα των τροφίμων είναι απαραίτητο να εγκατασταθούν ώστε να ωφελήσουν και να ωφεληθούν από την αλληλεπίδραση με τον τουρισμό.

Πρέπει να βελτιωθούν άμεσα βασικές υποδομές όπως το οδικό δίκτυο. Η έλλειψη ενός σύγχρονου οδικού άξονα που να διέρχεται από την περιοχή ώστε να είναι εύκολη, γρήγορη και ασφαλής η μετάβαση στον προορισμό, αποτελεί κατά τη γνώμη μας ανασταλτικό παράγοντα ανάπτυξης του τουρισμού. Η μείωση του χρόνου μετάβασης από και προς την περιοχή, θα βοηθούσε στην αξιοποίηση και μικρών χρονικών διαστημάτων διαθέσιμων για εκδρομές και ταξίδια, όπως τα Σαββατοκύριακα και τριήμερα αργιών. Επίσης η διαπεριφερειακή διασύνδεση με τις όμορες περιοχές, ειδικά με την περιφέρεια Θεσσαλίας, αλλά και αυτή της Ηπείρου, θα μπορούσε να προσελκύσει επιπλέον επισκέπτες, καθώς αυτοί θα ήταν δυνατό να συνδυάσουν την επίσκεψή τους σε περισσότερους από έναν προορισμό.

Η συντήρηση και ανάδειξη των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς (γεφύρια, ναοί, νερόμυλοι, αρχαιολογικοί χώροι) κρίνεται επιβεβλημένη καθώς αυτά αποτελούν σημεία

ενδιαφέροντος, πέραν του φυσικού περιβάλλοντος. Επιβεβλημένη θεωρείται και η διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και η βελτίωση της εικόνας που παρουσιάζουν οι οικισμοί και εν γένει τα κτίσματα της περιοχής και η διόρθωση τυχόν αστοχιών του παρελθόντος. Δυστυχώς δείγματα τέτοιας αρχιτεκτονικής δεν έχουν διασωθεί αρκετά, καθώς πολλά χωριά καταστράφηκαν (πυρπολήθηκαν) κατά τη διάρκεια της Ιταλικής και Γερμανικής κατοχής, άλλα υπέστησαν ζημιές από γεωλισθήσεις και άλλα από τους σεισμούς του 1966, καθώς τα περισσότερα κτίσματα παρουσίασαν ρωγμές, εγκαταλείφθηκαν και κατέρρευσαν στη συνέχεια. Μία τέτοια περίπτωση είναι αυτή της Παλαιάς Βίνιανης όπου ο οικισμός εγκαταλείφθηκε και δημιουργήθηκε νέος σε κοντινή απόσταση. Ο οικισμός της Παλαιάς Βίνιανης, παρουσιάζει αξιόλογα αρχιτεκτονικά στοιχεία δόμησης, και σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έμεινε ακατοίκητος μετά τους σεισμούς του 1966 και δεν υπέστη αλλοιώσεις στη μορφή του, μπορεί να αποτελέσει ένα δείγμα της αρχιτεκτονικής της περιοχής. Επιπλέον η λειτουργία του μουσείου Εθνικής αντίστασης, στο κτίριο του παλαιού δημοτικού σχολείου του οικισμού, που αναδεικνύει την ιστορία της περιοχής, το όμορφο φυσικό τοπίο με την θέα στην κοιλάδα του Μέγδοβα, σε συνδυασμό με την ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική, μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης επισκεπτών. Σε κοντινή απόσταση υπάρχουν εξάλλου δύο πέτρινα τοξωτά γεφύρια, αυτό της Κατούνας και της Βίνιανης και καθώς και το ομώνυμο φαράγγι.

Τα καλοκαίρια του 2020 και 2021, υλοποιήθηκε από την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, δράση για την ανάδειξη και αξιοποίηση της λίμνης Κρεμαστών. Στα πλαίσια αυτής της δράσης, δρομολογήθηκαν σκάφη για δωρεάν περιηγήσεις στη λίμνη. Με βάση στην γέφυρα της Τατάρνας πραγματοποιούνταν 2 διαδρομές διάρκειας 1,5 ώρας η καθεμία, προς τη γέφυρα Τέμπλας στον Αχελώο, και 2 προς τη γέφυρα Επισκοπής στο Μέγδοβα, με ενδιάμεση επίσκεψη και στο γεφύρι του Μανώλη. Η επιτυχία ή όχι του εγχειρήματος θα εξαρτηθεί από το εάν θα υπάρξει συνέχεια, χωρίς μίσθωση από την Περιφέρεια των σκαφών αλλά με την καταβολή κομίστρου από τους ενδιαφερόμενους επισκέπτες. Η ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος σε ντόπιους επιχειρηματίες για τέτοιες δραστηριότητες κρίνεται θετική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριώτης Κ, 2008 *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλη, Αθήνα

Ανδριώτης Κ, 2003 *Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του* Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, διαθέσιμο στο <https://www.academia.edu/2829029/>

Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία, 1999 *Κλιματικά στοιχεία των σταθμών της ΕΜΥ*, Αθήνα

Ελευθεριάδης Ν, 2003. *Δασική αναψυχή & περιήγηση (τουρισμός)*, Εκδόσεις Γραφικές Τέχνες, Θεσσαλονίκη

Θανασούλα Λ, 2021 Μεταπτυχιακή διατριβή: *Ο μουσειακός πολιτισμός της Ευρυτανίας: αντιλήψεις και προσδοκίες μέσα από μία έρευνα κοινού*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη Σελ. 31-33

Καλαντζή Α, 2021 Μεταπτυχιακή εργασία: *Η συμβολή της κτηνοτροφίας στην αειφόρο ανάπτυξη της Ευρυτανίας*, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Καρπενήσι Σελ. 31-32 & 36-37

Κοκκώσης Χ, Τσάρτας Π, Γκρίμπα Ε, 2011 *Ειδικές και Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

Κοκκώσης Χ, Τσάρτας Π 2001 *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

Κοράκης Γ, 2019 *Δασική Βοτανική Δένδρα και Θάμνοι Αυτοφυή στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Αθανασίου Αλτιντζή, Θεσσαλονίκη

Κούτουλας Δ, 2001 Διδακτορική Διατριβή: *Ο Θεωρητικός Προσδιορισμός του Τουριστικού Προϊόντος ως Βασική Προϋπόθεση του Τουριστικού Μάρκετινγκ*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Χίος Σελ. 125, 155

Λάμπρου Θ, 2011 Μεταπτυχιακή Εργασία: *Ενισχύοντας τον περιηγητικό τουρισμό στις ορεινές περιοχές. Αποτύπωση των μονοπατιών του Συρράκου* Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μέτσοβο Σελ.13

Μαχαίρας Π, Μπαλαφούτης Χ, 1997 Γενική κλιματολογία με στοιχεία μετεωρολογίας, University Studio Press,

Παναγιωτοπούλου Μ, 2018 *Πρακτικά ημερίδας «Στ' Άγραφα... ένα ταξίδι. Αρχή του ταξιδιού: η Αργιθέα Αγράφων.»*, Σελ 11-21

Πάντος Π, 1990 *Αρχαιολογικές έρευνες στο Νομό Ευρυτανίας (1973-1990)- Μικρό Χρονικό*, διαθέσιμο στο <https://www.academia.edu/41734589/> Ανάκτηση 15/1/2022

Παπαδόπουλος Α, 2020. *Κλιματική αλλαγή και μεσογειακά οικοσυστήματα* (σημειώσεις). Μεταπτυχιακό πρόγραμμα: Οικολογία και Διαχείριση Περιβάλλοντος. Γενικό Τμήμα, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Καρπενήσι

Σβορώνου Ε, 2003 *Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές*, Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων- WWF ΕΛΛΑΣ

Σβορώνου Ε. 2005 *Μαζικός τουρισμός και εναλλακτικές μορφές: πόσο «τουρισμό» αντέχει η φύση;* Διαθέσιμο στο <https://docplayer.gr/3921237-Mazikos-toyrismos-kai-enallaktikes-morfes-poso-toyrismo-antehei-i-fysi-tis-elenis-svoronoy.html> ανακτήθηκε στις 12/12/2021

Τσάρτας Π κ.α., 2010. *Η σημασία του τουρισμού για την Ελληνική οικονομία κοινωνία και προτάσεις πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Χίος, διαθέσιμο στο <https://www.academia.edu/62535702/> Ανάκτηση 9-12-2021

Χαρακίδα Ε, 2005. Διατριβή μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης: *Η διαχείριση των παλαιών μονοπατιών προς την κατεύθυνση του οικοτουρισμού και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Το μονοπάτι Κάτω Χρυσοβίτσας Θέρμου Αιτ/νίας- γέφυρα Αρτοτίβας* Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα Σελ 19

Bangouls F and Gausson H, 1957, *Les climats biologiques et leur classification. Annales De Geographie*, 355,193-220

Mertzanis A, Syleounis S, Mertzanis K, Skouras A, Efthimiou G, 2015 *Nature trails management and enhancement: the case of Hercules' trail at the Oiti mountain*, Journal of International Scientific Publications **Ecology & Safety** , Volume 9, 151-170

Mertzanis, A.; Syleouni, S.; Mertzanis, K.; Zogaris, S. Ecotourism promotion in a greek national park: The development and management of farmakides trail on mt oiti. *Ecol. Saf.* **2016**, *10*, 204–228.

<https://agrafa.gr/diamoni/> Ανάκτηση 20-12-2021

https://agrafa.gr/xoroi_estiasis/ Ανάκτηση 20-12-2021

<https://www.agon.gr/epikairoitita/24553/fernei-episkeptes-i-pistopoiisi-ton-monopation/> Ανάκτηση 20-01-2022

<https://www.androsroutes.gr/> Ανάκτηση 20-01-2022

<https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> Ανάκτηση 29/12/2021

http://www.emy.gr/emyl/el/climatology/climatology_city?perifereia=West%20Greece&pli=Agrinio Ανάκτηση 20/12/2021

<http://www.ecclesia.gr/greek/monshrines/tatarn.html> Ανάκτηση 12-12-2021

<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284421152> ανάκτηση 15-12-2021

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9F%CE%B4%CF%8C%CF%82_38_\(%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1\)#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Kremasta_Lake_bridge.jpg](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9F%CE%B4%CF%8C%CF%82_38_(%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1)#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Kremasta_Lake_bridge.jpg)

<https://www.era-ewv-ferp.org/recommends/lqt/> Ανάκτηση 10-12-2021

<https://wttc.org/Research/Economic-Impact> Ανάκτηση 27/1/2022

<http://www.petrinagefiria.com/> Ανάκτηση 15-1-2022

<http://listedmonuments.culture.gr/monument.php?code=5017> ανάκτηση 12-12-2021

<https://ypen.gov.gr/perivallon/viopoikilotita/prostatevomenes-perioches/> Ανάκτηση 10-12-2021

<https://web.archive.org/web/20140427021737/http://www.evrytania.gr/netp/history/fyla.htm#2> Ανάκτηση 18-1-2022

http://listedmonuments.culture.gr/result_declarations.php ανάκτηση 7 -12-2021

<https://www.monastiria.gr/iera-moni-tatarnas/> ανάκτηση 05-12-2021

<https://natura2000.eea.europa.eu/> Ανάκτηση 10-12-2021

<https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> Ανάκτηση 27-01-2022

<https://menalontrail.eu/el/leading-quality-trails/> Ανάκτηση 20-01-2022

<https://ursatrail.com/gr/> Ανάκτηση 20-01-2022

<https://www.pathsofgreece.gr/pistopoiisi-monopation/> Ανάκτηση 20-01-2022

<http://www.hellaspath.gr/index.php?p=3> Ανάκτηση 17-12-2021

http://www.topoguide.gr/mountains/sterea_ellada/hiking_on_agrafa.php Ανάκτηση 03-01-2022

https://old.evrytanika.gr/index.php?option=com_content&id=1265154:2018-08-30-11-02-28&Itemid=287 Ανάκτηση 14-01-2022